

Преминување на границите за доброто на природата

Европски примери за прекугранична заштита на природата

Уредиле: Маја Василијевиќ и Томаш Пезолд

МЕЃУНАРОДНАТА УНИЈА ЗА ЗАШТИТА НА ПРИРОДАТА

Преминување на границите за доброто на природата

Европски примери за прекугранична заштита на природата

IUCN

IUCN, односно Меѓународната унија за заштита на природата, му помага на светот да изнајде прагматични решенија за најтните предизвици во областите на животната средина и развојот.

IUCN работи во областите на биолошката разновидност, климатските промени, енергијата, човековата егзистенција и „позеленување“ на светската економија преку давање поддршка на научни истражувања, управување со проекти насекаде низ светот, како и преку обединување на владите, невладините организации, Обединетите нации и компаниите со цел заеднички да развиваат политики, закони и најдобра пракса.

IUCN е најстарата и најголемата организација за заштита на животната средина во светот, со повеќе од 1000 членови од редовите на владите и невладините организации и речиси 11000 експерти–волонтери во 160 земји. Работата на IUCN ја поддржуваат над 1000 вработени во 60 канцеларии и стотици партнери од јавниот, невладиниот и приватниот сектор од сите делови на светот.

www.iucn.org

Светска комисија за заштитени подрачја (WCPA)

Светската комисија за заштитени подрачја (WCPA) претставува водечка мрежа за управители и специјалисти за заштитени подрачја во светот, со над 1300 членови во 140 земји. WCPA е една од шестте волонтерски комисији на IUCN. Со нејзината работа раководи Глобалната програма за заштитени подрачја во седиштето на IUCN во Гланд – Швајцарија. Мисијата на WCPA е да го унапреди воспоставувањето и ефективното управување со една репрезентативна мрежа на копнени и морски заштитени подрачја на светско ниво како интегрален придонес кон мисијата на IUCN.

www.iucn.org/wcpa

Група специјалисти за прекугранична заштита на природата

Групата специјалисти за прекугранична заштита на природата во рамките на IUCN WCPA претставува глобална мрежа на специјалисти за прекугранична заштита на природата. Мисијата на оваа група е да промовира и поттикнува прекугранична заштита на природата заедно со заштита на екосистемските услуги и на културните вредности. Таа истовремено промовира мир и соработка меѓу државите преку зајакнување на знаењето и капацитетите за ефективно планирање и управување со областите за прекугранична заштита, на тој начин реализирајќи ги Акциониот план од Дурбан и Работната програма за заштитени подрачја на Комитетот за биолошка разновидност.

www.tbpa.net

BfN

Германската сојузна агенција за заштита на природата (BfN) е централна научна установа во Германија за заштита на природата на национално и на меѓународно ниво. Агенцијата ѝ пружа на германската влада – првенствено на германското Сојузно министерство за животна средина, заштита на природата и нуклеарна безбедност (BMU) – стручна и научна помош за сите аспекти од заштитата на природата и управувањето со пределот, како и во активностите на меѓународната соработка.

BfN ја извршува функцијата на пренос на клучни знаења за заштита на природата преку подготовка на научни сознанија и нивно ставање во функција за практична примена. Исто така, BfN ги остварува зацртаните цели преку спроведување научни истражувања и раководење со бројни програми за финансирање. За таа цел, Агенцијата одржува континуиран дијалог со креаторите на политиките, организациите што се занимаваат со развој, бизнис секторот, научната заедница, едукаторите и програмите, и постојано ги прилагодува алатките за заштита на природата на промените во општеството.

Меѓународните активности на BfN се раководени од целите и приоритетите зацртани во мултилатералните конвенции за животна средина и во договорите што се однесуваат на заштитата на природата. Активностите на BfN имаат за цел да ја унапредат имплементацијата на овие конвенции и договори.

www.bfn.de

Преминување на границите за доброто на природата

Европски примери за прекугранична заштита на природата

Уредиле: Маја Василијевиќ и Томас Пезолд

Означувањето на географските ентитети во оваа книга и презентацијата на материјалот не имплицираат какво било мислење од страна на IUCN, BMU, UBA или VfN за правниот статус на која било земја, територија или област, ниту за правниот статус на нивните власти, како ни за нивните надворешни или внатрешни граници.

За целите на оваа публикација, терминот Косово беше користен како ознака за територијата под привремена управа на Обединетите нации во Косово (УНМИК), воспоставена во 1990 година со Резолуцијата на Советот за безбедност на Обединетите нации 1244; името Македонија се однесува на Поранешната Југословенска Република Македонија.

Ставовите изразени во оваа публикација не секогаш ги одразуваат ставовите на IUCN, BMU, UBA или VfN.

Оваа публикација беше овозможена делумно преку финансиските средства од Сојузното министерство за животна средина, заштита на природата и нуклеарна безбедност на Германија (BMU) и Сојузната агенција за животна средина на Германија (UBA) со поддршка од Сојузната агенција за заштита на природата на Германија (BfN), со средства од Советодавната програма за помош за заштита на животната средина во земјите од централна и источна Европа, Кавказот и Централна Азија.

Објавено од: IUCN, Гланд – Швајцарија и Белград - Србија

Авторски права: © 2011 Меѓународна унија за заштита на природата и природните ресурси

Репродукција на оваа публикација за образовни или за други некомерцијални цели е дозволена и без претходна писмена дозвола од носителот на авторските права, под услов изворот на информациите да биде спомнат во целост.

Репродукција на оваа публикација за продажба или за други комерцијални цели е забранета без претходна писмена дозвола од носителот на авторските права.

Цитат: Васиљевиќ, М; Пезолд, Т; (уредници) (2011). *Преминување на границите за доброто на природата. Европски примери за прекугранична заштита на природата*. Гланд – Швајцарија и Белград - Србија: Канцеларија на програмата за IUCN за источна Европа. viii + 72pp.

Соработници: Џорџо Андријан, Роберт Брунер, Станка Дешник, Катарина Дил, Грегор Домањко, Бернард Харер, Ѓорѓи Иванов, Александар Ивановски, Хуберт Јоб, Ханс Кајнер, Зденка Кренова, Алојз Ланг, Мариус Мајер, Даниел Мецлер, Мартин Милер, Збигњев Ниевјадомски, Хана Петрикова, Димитар Попов, Спасе Шумка, Анете Стангенберг, Андреа Штраус, Марина Трусова, Мануел Волтеринг.

ISBN: 978-2-8317-1383-0

Дизајн: Imre Sebestyen, jr. / UNITgraphics.com

Насловна фотографија: Томас Пезолд

Изработил: Канцеларија на програмата на IUCN за југоисточна Европа

Отпечатил: Стојков, Нови Сад

Достапно од: Канцеларија на програмата на IUCN за југоисточна Европа
Ул. Д-р Иван Рибар 91
11070 Белград, Србија
see@iucn.org
Тел: +381 11 2272 411
Факс: +381 11 2272 531
www.iucn.org/publications

Содржина

Предговор.....	vii
Вовед.....	viii
Признанија.....	ix
Кратенки.....	x
1. Вовед – проектот и неговиот историјат.....	1
2. Прекугранична заштита на природата – глобален контекст.....	3
3. Иницијативата за Европски зелен појас – ретроспективен поглед кон проблематиката на преминувањето на границите.....	8
4. Иницијатива за Динарскиот лак: иновативен пристап во водењето на меѓународната соработка.....	13
5. Преспанските Езера – таму каде што победува зелената дипломатија.....	18
6. Трилатерален парк Пасвик-Инари – соработка во Арктикот.....	22
7. Источни Карпати: Првиот трилатерален биосферен резерват на УНЕСКО во светот.....	26
8. 8000 години преминување на границите – Нојзидлерско Езеро.....	31
9. Добри практики во одржливата прекугранична соработка – биосферен резерват Крконоше/Карконозе.....	35
10. Горичко-Рааб-Орсег: Се развиваме заедно со природата во еден трилатерален парк.....	39
11. Дивото срце на Европа – одговорност за Европа.....	42
12. Реката Таја – река која ги поврзува националните паркови Тајтал и Подији.....	46
13. Меѓусекторска соработка за заштита на птиците.....	50
14. Јабланица–Шебеник: Активности кон формирање на прекугранично заштитено подрачје за балканскиот рис.....	55
15. Регионалниот економски ефект од националниот парк Баварска Шума.....	59
16. Резиме и заклучоци - придобивки од прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата.....	66
17. Користена литература.....	71

Предговор

Протегајќи се од Баренцовото до Црното и Јадранското Море, Европскиот зелен појас го сочинува 'рбетот на една еколошка мрежа во Европа, со што се создава глобален симбол за прекугранична соработка во областите на заштитата на природата и одржливиот развој. Следејќи патека која во големи делници беше дел од поранешната Железна завеса – една од најразделувачките бариери во историјата – овој појас ги симболизира глобалните напори за заеднички прекугранични активности. Исто така, иницијативата служи за подобро усогласување на човечките активности со природната околина, како и за зголемување на можностите за социо-економски развој на локалните заедници. Врз овие основи, Зелениот појас може да ја зајакне соработката меѓу земјите-членки на Европската Унија и земјите кои претендираат да станат членки на Унијата.

Сојузната агенција за заштита на природата на Германија (BfN) е горда што е дел од оваа иницијатива. Оваа агенција низ годините финансираше бројни проекти под капата на Зелениот појас, како на национално така и на регионално ниво. Оваа публикација е изготвена во рамките на проектот „Пешачи низ дивината: Зајакнување на капацитетот и соработката заради унапредување на прекуграничната заштита на природата долж југоисточниот зелен појас“, реализиран од страна на IUCN (Меѓународната унија за заштита на природата), во соработка со BfN и локалните партнери, а финансиран од германското Сојузно министерство за животна средина, заштита на природата и нуклеарна безбедност преку германската Сојузна агенција за животна средина (UBA).

Југозападниот дел на Балканскиот Полуостров е светски значаен центар на биолошката разновидност. Пограничните области во регионот се едни од последните преостанати локации со недопрена природа. Овие локации не се само заедничко богатство туку и заедничка одговорност. Природата не запира на политичките граници, а тоа не го прави ниту заштитата на природата. Во денешно време, бројни примери ги покажуваат придобивките од прекуграничната соработка во форма на заштита на природното и културното наследство, подобрување на состојбата на локалните заедници, ублажување на тензиите и повторно воспоставување на добрососедски односи.

Ги поздравуваме солидните резултати од проектот насочен кон зајакнување на капацитетите на субјектите кои се занимаваат со заштита на природата и кон натамошно развивање на соработката во трилатералната погранична зона меѓу Албанија, Косово и Македонија. Со оглед на мошне позитивното мислење на инволвираните страни за резултатите од проектот, искрено веруваме дека оваа публикација ќе придонесе за што поширока промоција на најдобрите практики во прекуграничната заштита на природата и ќе биде користена како корисна алатка во идните активности за заштита на природата во овој прекрасен регион.

Проф. д-р Беате Јесел,
претседател на Сојузната агенција за заштита на природата на Германија

Вовед

Маја Василијевиќ и Томаш Пезолт

Балканскиот Полуостров, а особено неговата југозападна планинска зона, се смета за еден од центрите на европската биолошка разновидност и ендемизам. Шумските екосистеми во многу делови од овој регион го имаат „преживеано“ човековото влијание, благодарение на што се зачувани некои од најголемите популации на големи месојадни животни во Европа (мечка, волк, рис). Една од овие последни преостанати области на дивина во Европа е планинската погранична зона помеѓу Албанија, Косово и Македонија, која е дел од Европскиот зелен појас. Напорите за иницирање прекугранична заштита на природата беа помогнати и надополнети од страна на меѓународни партнери како IUCN којшто спроведе цел спектар на активности насочени кон подобрување на трилатералната соработка како дел од проектот *„Пешачи низ дивината. Зајакнување на капацитетот и соработката заради унапредување на прекуграничната заштита на природата долж југоисточниот зелен појас“*. Поглавјето 1, кое се осврнува на историјатот на овој проект, објаснува дека некои заштитени подрачја во рамките на овој трилатерален регион биле прогласени пред доста години, додека други, со кои би се заокружила „сликата“ на еден екосистем, сè уште се во фаза на планирање. Оваа публикација има за цел уште повеќе да ја подигне свеста за вредноста на прекуграничната заштита на животната средина, истакнувајќи ги многубројните придобивки што таа ги создава, но притоа не занемарувајќи ги предизвиците и проблемите со кои се соочуваат страните во реализацијата на прекуграничните иницијативи. IUCN стапи во партнерски однос со својата Светска комисија за заштитени подрачја (група специјалисти за прекугранична заштита на животната средина) во изготвувањето на оваа публикација, во надеж дека истата ќе им биде од корист на голем број креатори на политики и практичари кои работат во областа на прекуграничната заштита на природата, особено во трилатералната зона која ги опфаќа Албанија, Косово и Македонија.

Поглавјето 2 ја објаснува еволуцијата на праксата на прекугранична заштита на животната средина во глобални рамки, нудејќи притоа дефиниции и преглед на глобални трендови. Поглавјето 3 зборува за познатата иницијатива за Европскиот зелен појас која се протега низ целиот стар континент и се смета за една од најважните иницијативи за прекугранична заштита на природата во регионални размери. Другите поглавја се посветени на 14 обработки на случаи од Европа, од кои една се осврнува на економската вредност на едно заштитено подрачје (националниот парк Баварска Шума). Во сите обработки на случаи постои некаква форма на прекугранична соработка, иницирана или преку високи владини кругови (врз основа на склучен договор), вработени во заштитени подрачја или невладини организации. Она што е заедничко за сите презентирани случаи е предизвикот околу воспоставувањето работни односи преку меѓудржавната граница. За да се надминат многуте бариери во областа на прекуграничната заштита на природата, потребни се напори поголеми од оние при „вообичаена“ заштита на животната средина во рамките на една држава, но откако ќе биде трасиран патот кон ефективна соработка, заштитените подрачја создаваат голем број придобивки во социјалната, политичката и еколошката сфера. Придобивките се детално објаснети во поглавјето 16.

Оваа публикација е преведена на македонски и на албански јазик со цел да се овозможи поширока употреба на ова издание во земјите каде се спроведува проектот на IUCN. Европските обработени случаи со добри практики сигурно ќе обезбедат корисни примери за тоа како се иницира прекугранична заштита на животната средина, како се одржува добрата соработка и, пред сè, како се одржуваат вредностите што овој пристап му ги носи на управувањето со природата.

Признанија

Би сакале да ù се заблагодариме на германската сојузна агенција за заштита на природата (BfN) за великодушната поддршка кон изготвувањето на оваа публикација. Финансиските средства беа обезбедени преку BfN од страна на германското сојузно министерство за животна средина, заштита на природата и нуклеарна безбедност и германската сојузна агенција за животна средина, во рамките на Програмата за советодавна помош за заштита на животната средина во земјите од централна и источна Европа, Кавказот и централна Азија.

Изразуваме огромна благодарност до многубројните автори кои ги изработија студиите на случаи презентирани во оваа публикација: Џорџо Андријан, Роберт Брунер, Станка Дешник, Катарина Дил, Грегор Домањко, Бернхард Харер, Ѓорѓи Иванов, Александар Ивановски, Хуберт Јоб, Ханс Кинер, Зденка Кренова, Алојз Ланг, Мариус Мајер, Даниел Мецлер, Мартин Милер, Збигњев Ниевјадомски, Хана Петрикова, Димитар Попов, Спасе Шумка, Анете Спангенберг, Андреа Штраус, Марина Трусова и Мануел Волтеринг.

Оваа публикација беше стручно ревидирана од г-динот Мартин Шолар, директор на националниот парк Триглав во Словенија, претседавач со прекуграничниот надзорен и евалуациски комитет на федерацијата ЕУРОПАРК и член на Светската комисија за заштитени подрачја на IUCN – група на специјалисти за прекугранична заштита на природата. Упатуваме голема благодарност до г-динот Шолар за неговиот придонес за оваа публикација.

Корисни коментари за раните нацрт-верзии беа добиени од Флоријан Кариус, координатор на проектот од BfN, а спроведувањето на проектот беше поддржано од Катарина Ленц, координатор на проектот од UBA.

Исто така, им се заблагодаруваме и на партнерите на проектот во рамките на кој беше изработена оваа публикација: REC Албанија, Движењето на екологите на Македонија и REC Косово.

Исто така, би сакале да им се заблагодариме на Љинда Занела, Игор Стефаноски и Едлира Ковачи кои ја преведоа и лектурираа оваа публикација.

Кратенки

A	Австрија	НП	Национален парк
НПБШ	Национален парк Баварска Шума	ОеНВ	Австриска асоцијација за заштита на природата
BfN	Сојузна агенција за заштита на природата на Германија	ЗП	Заштитено подрачје
BMU	Сојузно министерство за животна средина, заштита на природата и нуклеарна безбедност на Германија	PEEN	Паневропска еколошка мрежа при Советот на Европа
БР	Биосферен резерват	ККПП	Координативен комитет за Преспа парк
ЗЗП	Заедничка земјоделска политика	PPNEA	Заштита и зачувување на природната средина во Албанија (НВО)
КБР	Конвенција за биолошка разновидност	PL	Полска
СВС	Програма за прекугранична соработка на ЕУ	RoWPA	Работна програма за заштитени подрачја
СЕРА	Стратегија за комуникација, едукација и подигнување на јавната свест	РЕЦ	Регионален центар за животна средина
CIC	Меѓународен совет за заштита на дивечот и дивиот свет	SAC	Посебни области на заштита (Директива за птици)
CZ	Чешка Република	САП	Стратешки акционен план
ИДЛ	Иницијатива за Динарскиот лак	SDC	Швајцарска агенција за развој и соработка
ДЕМ	Движење на екологистите на Македонија	JIЕ	Југоисточна Европа
ДМЗ	Демилитаризирана зона	SIDA	Шведска агенција за меѓународен развој и соработка
ЕЕА	Европска економска област	SK	Словачка
ЕЕА	Европска агенција за животна средина	SNV	Холандска развојна организација
ЕЕС	Европска економска заедница, преименувана во Европска заедница (ЕЗ) во 1993 година	SPA	Области на посебна заштита (Директива за живеалишта)
ЕК	Европска комисија	SPP	Друштво за заштита на Преспа
ЕЗ	Европска заедница	НПШ	Национален парк Шумава
ЕСВС	Фондација за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати	TBCA	Област на прекугранична заштита
БРИК	Биосферен резерват Источни Карпати	TBC SG	Група специјалисти за прекугранична заштита
ЕСНС	Европски центар за заштита на природата	TBR	Прекуграничен биосферен резерват
ENPI	Европски инструмент за соседство и партнерство	TDA	Прекугранична дијагностичка анализа
ЕУ	Европска Унија	UA	Украина
EuGB	Европски зелен појас	UBA	Сојузна агенција за животна средина на Германија
EUR	Евро - официјална валута на евро зоната	ОН	Обединети нации
FAO	Организација за храна и земјоделство на Обединетите нации	УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
GEF	Глобален еколошки фонд на УНДП	УНЕП	Програма за животна средина на Обединетите нации
GDR	Демократска Република Германија	УНЕСКО	Организација на Обединетите нации за образование, наука и култура
ГИС	Географски информативен систем	ДДВ	Данок на додадена вредност
GPS	Глобален систем за позиционирање	WCMC	Светски центар за следење на заштитата на природата
XEE	Хидро-електрична енергија	WCPA	Светска комисија за заштитени подрачја
IAPA	Меѓународно поврзани заштитени подрачја	WWF	Светски фонд за природата
IBA	Важни области за птиците		
IGO	Меѓународна меѓувладина организација		
ИПА	Инструмент за претпристапна помош		
ISCC	Привремен секретаријат на Конвенцијата за Карпатите		
IUCN	Меѓународна унија за заштита на природата		
KfW	Кредитен институт за реконструкција		
МАВ	Програма „Човекот и биосферата“ на УНЕСКО		
MCWG	Работна група за мониторинг и заштита на природата		
МЕД	Македонско еколошко друштво		
НАТО	Организација на Северноатлантскиот договор		
НВО	Невладина организација		

1. Вовед – проектот и неговиот историјат

Tomasz Pezold¹

Цели на проектот

„Пешачи низ дивината. Зајакнување на капацитетите и соработката заради унапредување на прекуграничната заштита на природата долж југоисточниот зелен појас“ е проект реализиран од страна на IUCN, во соработка со сојузната Агенција за заштита на природата на Германија (BfN) и во партнерство со Движењето на еколозите на Македонија (ДЕМ), канцеларијата на Регионалниот центар за животна средина (REC) во Албанија и канцеларијата на REC во Косово. Активностите на проектот се спроведуваат во трилатералната погранична зона меѓу Косово², Албанија и Македонија³ - област што се одликува со извонредна биолошка разновидност и пределски вредности

1. Зголемување на капацитетите на засегнатите страни кои учествуваат во активностите поврзани со управувањето со биолошката разновидност во пограничната зона меѓу Албанија, Косово и Македонија;
2. Зајакнување на меѓусекторската и меѓународната соработка во областа на заштитата на биолошката разновидност;
3. Подигнување на свеста на клучните засегнати страни и на граѓанското општество за вредноста на заштитата на природното наследство.

Шар Планина во Европскиот зелен појас

Југозападниот дел од Балканскиот Полуостров претставува рај за биолошката разновидност. Високите планински предели изобилуваат со најразновидни видови растенија, а освен тоа

© IUCN / Tomasz Pezold

во регионот на планините Шар Планина и Кораб. Клучни засегнати страни во проектот се функционери од трите влади, претставници на невладини организации и научни установи, управите на заштитените подрачја и Граничната полиција. Проектот има за цел да ја зајакне прекуграничната соработка во делот на заштитата на природата преку остварување на неколку итни цели:

овој регион е и едно од последните преостанати засолништа за големите европски месојадци, како што се мечката, волкот и рисот. Овие погранични предели биле строго чувани со децении и како резултат на тоа во одредени делови била создадена една од најразделувачките бариери во историјата. Овие области сега се меѓу неколкуте последни локации со недопрена природа (мана 1).

Шар Планина⁴ се протега од јужниот дел на Косово и северозападниот дел на Македонија до североисточна Албанија. Овој планински масив е долг околу 80 километри и широк од 10 до 30 километри. Тој има неколку високи врвови, а највисок

¹ Ecosystems Project Officer, Programme Office for South-Eastern Europe, IUCN

² За целите на оваа публикација, името Косово се користи како ознака за територијата под привремена управа на Обединетите нации воспоставена со резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН од 1999 година.

³ Името Македонија се користи како ознака за Поранешната Југословенска Република Македонија.

⁴ Албански: Malet e Sharrit; македонски: Шар Планина, српски: Шар Планина.

е Титов Врв со 2747 m височина. Шар Планина се протега сè до планината Кораб (2764 m) на југозапад, пред да продолжи долж албанско-македонската граница како планински венец Дешат.

Европскиот зелен појас⁵ е иницијатива од особена важност за овој регион. Појасот се простира во должина од 13.000 km зад поранешната Железна завеса, од Баренцовото Море на север до Јадранското и Црното Море на југ. Со визија да постане рбет на една еколошка мрежа, Европскиот зелен појас претставува симбол на прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата и одржливиот развој. На локално ниво, Шар Планина е вистински пример за она што Европскиот зелен појас има намера да го постигне. Еколошкиот рбет веќе постои на Шар Планина благодарение на ригорозните гранични контроли во блиското минато и на непристапниот планински терен. Клучните цели за годините што доаѓаат се да се зајакне заштитата на постојните еколошки состојби и вредности, особено за големите европски месојадци во регионот, и да се обезбеди дека плановите за интегрирано и кооперативно управување и развојните планови ќе се спроведуваат во пракса преку сега веќе отворени граници.

Актуелна состојба на заштитените подрачја

Првите обиди за заштита на природните вредности во регионот започнаа во Македонија (во тоа време во состав на Југославија) со прогласувањето на националниот парк Маврово во 1949 година. Со површина од 73.088 ha, НП Маврово се граничи и со Албанија и со Косово и е најголемиот од трите национални паркови во Македонија.

Првиот национален парк прогласен со цел да се заштити Шар Планина беше формиран на територијата на Косово (во тоа време во состав на Југославија) во 1986 година. Националниот парк кој зафаќа површина од околу 39.000 ha завршува на административната граница со Македонија и на границата меѓу две општини во Косово.

И покрај тоа што последниве години Албанија направи значителен напредок во изградбата на својот национален систем на заштитени подрачја, воспоставувањето на заштитено подрачје долж границата со Косово и Македонија и натаму останува во фаза на планирање и развој.

Идни перспективи– активности во насока на прекуграничен еколошки коридор

После години и години некоординирани дејства во делот на заштитата на природата на прекугранично ниво, изгледите за иднината се ветувачки. Владата на Македонија неодамна ја обзнани својата намера да прогласи 48.000 ha од Шар Планина за национален парк, кој би се наоѓал непосредно до постоечкиот национален парк Маврово и би се поврзал со националниот парк Шара на Косово. Од аспект на прекуграничната заштита на природата, ова претставува позитивен исчекор кон интегрална заштита на шарскиот екосистем.

Друга значајна иницијатива на Македонија насочена кон зајакнување на кохерентноста на системите на заштитени подрачја во прекуграничниот контекст е воспоставувањето на националниот парк Јабланица кој се граничи со Албанија. Во соработка со албанските партнери, откако ќе биде прогласен, овој национален парк ќе претставува уште една прекугранична планинска област во регионот – планините Јабланица-Шебеник.

И покрај тоа што националниот парк Шар Планина во Косово се соочува со голем број предизвици од аспект на управувањето, финансирањето и надворешните притисоци врз животната средина, тој се смета за значајна база за одржлив развој во еден регион погоден од сиромаштија, висока стапка на невработеност и иселување на локалното население. Беше објавена иницијатива за проширување на постојниот парк кон општината Драгаш, што наиде на широка поддршка од локалните мултиетнички заедници (*мана 2*).

Додека македонската страна на планините Кораб и Дешат лежи целосно во рамките на националниот парк Маврово, албанската страна сè уште не е под заштита. Владата на Албанија има изготвено предлог за прогласување на заштитен предел Кораб кој би покривал територија од над 30.000 ha на границите со Косово и Македонија. Формалното прогласување на оваа област со законски акт е предвидено да се случи во 2012 година.

Доколку бидат реализирани сите предложени иницијативи во врска со воспоставувањето на прекуграничното заштитено подрачје Шар Планина–Кораб–Дешат меѓу Албанија, Косово и Македонија, тоа би се простирало на повеќе од 250.000 ha⁶ и би било едно од најголемите заштитени подрачја во Европа. Заедно со соседните национални паркови Маврово и Јабланица во Македонија и заштитените подрачја кои треба да се воспостават во триаголникот меѓу Црна Гора, Албанија и Косово, чија цел е заштита на Динарскиот планински масив, овој регион ќе стане најголем функционален и законски заштитен еколошки коридор меѓу европските планини.

⁵ www.europeangreenbelt.org

⁶ Физибилити студија за воспоставување на прекугранично заштитено подрачје Шар Планина–Кораб–Дешат. UNEP Виена - ISCC, 2010 година.

2. Прекугранична заштита на природата – глобален контекст

Маја Василијевиќ¹

Вовед

Плахтер (2005) тврди дека „идејата за преминување на државните граници врз основа на програми за заеднички заштитени подрачја е една од најблагородните и најуверливи идеи во денешно време“. Глобализацијата е една од клучните карактеристики на денешниот свет; таа се случува преку експанзија на технологијата, трговијата, транспортот, идеите,

објавувањето на светската Стратегија за заштита на природата изготвена од IUCN, WWF и UNEP во 1980 година; самит посветен на планетата Земја, одржан во 1992 година во Рио де Жанеиро, на кој беше донесена Конвенцијата за биолошка разновидност). Луѓето се дел од екосистемските процеси и се суштински важен елемент во интеракцијата со природата. Последниве децении улогата на заштитените подрачја започна да ја рефлектира претходната реченица преку признавањето на социо-економските вредности и придобивки од заштитените подрачја (Филипс, 2003).

© Maја Vasiljević

комуникацијата и многу други аспекти. Следејќи го глобалниот тренд на зголемена комуникација и вмрежување, заштитата на природата исто така најде начин да ги отстрани бариерите во форма на меѓународни државни граници, овозможувајќи на тој начин размена на идеи и соработка во областа на управувањето со животната средина.

Развојот на официјално прогласените заштитени подрачја е посебно евидентен во втората половина од XX век. И покрај тоа што грижата на човекот за дивниот свет и природата датира од дамнешни времиња, човековата перцепција за улогата на заштитените подрачја драматично се промени и еволуираше паралелно со други глобални настани (на пример: конференцијата на Обединетите нации за животна средина и развој одржана во 1972 година во Стокхолм;

Периодот од крајот на 80-тите години од XX век наваму е време кога дојде до значително зајакнување на иницијативите за прекугранична заштита на природата на светско ниво - соработка која ги избриша меѓународните граници за доброто на биолошката разновидност и локалните заедници, како и до подобрување на дипломатските односи. Се формираа неколку организации како примарни промотори на напорите за прекугранична заштита на природата (на пример, IUCN, федерацијата ЕУРОПАРК, фондацијата „Паркови на мирот“, Организацијата на Обединетите нации за образование, наука и култура (UNESCO) и други), вклучувајќи го и формирањето на финансиски агенции кои го поддржаа воспоставувањето на нови прекугранични подрачја на заштита (ПППЗ)².

¹ Претседател, Група специјалисти за прекугранична заштита на природата на IUCN WCSA, Хрватска.

² Во овој документ, ПППЗ се однесува на кои било видови иницијативи за прекугранична заштита на природата: прекугранични заштитени подрачја, паркови на мирот, прекугранични подрачја за заштита и развој, како и прекугранични миграторни коридори (Сендвит и соработниците, 2006).

По одржувањето на меѓународната Конференција за прекугранични заштитени подрачја како инструмент за меѓународна соработка (1997, Сомерсет Вест - Јужна Африка), каде беше истакнат придонесот на ПГПЗ за унапредување на регионалниот мир и стабилност, иницијативите за прекугранична заштита на природата зазедоа централно место на петтиот светски Конгрес на IUCN за паркови (2003, Дурбан - Јужна Африка), во делот посветен на темата „придобивки без граници“. Бројните презентации и работилници на сите теми и сесии на овој светски конгрес за паркови резултираа со вклучување на прекуграничните аспекти во заштитата на природата во следниве финални производи од Конгресот: Договорот од Дурбан, Акциониот план од Дурбан и Пораката до Комитетот за биолошка разновидност.

На седмата конференција на државите-страни во Конвенцијата за биолошка разновидност (КБР), одржана во 2004 година во Куала Лумпур во Малеизија, беше усвоена Работната програма за заштитените подрачја која содржи мерливи цели поврзани со заштитените подрачја³. Светската Комисија за заштитени подрачја на IUCN беше еден од клучните изготвувачи на претходно спомнатата програма, преку која се охрабруваат државите-страни во КБР да соработуваат во насока на воспоставување прекугранични заштитени подрачја, да формираат нови морски прекугранични подрачја, да овозможат поволни политики и поволен институционален и социоекономски амбиент за прекуграничните заштитени подрачја, како и да развијат стандарди и рамки за мониторинг (Конвенција за биолошка разновидност, 2004). Секретаријатот на КБР го анализираше напредокот во спроведувањето на Работната програма за заштитените подрачја, истакнувајќи дека одредбите поврзани со прекуграничната заштита на природата постигнале „просечен до добар напредок“ (IUCN WCPA, 2010). Оваа оценка беше заснована на зголемувањето на бројот на прекугранични заштитени подрачја и на видовите соработка. Зголемувањето на бројот на прекугранични комплекси е предмет на подетална анализа подолу во текстот, но важно е прво да разјасниме што всушност претставува прекуграничната заштита на природата.

Дефинирање на прекуграничната заштита

Широм светот се употребуваат различни термини со кои се означува праксата на прекугранична заштита на природата, што често знае да биде збунувачки од аспект на целите на одредено прекугранично подрачје. Еве некои од термините кои се во употреба: трансгранични заштитени подрачја, прекугранични подрачја за управување со природните ресурси, паркови на мирот, паркови за мир, трансгранични подрачја за конзервација и слично. IUCN поведе иницијатива за организирање експертска дебата која ќе понуди стандардизирана терминологија за оваа област. Врз основа на резултатите од работилниците одржани во италијанското гратче Бормио во 1997 година, како и во швајцарското гратче Гланд во 2000 година, IUCN објави упатство под наслов „Прекугранични заштитени подрачја за мир и соработка“, во кое понуди дефиниција на „прекугранично заштитено подрачје“ и предложи круцијални чекори кои се

потребни за развивање на прекуграничните иницијативи (Сендвит и соработниците, 2001). Ваквата работа продолжи и во иднина како што се појавуваа и се развиваа прекугранични иницијативи за заштита на природата ширум светот, а истовремено се зголемуваа и комплексноста на аранжманите меѓу ПГПЗ и методите за нивна имплементација. Беа потребни дополнителни појаснувања и насоки во врска со постигнувањето на целите на прекуграничната заштита на природата, без оглед дали тие цели се однесуваа на заштитата на биолошката разновидност, на културната размена, на регионалната економска интеграција или на промоција на мирот.

Во 2003 година, IUCN и Меѓународната организација за тропски шуми (ИТТО) организираа средба во Тајланд на која требаше да се изготват предлози за типологизирање на прекуграничната заштита на природата. По ова следуваа дополнителни дискусии на работилницата одржана на италијанскиот остров Ла Мадалена во мај 2004 година. Конечно, во 2006 година, под водството на IUCN беше предложена сеопфатна типологија која ги опфаќа различните практики на прекугранична заштита на природата⁴, за што можете да прочитате подолу во текстот⁵.

Прекугранични заштитени подрачја

Сендвит и соработниците (2001) го дефинираат прекуграничното заштитено подрачје како „копнена и/или морска област која опфаќа една или повеќе граници помеѓу држави, субнационални единици, како на пример, провинции и региони, автономни области и/или области надвор од границите на националниот суверенитет или јурисдикција, чишто составни делови се особено посветени на заштита и одржување на биолошката разновидност и на природните и културните богатства, а со неа се управува низ соработка и преку со закон утврдени или други ефективни начини“. Овој вид пракса на прекугранична заштита на природата е веројатно најчесто применуваниот во светот, а со сигурност ова е тоа што прво им паѓа на памет на повеќето луѓе кога ќе слушнат за прекугранични заштитени подрачја. Секако, овде станува збор за заштитени подрачја кои споделуваат една национална граница (на пример, Нојзидлерското Езеро во Унгарија и Австрија). Дефиницијата исто така ги вклучува и субнационалните граници во рамките на државите со цел да им се оддаде признание и на напорите за преминување на провинциските или другите административни граници заради покренување прекугранична иницијатива за заштита на природата.

Паркови за мир

Дефинирани како „прекугранични заштитени подрачја кои се формално посветени на заштитата и одржувањето на биолошката разновидност и на природните и со нив поврзаните културни богатства, како и на промоција на мирот

⁴ Прекуграничните заштитени подрачја и парковите за мир беа дефинирани од страна на IUCN уште во 2001 година (Сендвит и соработниците, 2001). Два други типа беа додадени во 2005 година, со што вкупната бројка изнесува 4 типови на прекугранична заштита на природата.

⁵ Имајте предвид дека групата специјалисти за прекугранична заштита на природата во рамките на IUCN WCPA работи на усогласување на дефинициите на типовите прекугранична заштита на природата со сегашната дефиниција на IUCN за заштитени подрачја (Дудли, Н. (Ed.) 2008).

³ Рокот за постигнување на целите во Програмата беше 2010 година за копнените заштитени подрачја, односно 2012 година за морските заштитени подрачја.

и соработката“, парковите за мир вклучуваат во себе една посебна цел на иницијативата, а тоа е промоцијата на мирот (Сендвит и соработниците, 2001). Без оглед дали одбележуваат нечији добри односи низ историјата (како во случајот на меѓународниот парк на мирот Вотертон-Глејшер помеѓу САД и Канада), или осигуруваат стабилни односи по оружан конфликт (на пример, Кордилера дел Кондор помеѓу Еквадор и Перу), парковите за мир⁶ и целта која лежи во основата на овој концепт многу придонесуваат кон градењето доверба и пријателски односи меѓу различните страни.

Прекугранични подрачја за заштита и развој

Сендвит и соработниците (2006) го дефинираат овој тип иницијатива како „копнени и/или морски области кои опфаќаат во себе една или повеќе граници помеѓу држави, субнационални единици, како на пример, провинции и региони, автономни области и/или области надвор од границата на националниот суверенитет или јурисдикција, чии составни делови формираат матрица која придонесува за заштита и одржување на биолошката разновидност и на природните и со нив поврзаните културни богатства, како и за промоција на социоекономскиот развој, и со кои се управува низ соработка и преку со закон утврдени или други ефективни начини“. Клучна карактеристика на едно прекугранично подрачје за заштита на природата и развој е комбинацијата од заштита и одржлив развој кои се инкорпорирани во рамката за соработка. Целта на овој вид иницијатива е да обезбеди вклученост и активна поддршка од локалните заедници во заштитата на одредено подрачје, како што може да се види во случајот на прекуграничното подрачје Малоти Дракенсберг⁷ во државите Лесото и Јужна Африка, каде заинтересираните страни имаат изготвено дваесетгодишна стратегија за оваа локација која започнува во 2008 година. Аспектите кои се однесуваат на егзистенцијата на локалните заедници беа ефективно интегрирани во глобалната стратегија и преточени во конкретни активности преку петгодишниот Акционен план (Зункел, 2007).

Прекугранични миграторни коридори

Прекуграничните миграторни коридори се „копнени и/или морски области во две или повеќе земји кои не мора да бидат една до друга, но од кои се бара да одржуваат една биолошка

миграторна патека, и каде кооперативното управување е осигурано со помош на со закон утврдени или други ефективни начини“ (Сендвит и соработниците, 2006). Добри примери за овој вид пракса, која вообичаено вклучува неколку држави, се Европскиот зелен појас и Мезо-американскиот биолошки коридор, кои ги штитат патиштата т.е. рутите на миграторните видови.

Горнава типологија има за цел да ги насочи поборниците за заштита на природата и другите експерти кои учествуваат во развојот на одредена прекугранична иницијатива. Постојат и други дефиниции, како што е, на пример, дефиницијата за прекугранично заштитено подрачје која ја нуди Протоколот кон Карпатската конвенција, а ја промовира федерацијата ЕУРОПАРК на европско ниво, според која терминот „прекугранично заштитено подрачје“ означува заштитени подрачја на територијата на две или повеќе држави-страни во Конвенцијата кои се наоѓаат веднаш до државните граници⁸. IUCN ја истакнува важноста на кооперативното управување (кое често се среќава и под името ко-управување) кај сите видови прекугранична пракса, што е една од карактеристиките на ПГПЗ според која тие се разликуваат од заштитените подрачја кои немаат прекугранична димензија. Така, на пример, заштитено подрачје кое е физички поврзано со друго заштитено подрачје преку меѓународна граница нема да биде „признато“ како прекугранично заштитено подрачје доколку не постои одредено ниво на соработка⁹ меѓу двете заштитени подрачја. Ко-управувањето, во рамките на кое неколку заинтересирани страни се договараат за одговорноста околу управувањето со едно подрачје (IUCN 1997), претставува еден од клучните предуслови за едно подрачје да биде сметано за прекугранично.

Во Европа, федерацијата ЕУРОПАРК воспостави драгоцен систем за верификација и сертификација кој носи наслов „Прекугранични паркови – следење на проектот на природата“. Овој систем беше инаугуриран на петтиот светски Конгрес за паркови организиран од IUCN во 2003 година. Системот нуди базични стандардни критериуми кои дефинираат опсег на мерливи активности во европските прекугранични заштитени подрачја според кои се спроведуваат процесите на евалуација и сертификација. Сертифицираните прекугранични заштитени подрачја се пример за добра прекугранична пракса, во кои најголем дел од базичните стандардни критериуми се целосно исполнети (на пример, заедничка визија, меѓукултурна интеракција, еколошки мониторинг итн.)¹⁰.

Глобален тренд

Прекуграничната заштита на природата се развиваше паралелно со напредокот во размислувањата за оваа проблематика, особено во поглед на улогата на заштитените подрачја на глобално ниво. Преминавме од почетната фаза на заштита

6 Терминот „парк на мирот“ често се користи за да означи заштитено подрачје со историја на конфликт, но без прекугранични конотации. Универзитетот за мир на Обединетите нации со седиште во Коста Рика, врши силна промоција на овој концепт.

7 Во Јужна Африка, фондацијата „Паркови на мирот“ (формирана во 1997 година) го усвои терминот *трансгранично подрачје за заштита*, кое го употребува како синоним на *парк на мирот*.

8 Погледнете: *Протокол за заштита и одржлива употреба на биолошката и пределската разновидност кон рамковната Конвенција за заштита и одржлив развој на Карпатите* усвоена во Киев на 22.5.2003, <http://www.carpathianconvention.org>.

9 Повеќе за нивоата на соработка во поглавјето 16.

10 Повеќе информации за „Прекугранични паркови – следење на проектот на природата“ може да се најдат на www.europarc.org.

на дивниот свет и на областите на дивина на национално ниво, преку заштитата на биолошката разновидност под капата на одржливиот развој и значајноста на социокултурните вредности, па сè до создавањето мрежи и коридори врз основа на екосистемскиот пристап кон заштитата на природата. Еден од најновите концепти кои можат да вклучат прекугранична заштита на природата - доколку се применуваат прекугранично - е зачувувањето на конективноста, чија цел е создавање физички врски (конекции) или овозможување на динамични процеси за поврзување на фрагментираната животна средина (Сендвит и соработниците, 2006). Благодарение на нивните бројни цели, ПГПЗ играат значајна улога во заштитата на биолошката разновидност и живеалиштата, вклучувајќи ги и живеалиштата на ниво на предел, како и во унапредувањето на соработката меѓу државите и создавањето поволен амбиент за остварување на социјалните, економските и политичките цели.

Еве некои од документите кои одат во прилог на регионалната соработка: Конвенцијата за заштита на миграторните видови и дивите животни (Бон, 1979); Конвенцијата за биолошката разновидност (Рио де Жанеиро, 1992); Конвенцијата за водни живеалишта од меѓународна важност (Рамсар, 1971); Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство (Париз, 1972). Последниот документ, нашироко познат како Конвенција на УНЕСКО за светското наследство, го олеснува до одреден степен зајакнувањето и одржувањето на иницијативите за прекугранична заштита на природата преку механизмите за редовно известување. Сепак, потребен е поконцентриран напор за целосна реализација на прекуграничните процеси пред да може да се посочат одредени локации кои претставуваат светско наследство како прекугранични локации. Како дел од неговата Програма за човекот и биосферата, а преку статутарната рамка на светската мрежа на биосферни резервати, УНЕСКО овозможи биосферните резервати да гледаат подалеку од националните цели преку прогласувањето на прекугранични биосферни резервати. Постојат и многу други документи со кои се дава поддршка на иницијативите за прекугранична заштита на природата (на пример, Алпската конвенција). Важноста на ПГПЗ е во пораст, како што се и трендовите во развојот на прекуграничните комплекси.

Првото официјално прогласено прекугранично заштитено подрачје беше меѓународниот парк на мирот Вотертон-Глејшер (САД – Канада), кој започна да функционира во 1932 година. Првиот список на прекугранични комплекси во историјата беше изготвен во 1988 година, кога IUCN и Програмата за животна средина на Обединетите нации – Светскиот центар за мониторинг во рамките на заштитата на природата (UNEP WCMC) ги здружија силите за да ја состават листата на „погранични паркови“. Списокот броеше 59 паркови. Од 30-тите години на минатиот век наваму, бројот на прекугранични комплекси е во постојан пораст, со радикална експанзија во последните две децении (Сендвит и соработниците, 2001). На глобално ниво беа реализирани уште неколку процени, и тоа во 1997, 2001, 2005 и последната во 2007 година¹¹.

11 Во 1997 година, процената беше дел од истражувањето на Д. Збик и М. Грин, а во 2001 година, Д. Збик ја ажурираше базата на податоци (види: Сендвит и соработниците, 2001). UNEP WCMC направи и други процени. Имаше и други случувања на регионално (европско) ниво кои резултираа со Листа на прекугранични подрачја во 1994 и 1999 година.

Методологијата за секоја од овие процени беше малку поразлична. Во 2007 година, UNEP WCMC изброи 227 прекугранични заштитени подрачја (UNEP WCMC, 2007). Во овој список (и под терминот „прекугранично заштитено подрачје“), WCMC опфати заштитени подрачја (според дефиницијата на IUCN¹²) кои се наоѓаат веднаш до меѓународна граница и до заштитено подрачје во соседна земја, како и *меѓународно поврзани соседни заштитени подрачја* (IAPAs). Овој список претставува динамична алатка која бара континуирано ажурирање, што не е лесна задача. Тој исто така бара проширување на опсегот на информации што може да ги обезбеди една база на податоци (на пример, за нивото на соработка, видовите договори за соработка итн.). IAPA се заштитени подрачја кои се директно соседни на прекуграничните заштитени подрачја каде не постои континуирана соработка меѓу заштитените подрачја (Митермајер и соработниците, 2005). Со текот на годините порасна и бројот на IAPA, што секако е позитивен развој на настаните. Сепак, списокот од 2007 година не нуди дистинкција меѓу „вистинските“ прекугранични заштитени подрачја, каде постои кооперативно управување, и меѓународно поврзаните соседни заштитени подрачја (IAPA) кои поседуваат потенцијал да бидат вклучени во прекуграничните заштитени подрачја. Овие информации, заедно со неколку други прилагодувања во базата на податоци за прекуграничните заштитени подрачја, би претставувале дури и повредна алатка за проценка на глобалните трендови во развојот (и управувањето) на иницијативите за прекугранична заштита на природата ширум светот.

Патот за постигнување напредок

Иницијативите за прекугранична заштита на природата и формирањето на прекугранични заштитени подрачја се случуваат на сите континенти. Понекогаш на чело на овие иницијативи се владите на државите, а друг пат со истите раководат невладини организации, меѓународни организации и/или раководители и вработени на заштитените подрачја. Постојат случаи каде охрабрувањето на донаторските грантови и помош може да помогне во развојот на одредена прекугранична иницијатива. На глобално ниво, неколку организации беа лидери во изготвувањето упатства за прекугранична заштита на природата. Една од тие еминентни организации е Меѓународната унија за заштита на природата (IUCN), особено нејзината група специјалисти за прекугранична заштита на природата во рамките на Светската комисија за заштитени подрачја на IUCN¹³, којашто претставува глобална мрежа на практичари и експерти за прекугранична заштита на природата која им дава совети на државите и на раководните структури во врска со формирањето на ПГПЗ. UNEP, UNESCO и InWent придонесоа за промоција и подобро разбирање

12 Дефиницијата на заштитено подрачје беше усвоена на четвртиот светски Конгрес за паркови на IUCN одржан во Каракас во 1992 година, според која заштитено подрачје претставува „копнена и/или морска област која е наменета за заштита и одржување на биолошката разновидност и на природните и со нив поврзаните културни богатства, а со неа се управува преку со закон утврдени или други ефективни начини“.

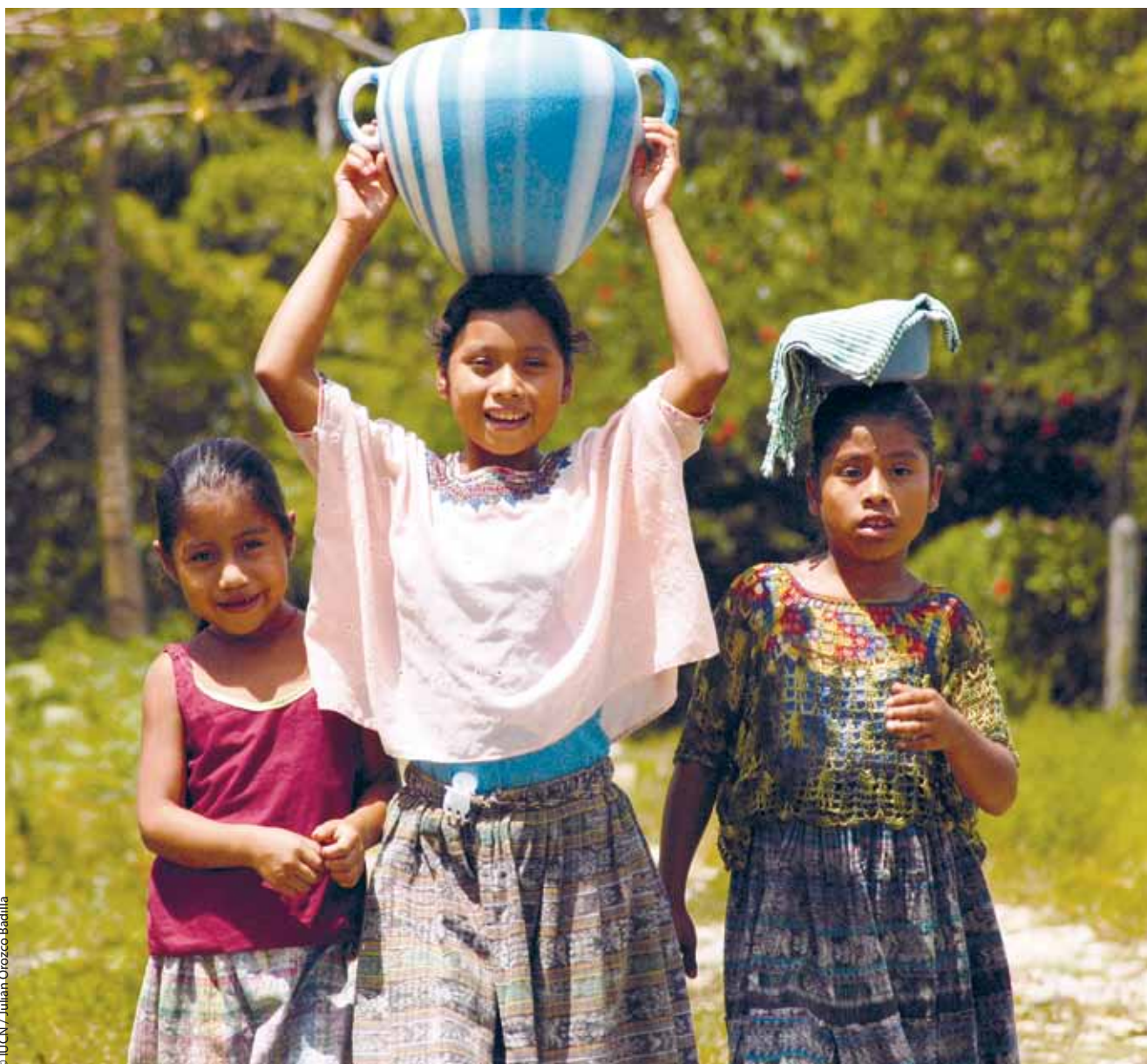
13 Формирана како работна група за прекугранични заштитени подрачја во 1997 година, но нејзиниот назив се промени во 2009 година. Нејзината мисија е „да промовира и поттикнува прекугранична заштита на природата со поврзаните екосистемски услуги и културни вредности, истовремено промовирајќи мир и соработка меѓу државите, преку зголемување на знаењата и капацитетите за ефективно планирање и управување со прекугранични заштитени подрачја, со цел исполнување на целите од Акциониот план од Дурбан и од Работната програма за заштитени подрачја на Комитетот за биолошка разновидност“.

на прекуграничната заштита на природата на глобално ниво, додека на регионално (и еко-регионално) ниво организации кои се водечки во оваа сфера се федерацијата ЕУРОПАРК, Светскиот фонд за дивниот свет (WWF), фондацијата „Паркови на мирот“ и непрофитните организации „Conservation International“ и „The Nature Conservancy“ (Митермајер и соработниците, 2005).

И покрај постигнатиот значаен напредок во создавањето рамка за иницијативите за прекугранична заштита на природата, за промоција на нивната вредност и на користа од истите, како и напредок во делот на давање совети на клучните чинители во врска со управувањето со ПППЗ, сè уште претстои многу работа. Ефективната комуникација и споделувањето на искуствата овозможува примена на добрата пракса во локални услови. Треба да се подобри соработката меѓу раководителите инволвирани во ПППЗ, што ќе овозможи подобро учење и размена на практики. Потребно е да се идентификуваат приоритети за научни истражувања во областа на прекуграничната заштита на природата. Глобалните бази на податоци за ПППЗ треба да се

ажурираат и дополнат со нови категории кои би им овозможиле на научниците да споредуваат и анализираат податоци, а на лицата заинтересирани за ПППЗ би им овозможиле да учат од разните искуства ширум светот. Дефинициите на IUCN за типовите на прекугранична заштита на природата треба да најдат свое место во еден нов прирачник за вработените во заштитените подрачја. Во тој прирачник би биле објаснети секој од типовите на заштита и би имало совети во врска со воспоставувањето на ПППЗ, управувањето (т.е. ко-управувањето) со истите и правните импликации околу нив.

За да се постигне согласност околу една заедничка визија за заедничкото наследство меѓу релевантните чинители на меѓународно ниво, потребни се многу трпение, добра волја и разбирање. Во европски контекст, *„можноста за прекугранична заштита на природата никогаш не била поголема од денес“* (Брунер, 1996). Ваквата можност е преточена во пракса не само во Европа, каде Европската Унија овозможува полесна комуникација преку границите, туку и во многу други земји во светот.

3. Иницијативата за Европски зелен појас – ретроспективен поглед кон проблематиката на преминувањето на границите

Андреа Штраус¹ и Катарина Дил²

1. Вовед

Големите површини под режим на конзервација (зачувување) на природата се редок феномен во густо населената Европа, во која напорите за заштита на природата се соочуваат со ситуации на меѓусебно спротивставени начини на употреба на земјиштето и на

поделби и регулаторните обврски. Мерките за заштита на природата, учеството на засегнатите страни и прифатеноста меѓу населението значително се разликуваат од место до место и се предмет на бројни истражувачки трудови кои се занимаваат со теми, како: осмислување на методите за комуникација, прилагодливо управување со земјиштето, еколошки и социо-економски мониторинг и организациска структура (Ломбард и соработниците, 2010). За разлика од ова, Европскиот зелен појас

© Andras Ambrus

планирање на развојот. Еден од можните приоди кон проблематиката на заштита на природата е воспоставувањето мрежи на заштитени подрачја, како што се национални паркови, биосферни резервати, подрачја за зачувување на пределот и еколошки коридори. Во Европа во изминативе 20 години беа прогласени голем број вакви подрачја, и тоа се случи во еден контекст на растечка политичка свесност за важноста на заштитата на биолошката разновидност и на вредните предели и природни ресурси.

Просторните контури на овие мрежи за заштита на природата најчесто се обликуваат врз основа на геофизичките карактеристики, како што се, на пример, карстниот планински регион во југоисточна Европа (Динарските Алпи) или реката Дунав (Конвенција за заштита на реката Дунав), и се под силно влијание на административните

претставува систем за заштита на природата кого го поддржува мрежа од владини и невладини организации (НВО) и научници кои избраа еден вид структура која е насочена кон она што Енгел и Дел Палацио (2009) го нарекуваат однос на „слаби врски, но трајни односи“. Географскиот опсег на Европскиот зелен појас не е заснован на еколошки причини, но и покрај тоа организациите кои ја следат Програмата за работа³ тврдат дека оваа иницијатива е една од најдобрите иницијативи за заштита на природата во Европа.

Овој документ има за цел да опише една мрежа за заштита на природата која опфаќа не само некои од најтрадиционалните културни предели во Европа, туку и подрачја каде во моментот се случува интензивно развојно планирање. Формирана во 2003 година, иницијативата за Европскиот зелен појас го искористи природното наследство од Студената војна и прерасна во активна

¹ Екологист специјализиран за предели.

² Екологист специјализиран за предели, Центар за истражување на земјоделските предели од Лајбниц – Германија.

³ Може да се симне од <http://www.europeangreenbelt.org>

иницијатива со голем број инволвирани страни и со повеќе од 400 партнери. Заедничката визија е да се воспостави рбетот на една еколошка мрежа долж поранешната „Железна завеса“, која би се протегала од Баренцовото Море па сè до Црното и Јадранското Море. Иницијативата стана модел за прекугранична соработка во областите на заштита на природата и регионалниот развој. Таа беше предмет на голем интерес на медиумите во регионот и пошироко благодарение на нејзиниот уникатен историјат и визија. Дваесет години по големиот пресврт кој се случи на политичката сцена во Европа, Европскиот зелен појас е одличен пример на прекугранично управување и соработка во функција на заштита на вредните предели. Значајноста на оваа иницијатива се потпира врз нејзините политички, социјални и економски потенцијали, како што тоа детално го опишува Кортелаинен (2010).

Овој документ сака да даде краток приказ на функциите и на организациската структура на иницијативата со цел да може да се анализираат некои од мерките кои имаат допирни точки со факторите на успех и со ризиците од неуспех. Документот, исто така, зборува за потребата од натамошно унапредување на структурата и реализацијата на мултинационалните прекугранични потфати во областите на заштита на природата и регионалниот развој.

Консолидирање на иницијативата за Европскиот зелен појас

Кога поранешната граница меѓу Истокот и Западот – една од најразделувачките бариери во историјата воопшто – започна да се урива во доцните осумдесетти години од минатиот век, ваквиот тренд стави крај на ограничувањата на пристапот до изолираните гранични зони, коишто ограничувања предизвикаа децении на економско назадување. Освен политичките промени кои следуваа по оваа историска пресвртница, обновената можност за пристап до овие области откри едно природно наследство кое дава силни аргументи за спроведување на еколошки истражувања и е исклучително вредно од аспект на биолошката разновидност и процесите на природна регулација. Идејата да се даде поддршка на овие области со висока еколошка вредност се роди во истражувачките кругови уште за време на осумдесеттите години од минатиот век, но истата беше независно артикулирана во неколку региони долж поранешната граница меѓу Истокот и Западот, како и во соседните гранични региони кон север и кон југ, за време на периодот на промени во 1989 и 1990 година.

Со поддршка од неколку владини и невладини организации, за поранешната крута граница започна да се дискутира како за основа за прекугранична соработка во областа на заштитата на природата. Тоа конечно доведе до официјална инаугурација на иницијативата за Европскиот зелен појас во септември 2004 година во унгарскиот национален парк Ферто-Хансаг, каде се сретнаа експерти и претставници на државите долж Европскиот зелен појас за да ги идентификуваат чекорите што треба да се преземат за оваа иницијатива да стане алатка за меѓународна соработка во областа на заштита на природата. Главните резултати од оваа средба беа интегрирани во Програмата за работа (Тери и соработниците, 2006), и беше постигната согласност за структурата на иницијативата.

Патот по кој се движи Европскиот зелен појас како мрежа за заштита на природата претставува оставина на не толку далечната

политичка историја. Појасот опфаќа 23 земји и е отприлика 12.500 km долг, протегајќи се од крајниот север на Европа, долж балтичкиот брег, преку централна Европа па сè до Црното и Јадранското Море. Освен различните еколошки аспекти на овој коридор кој поминува низ 6 биогеографски региони⁴ (Европска агенција за животна средина, 2003), секој негов отсек се дефинира со различна ситуација во поглед на границата меѓу државите, која е детерминирана од соодветните историски, политички, географски и социо-економски услови во различните региони.

Имплементација и процес – функција и структура на Европскиот зелен појас

Главната цел на иницијативата е воспоставувањето на Европскиот зелен појас како функционална еколошка мрежа. Воспоставувањето на овој појас оди во прилог на исполнување на обврските преземени од шефовите на држави на земјите-членки на ЕУ и на министрите за животна средина на Паневропската мрежа дека ќе стават крај на процесот на осиромашување на биолошката разновидност. Појасот, исто така, дава придонес кон имплементацијата на „Работната програма за заштитени подрачја“ на Комитетот за биолошка разновидност, кон Паневропската еколошка мрежа (PEEN, Совет на Европа) и кон други меѓународни конвенции, иницијативи и мрежи, како што е мрежата NATURA 2000. Успешната прекугранична соработка во областа на заштитата на природата долж Европскиот зелен појас ќе претставува поддршка за стратегијата на ЕУ втемелена во Директивата за зачувување на природните живеалишта и на дивата фауна и флора како подрачја под посебна заштита (92/43/ЕЕЗ, позната и како Директива за живеалишта), како и во Директивата за зачувување на дивите птици (79/409/ЕЕЗ, Директива за птици). Ефективната соработка со организациите – членки и со партнерските организации ќе ги зајакне напорите што се вложуваат под капата на Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство (Каривало и Буторин, 2006), Конвенцијата за водни живеалишта од меѓународна важност, Програмата за човекот и биосферата на УНЕСКО и Бернската конвенција за зачувување на европскиот див свет и природните живеалишта.

Втората важна функција на иницијативата за Европскиот зелен појас лежи во нејзината релевантност на неколку нивоа од општеството – од меѓународно па сè до локално ниво. Историскиот и политичкиот контекст бараат да се покаже разбирање за проблемите со заштитата на природата, коишто се оценети како невообичаено големи од страна на инволвираните чинители. Субјектите инволвирани во Европскиот зелен појас го користат истиот како одржлива алатка за потпомагање на одржливиот развој на заедниците на локално ниво. За активностите што се спроведуваат на локално ниво се соопштува во рамките на еден широк меѓународен контекст, при што се користат контакти, интернет-сајтови и билтени во рамките на иницијативата. Проектите и средствите играат улога на етаблирани и почитувани механизми за споделување на знаења, искуства и најдобри практики за прекугранична соработка која има за цел заштита на природата и одржлив развој. Различните владини организации и органи го препознаваат Европскиот зелен појас како силна иницијатива внатре во земјите-учеснички во иницијативата и помеѓу меѓународните организации.

⁴ Арктичкиот, Алпскиот, Борлеалскиот, Континенталниот, Панонскиот и Медитеранскиот биогеографски регион.

Трето, за различните истражувачки дисциплини, Европскиот зелен појас претставува еден вид лабораторија за проучување на еколошките процеси на ниво на предел и оние со континентални размери, како и за проучување на реакциите од страна на живеалиштата и видовите кон големите еколошки промени. Допрва останува да се препознае и искористи потенцијалот на прекуграничните истражувачки активности кои ги преминуваат или се движат долж границите. Ова со потенцијалот важи, меѓу другото, и за природните науки кои ги проучуваат последиците од климатските промени во добро зачуваниот напречен пресек од различните биогеографски региони низ кои поминува Зелениот појас, но и за научните потфати во областа на општествените науки.

Користењето на Европскиот зелен појас како „бренд“ за локалното претприемништво е четвртата функција наведена во Програмата за работа. Целта беше да се обезбеди алатка за создавање поголеми придобивки за локалната економија преку одржлив развој на претприемништвото на локално или на регионално ниво. За разлика од невладините и владините организации, кои веќе го користат Европскиот зелен појас како етикета за своите активности, локалните претприемници многу помалку го препознаваат Европскиот зелен појас како „бренд“ за своите производи и активности.

Прекуграничниот и интерсекторскиот пристап на оваа иницијатива требаше да биде отсликан и во нејзината организациска структура. Во случајот на Европскиот зелен појас, мрежната структура со помали и менливи центри на активност создадени од страна на тековните проекти се покажа како флексибилен инструмент за реализирање на долгорочните цели на иницијативата. Мрежната структура е посебна поради тоа што во себе вклучува невладини организации, владини организации, политичкиот сектор, институции и поединци. Врските ги создаваат регионални координатори, одговорни лица („фокални точки“) и партнери на иницијативата, кои исто така го транспонираат пристапот на оваа иницијатива во меѓународните, националните, регионалните и локалните настани и активности и ја спроведуваат Програмата за работа.

Координаторите на иницијативата даваат придонес кон неколку потфати истовремено, сè со цел да се воспостават стратешки ефективни врски со кои ќе се зголеми мобилноста на ресурсите и поддршката. Во минатото, оваа улога ја имаше регионалната канцеларија на IUCN за Европа како дел од најголемата светска организација за заштита на природата, која располага со голем фонд на специјалисти и остварува директни контакти и со владини и со невладини структури. Секретаријатот на Европскиот зелен појас собира и разменува информации со заинтересираните страни кои се активни долж Европскиот зелен појас, поддржувајќи студии и пилот-проекти во рамките на Зелениот појас и обезбедувајќи ја потребната стручност. Финансиските средства за проектите на Европскиот зелен појас доаѓаат од државни буџети, локални буџети, ЕУ и од други меѓународни извори.

Поделбата на иницијативата на три регионални секции дополнително го илустрира мрежниот карактер на Европскиот зелен појас. Секоја од овие секции, т.е. Феноскандија и Балтикот, централна Европа и југоисточна Европа има свој регионален координатор. Здружението на „заповедници“

(руски збор за природни резервати) и национални паркови на северозападна Русија делува како регионален координатор за Феноскандија и балтичките држави; BUND (Пријатели на планетата Земја - Германија) делува како регионален координатор за централна Европа, а организацијата „EuroNatur“ е регионален координатор за југоисточна Европа. Регионалните координатори и националните одговорни лица (овластени од страна на соодветните државни органи одговорни за заштита на природата и регионален развој) се грижат за спроведување на Програмата за работа на иницијативата во контекстот на природните предуслови, доминантниот начин на употреба на земјиштето и политичката ситуација. Националните одговорни лица промовираат синергии и соработка меѓу националните и Паневропските активности во контекстот на Зелениот појас. Освен пределските структури кои се доста различни помеѓу различните 23 земји-членки на иницијативата, различни се и правата на употреба на земјиштето, т.е. состојбите во делот на сопственоста и употребата на земјиштето. Со оглед на ваквите состојби, иницијативата мора да се спроведува на различни начини, кои многу зависат од соодветните предуслови и од локалната перцепција за историскиот граничен режим во секоја од секциите на иницијативата.

Научени лекции и идни перспективи – фактори за успех и неуспех на една прекугранична иницијатива за заштита на природата со поголем број заинтересирани страни

Figure 2.1. European Green Belt map

Основата за успехот на иницијативата лежи во комбинацијата од цврста визија, интерсекторски и прекуграничен пристап кон нејзината имплементација и фактот што се инволвирани поголем број чинители, а притоа како двигатели на мрежата дејствуваат доследни поддржувачи и вешти поединци. И покрај тоа што е постигнато многу во однос на замислата за воспоставување на Европскиот зелен појас како еколошка мрежа, останува во иднина да се преземат клучните чекори за реализирање на визијата на иницијативата. Во однос на натамошната реализација на Програмата за работа, факторите објаснети подолу или придонеле за досегашниот успех на иницијативата или истата ја успориле.

Заедничка историја – заедничка визија

Историјата на строго чувана поделба помеѓу Истокот и Западот е заедничка за најголем дел од населението во Европа. Темата насловена како „Прекугранична соработка по завршувањето на Студената војна“ побуди голем интерес во јавноста и на медиумите, којшто интерес далеку ги премина границите на секторот за заштита на природата и самите граници на европскиот континент. Визијата ги допира индивидуалните мемории на еден широк аудиториум и побудува интерес кој оди подалеку од нешто што претставува само вообичаен активизам за заштита на природата. Визијата им овозможува на различни целни групи, на партнери од различни сектори и на широкиот аудиториум да делуваат рамо до рамо со поборниците за заштита на природата.

Меѓусекторски пристап

Концептот на одржливиот развој, онака како што е опишан во Декларацијата за животна средина и развој од Рио де Жанеиро од 1992 година (Конференција на Обединетите нации за животна средина и развој, 1992), бара силен ангажман со цел да се инволвираат партнери и концепти кои се надвор од традиционалниот сектор на заштита на природата. Истава констатација важи и за Работната програма за заштитени подрачја на Комитетот за биолошка разновидност⁵, како и за Протоколот за пристап до генетски ресурси и за праведно и правично споделување на придобивките од нивното искористување (усвоен во Нагоја во 2010 година)⁶. Одржливиот развој претставува базичен концепт во справувањето со глобалните проблеми од типот на климатските промени и осиромашувањето на биолошката разновидност. Иницијативата за Зелениот појас тргна во потрага по соодветни методи и мерки за меѓусекторска соработка. Иницијативата ги отвори вратите за синергии и за споделување на придобивките, и придоби нови сојузници, идеи и ресурси. Различните проекти во рамките на оваа иницијатива ги допреа и областите на уметноста (како во случајот на проектот со УНЕСКО со колекција на музички

дела за Зелениот појас), професионална обука на новинари, наставници и функционери, како и граѓанска соработка со армискиот сектор.

Пристап кој опфаќа поголем број заинтересирани страни

Политичкото ниво се покажа како значаен двигател за прекугранична соработка долж Европскиот зелен појас. Добри примери за ова се Меморандумот за разбирање помеѓу Финска, Русија и Норвешка за соработка во воспоставувањето на т.н. Зелен појас на Феноскандија во февруари 2010 година (Министерство за животна средина на Република Финска, Министерство за животна средина на Кралството Норвешка и Министерство за природни ресурси и животна средина на Руската Федерација), или договорот на германските коалициски партнери во власта во кој конкретно се спомнува поддршка за иницијативата како една од целите на коалицијата. Сепак, она што ја движи иницијативата се многубројните индивидуални проекти кои создаваат силна основа за реализација на иницијативата независно од регулаторните механизми. Проектите се од најразличен вид: од единечни настани на различни нивоа па сè до долгорочни проекти, како што се проекти за изготвување листи/списоци на видови или проекти за спроведување мониторинг.

Односи со јавноста

Алатките за комуникација кои се базирани на корпоративски идентитет се од голема помош за визуелно претставување на одреден концепт пред широк аудиториум и пред потенцијалните партнери. Употребата на маркетиншките алатки, на алатките за управување со знаење и на методите за комуникација се од пресудна важност кога станува збор за комплексни прашања од доменот на заштитата на природата што се од широк јавен интерес. Дваесет и петтата годишнина од завршувањето на Студената војна, која ќе биде прославена во 2014/2015 година, ќе ѝ обезбеди на иницијативата уште една убава можност да допре до јавноста. Утврдувањето на критериумите за употреба на амблемот на Европскиот зелен појас би бил следниот чекор со кој би се обезбедило истиот да биде пошироко користен од страна на партнерите на иницијативата.

Учество и ангажман

За да се поддржи еден процес на зајакнување на одредена иницијатива потребен е континуиран ангажман. Идните координатори на иницијативата имаат потенцијал да им дадат поддршка на партнерите преку односи со јавноста, предлог-проекти, идентификување партнери за заеднички активности и размена на најдобри практики. Оваа структура ѝ овозможува на иницијативата да ги мултиплицира успешните пристапи така што со истите би ја запознала некоја друга широка мрежа со слични долгорочни цели. Поддршката од владите и долгорочните придонеси од невладини организации и фондации претставуваа критично важни елементи во градењето на иницијативата. Нивните напори беа надополнети со пократки ангажмани од страна на други чинители. Интензитетот на соработката со националните одговорни лица многу зависи од континуитетот и

⁵ Конвенција за биолошката разновидност (2004). Одлука VII/28. КБР, Монреал. Достапно на: <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7765> (пристапено во декември 2010).

⁶ Конвенција за биолошката разновидност (2010). Одлука X/1. Протокол за пристап до генетички ресурси и правично и праведно споделување на придобивките кои произлегуваат од нивното искористување кон Конвенцијата за биолошка разновидност (усвоен во градот Нагоја). Достапно на: <http://www.cbd.int/doc/notifications/2010/ntf-2010-223-cop10-en.pdf>, cmp. 87 (пристапено во декември 2010).

одличната мотивација. Посилен ангажман од страна на членовите⁷ на Комисијата на IUCN би можел да помогне за унапредување на иницијативата. Заинтересираноста за концептот на Европскиот зелен појас што ја искажаа слични потфати во Јужна Кореја (за зачувување на демилитаризираната зона, Министерство за животна средина на Република Кореја, 2005) и Северна Америка се жив доказ за потенцијалот на оваа иницијатива да ги руши граничните бариери.

Вешти поединци

Вешти и продуктивни поединци се фактор од суштинска важност за успех на секоја иницијатива за заштита на природата која опфаќа поголем број заинтересирани страни. Личната компонента е од круцијално значење во една мрежа која зависи од комуникација, креативност и соработка, како надвор така и внатре во секторот за заштита на природата, а од исто толку круцијална важност е и талентот да се „преведува“ помеѓу различните сектори. За целосно искористување на расположивите човечки капацитети, во моментот се дискутира и за можноста од вклучување на други експерти и „амбасадори“, како, на пример, во Надзорниот комитет.

Финансирање на постојана основа

Стабилното финансирање на координативните тела би помогнало да се избегне зависноста на една долгорочна иницијатива од финансирање базирано на проекти. Додека, од една страна, учеството во проекти секако претставува мотивирачки фактор, истото ги оневозможува чинителите да ја одиграат својата улога во делот од координацијата, вмрежувањето и планирањето на заеднички проекти, а притоа создава и еден вид конкуренција помеѓу потенцијални партнери.

Регулаторни механизми

И покрај тоа што иницијативата нема официјален статус на меѓународна конвенција, законодавство на ЕУ и слично, истата ѝ е нашироко позната на јавноста. Одвреме-навреме се водат дискусии околу тоа дали профилот на иницијативата би бил подигнат доколку истата добие официјален статус, како, на пример, статус на меѓународна конвенција или преку нејзино предлагање и именување за локација која претставува светско наследство на УНЕСКО. Таквиот статус би можел да го зајакне опфатот на иницијативата и да донесе дополнителни извори на финансирање. Како алатка за прекугранична соработка помеѓу локални заедници заради зачувување на природата и регионална соработка, иницијативата претставува важен инструмент за исполнување на националните и меѓународните обврски преземени од страна на факторите кои одлучуваат. Географските и секторските празнини би можеле да се пополнат со прогласување на заштитени подрачја и со спроведување на проекти. Ова во иднина би можело да се постигне преку склучување на Меморандум за разбирање со сродните меѓународни конвенции.

Денес, Европскиот зелен појас поврзува национални паркови, паркови на природата, биосферни резервати и прекугранични заштитени подрачја, како и незаштитени подрачја, должили преку границите. Појасот стана алатка за прекугранична соработка меѓу локалните заедници и важен инструмент во исполнувањето на националните и меѓународните обврски преземени од субјектите кои одлучуваат. Факторите кои имаат потенцијал да ја успорат иницијативата главно се поврзани со проблемите во делот на финансирањето и континуитетот, како и со фактот што различните партнери различно се идентификуваат со визијата на оваа иницијатива. Факторите со кои се поттикна еден ангажиран пристап кон работата резултираа со континуирани напори за усогласување на методите во делот на употребата на

земјиштето, заштитата на природата и регионалниот развој; сето тоа се постигна со работа која не дозволи да биде блокирана од административни граници. До усогласени пристапи, кои често не беа можни поради различните административни, законодавни и политички ситуации на различните страни од границата, може да се дојде така што ќе се постигне согласност за заедничките цели во областите на заштита на природата и одржливиот регионален развој, и ќе се работи на нивна реализација со различни средства и начини во различните земји.

Европскиот зелен појас не е крајната точка каде сè завршува. Неговата визија ќе избледи и ќе биде заменета со нови визии и активности. Она што е важно за иднината е дека постои континуирана потреба да се манифестираат активности за заштита на природата и за одржлив регионален развој. Учеството на локалното население во планирањето и управувањето со заштитените подрачја и начините на употреба на земјиштето е од круцијална важност. Успехот силно ќе зависи од стратегиите за интегрирање на културните предели во напорите за заштита на природата долж и преку границите. Таквите стратегии би можеле да предвидат и евентуална улога за Европскиот зелен појас како лабораторија за создавање концепти за одржлив развој, превенција на кризи, зачувување на биолошката разновидност, ублажување на последиците од климатските промени или обезбедување екосистемски услуги.

⁷ IUCN ја темели својата работа на работата на шест комисии составени од експерти-волонтери. За повеќе информации, погледнете www.iucn.org.

4. Иницијатива за Динарскиот лак: иновативен пристап во водењето на меѓународната соработка

Д-р Џорџо Андријан¹

Преамбула

Забрзувањето на процесите на меѓународна соработка предизвикано од глобализацијата бара значителна реорганизација на режимите за управување со животната

Иницијативата за Динарскиот лак (ИДЛ) е еден од најинтересните примери на иновативни системи за управување со животната средина во Европа. Во суштина, оваа иницијатива претставува „широка рамка за соработка“² воспоставена во 2004 година, која оттогаш привлекува сè поголем број меѓународни организации - од агенции на Обединетите нации (регионални канцеларии и канцеларии на ниво на држава), па сè до меѓувладини организации

© IUCN / Tomasz Pezold

средина. Тековната реформа на Обединетите нации е еден од најзначајните примери за ова: слоганот „остваруваме како еден“ го сублимира обидот да им се обезбеди покохерентна рамка за дејствување на различните агенции и програмски активности кои треба да се реализираат на ниво на посебни држави. Недостигот на етаблирани модели на управување во рамките на процесот на реорганизација води кон константно усвојување на методот „експериментирање и прилагодување“. Ригидните хиерархиски пристапи ориентирани одозгора надолу (англ. top down) се покажаа како недостаточни во справувањето со брзите промени, а понекогаш и целосно контрапродуктивни. За разлика од нив, флексибилните и усогласени акции се покажуваат како подобри решенија во време на реформи.

(МВО) и големи и мали невладини организации (НВО). Заеднички за нив беше фактот што сите тие работат во југоисточна Европа (ЈИЕ) на заштита и унапредување на природното и/или културното наследство. Овој факт беше само иницијална каписла по што следуваше долга и конзистентна серија на чекори кон зацврстување на заедничкиот интерес кој води кон заедничка визија. Крајната цел е создавање на „додадена вредност кон тековните програми и активности на сите партнери“³. Брошурата за ИДЛ убаво го опишува процесот што доведе до идентификување на клучните заеднички елементи: зачувување на природните и културните ресурси и наследство на регионот на Динарскиот лак и нивна промоција и валоризација преку вклучување и зајакнување на локалните заедници и координирање на секторските политики.⁴

¹ Консултант, Регионално биро на УНЕСКО за наука и култура во Европа (BRESCE)-Италија. Мислењата искажани во овој документ не го одразуваат официјалниот став на УНЕСКО туку ставот на авторот.

² Извор: Брошура за ИДЛ: <http://www.dinarcarc.net/dai.html>.

³ Исто како претходното.

⁴ Исто како претходното.

Почетоците на оваа иницијатива датираат од состанокот на Канцеларијата за медитеранската програма на WWF, одржан во Рим во декември 2004 година.⁵ Оваа средба се покажа како најзначајното продолжение на *заедничката меѓународна работилница на тема „Биосферни резервати на програмата ‘Човекот и биосферата’ на УНЕСКО и прекуграничната соработка во регионот на ЈИЕ“*, организирана заеднички од страна на UNESCO-ROSTE⁶ и IUCN, а одржана во Белград и во националниот парк Тара (Србија) од 13 до 17 јуни 2004 година.

Почнувајќи од тој настан постојано се прошируваше групата на ИДЛ, така што до нејзината 13-та редовна средба, организирана од страна на организацијата „EuroNatur“ во Улцињ - Црна Гора, во ноември 2010 година, ИДЛ ја сочинуваа 15 членки: WWF, UNESCO BRESCE, IUCN⁷, UNDP⁸ (канцеларии на UNDP во Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Албанија), UNEP⁹, FAO¹⁰, Советот на Европа¹¹, ECNC¹², REC¹³, EuroNatur, SNV¹⁴ и CIC¹⁵.

Која е тајната на (релативно) долготрајната соработка, чии корени не се ниту во некаков законски обврзувачки документ ниту во некаква посебна финансиска поддршка. Во обид да одговора на ова прашање, следниве точки од документот нудат ретроспективен поглед кон главните „развојни чекори“ од римската средба наваму.

Екорегинален пристап: како сè започна

За време на првата средба, на масата фигурираше само еден документ: мапата на „екорегионот Динарски лак“, дефинирана според објаснувањето дадено од WWF. Поборникот за оваа иницијатива веднаш разјасни дека терминот „екорегион“ значи *„голема копнена или водена единица која содржи еден географски посебен спој на видови, природни заедници и еколошки услови.“*¹⁶ Дополнително беше разјаснета и претпоставката за потребата да се идентификува екорегиналното ниво и да се делува на ова ниво: *„Биолошката разновидност не е рамномерно распоредена по планетата Земја, туку истата има комплексни манифестации детерминирани од климата, геологијата и еволуциската историја на планетата. Овие манифестации се нарекуваат „екорегиони“.“*¹⁷

IUCN веднаш истакна дека ваквиот пристап е сосема валиден и идентификуваше можни врски со она што оваа организација го работи во регионот, додека UNESCO изјави дека фокусирањето

Figure 4.1: First DAI map (2005)

само на заштитата на природата би претставувало ограничувачки пристап. Од тие причини, во документите што следуваа беше внесена и културната компонента заради подобро опфаќање на широчината на ресурсите и наследството во регионот.

Средбата создаде основа за цврста соработка од која се очекуваа интересни резултати во наредните години.

Мапирање на потфатот: „растечки“ географски опсег

Оригиналната мапа, која го репродуцира „екорегионот Динарски лак“ предложен од страна на WWF, го претставуваше почетниот географски опсег на членките на ИДЛ, каде јадрото на областа е одбележано од комбинирани шуми во склоп на Динарските планини, кои се дел од комбинирани шуми на европско-медитеранските планини – односно еден од 238-те глобални екорегии согласно со идентификацијата изготвена од WWF.¹⁸

Дискусијата за границите на географскиот опсег на ИДЛ се водеше во самите почетоци на иницијативата. Оваа дебата беше една од најживите што ги водела групата низ годините, при што беше согледана потребата од флексибилен пристап кон „повлекувањето на линијата“.¹⁹ Научното образложение за екорегиналниот пристап истакнува дека *„границите на еден екорегиион не се фиксни ниту остри, туку опфаќаат одредена област во рамките на која важните еколошки и еволуциски процеси остваруваат најсилна интеракција“.*²⁰ Во тој контекст, потребно е да се споредат мапите содржани во двете верзии на брошурата за ИДЛ. Во првата верзија уредена во 2005 година (слика 4.1), границите на екорегиионот беа добро дефинирани и покрај тоа што употребениот размер во цртежот не дозволува прецизно препознавање на територијалните граници. Во втората верзија од 2007 година (слика 4.2), постои „тампон-зона“ која ја опкружува оригиналната „јадрена зона“, каде намерата е да се

5 Светски фонд за природата (поранешен Светски фонд за дивниот свет, <http://www.panda.org>).

6 Името на Венецијанската канцеларија на УНЕСКО порано беше *Регионално биро за наука и технологија во Европа* (ROSTE). Неодамна, истата канцеларија го промени името во *Регионално биро за наука и култура во Европа* (BRESCE) (<http://www.unesco.org/en/venice>).

7 Меѓународна унија за заштита на природата (<http://www.iucn.org>).

8 Програма за развој на Обединетите нации (<http://www.undp.org>).

9 Програма за животна средина на Обединетите нации (<http://www.unep.org>).

10 Организација за храна и земјоделство на Обединетите нации (<http://www.fao.org>).

11 <http://www.coe.int/>

12 Европски центар за заштита на природата (<http://www.ecnc.org/>).

13 Регионален центар за животна средина (<http://www.rec.org/>).

14 Холандска организација за развој (<http://www.snvworld.org/>).

15 Меѓународен совет за заштита на дивечот и дивниот свет (<http://www.cic-wildlife.org/>).

16 http://www.panda.org/about_wwf/where_we_work/ecoregions/about/what_is_an_ecoregion/index.cfm.

17 Исто како претходното

18 Исто како претходното

19 Во врска со важноста на идентификувањето на границите во областа на заштитата на природата, прочитајте од авторот Џ. Фол (2005). *Повлекување на линијата. Природата, хибридноста и политиката во прекуграничните простори*. Фарнхем (ОК): Ешгејт.

20 Види фуснота 6.

Figure 4.2: Second DAL map (2007)

пренесе идејата дека границите означуваат нешто повеќе отколку што само репродуцираат биофизички критериуми.

Членките на ИДЛ набрзо седнаа да дискутираат за можна соработка во поконкретни области во рамките на овој голем биогеографски опсег. Случајот со меѓудржавното Скадарско Езеро²¹ помеѓу Црна Гора и Албанија, беше првиот и еден од најуспешните „територијални пристапи“ на оваа иницијатива. Домаќин на втората средба на ИДЛ (во 2005 година) беше канцеларијата на UNDP во Црна Гора; оваа средба доведе до подготовка на една заедничка активност на Скадарското Езеро. Двонедневната конференција под наслов „Меѓународно означување на Скадарското Езеро заради територијален развој“ се одржа во местото Врањина (Црна Гора) и во Скадар (Албанија) во октомври 2005 година, по што следувааше еднодневна средба на членките на ИДЛ, како и тринедневна обука за невладини организации во врска со темата „заштитени подрачја и комуникација со истите“, организирана од IUCN.

Како пионери на пристапот „остваруваме како еден“, членките на ИДЛ наскоро се соочија со големиот број други меѓународни организации и донатори присутни на истите територии. Ова ги натера членките на ИДЛ да размислат за потребата од изнаоѓање начин за усогласување на различните програми за работа со цел да се избегнат преклопувања и дуплирање на работата.

Идејата да се создаде заедничка „патна карта“ за Скадарското Езеро се роди непосредно потоа, паралелно со сè пообемните консултации со владите на Црна Гора и Албанија. И двете земји беа свесни за тешкотијата да се координираат различните донатори и организации активни на исти територии, па затоа бараа можност да добијат поддршка во оваа деликатна активност на изготвување на картата. Во „патната карта“, почетното набројување на активностите и проектите на секоја од членките на ИДЛ во одреден регион беше проследено со наведување на можните полиња од заеднички интерес и на потенцијални синергии кон една конвергентна визија. Ваквиот пристап наскоро стана една од клучните карактеристики на

²¹ Скадарското Езеро зафаќа површина од околу 445 km² и е најголемиот слатководен басен во регионот на ЈИЕ.

партнерството во рамките на ИДЛ. Форматот „патна карта“ беше искористен и на други локации од заеднички интерес (на пример, областа Дурмитор) како ефективен начин за идентификување на недостатоците и на други потенцијални синергии во реализацијата на заедничките активности. Покрај патните карти, кои се посебни за секоја област, членките на ИДЛ веќе имаа создадено и заедничка база на податоци од општ карактер, која овозможи да имаме постојано ажурирана листа на активности и проекти на сите членки на ИДЛ. Наскоро, сите почнаа да ја доживуваат оваа база на податоци како мошне корисна алатка за внатрешно усогласување и надворешна комуникација.

Заеднички акции за заеднички успех

Средба по средба, активност по активност, „коалицијата“ на ИДЛ доживеа огромен развој споредено со состојбата на почетокот, покажувајќи дека постоењето на една разновидна база од агенции на ООН, меѓувладини организации и невладини организации, во комбинација со програма за работа која не е правно обврзувачка, претставува клучен елемент за консолидирано и усогласено делување. Згора на тоа, промовирањето на заеднички акции фокусирани на одредена локација (она што ИДЛ го нарекува „територијален пристап“), се покажа како најефективен начин за „туркање“ на заедничките иницијативи.

Партнерите во рамките на ИДЛ организираа заеднички спореден настан за време на *шестата меѓуминистерска конференција за животна средина* што се одржа во октомври 2007 година во Белград (во рамките на процесот „Животната средина за Европа“). На овој настан беа промовирани сите активности што ги спроведува ИДЛ, со што беше отсликано високото ниво на „диверзитет“ – како од аспект на базата која ја сочинува ИДЛ така и од аспект на начинот на работење – што е неспорна одлика на ИДЛ групацијата. Од друга страна, фокусирањето на конкретни територии (Скадарско Езеро, Дурмитор) и изработката на заеднички „патни карти“ се покажаа како мошне ефективен метод за работа и исклучително моќна алатка за комуникација. Кога беа прашани од јавноста за тоа кои биле нивните причини да станат дел од иницијативата на ИДЛ, организациите-членки одговорија дека воспоставената неформална и ефективна платформа ја сметале за најефикасен начин да бидат информирани и да создаваат синергии и заеднички активности. Во еден таков контекст секоја од овие организации-членки видела компетитивна предност за себе, пред сè преку поголемиот публицитет што се добива со ефектот на група, во комбинација со придобивките што ги нуди организирањето на заедничките настани и меѓусебната размена на стручност.

По оваа заедничка презентација, членките на ИДЛ сфатија колку беше стратешки важно создавањето на целосно нова заедничка иницијатива заради унапредување на силите и мултиплицирање на корисните ефекти. Беше јасно дека предлог-проект презентираан пред донатор и одобрен од повеќе од еден партнер во рамките на ИДЛ, би имал поголеми шанси за успех.

Предизвикот што со себе го носи заедничкото работење

Наредните години, поединечните членки на иницијативата ја искористија можноста да промовираат конкретни мерки и активности што требаше да се реализираат во соработка со други заинтересирани партнери. Највидните примери за ова се накратко презентирани по хронолошки редослед во делот што следува.

Рурален развој во заедницата и управување со природните ресурси во Динарската област

Во април 2008 година, мултидисциплинарна екипа од меѓународни и домашни експерти од партнерските организации во рамките на ИДЛ започнаа со формулирање заеднички проект со цел да се даде поддршка за одржлив рурален развој и одржливо управување со природните ресурси на Ливањско Поље²² во Босна и Херцеговина и на Сињско Поље во Хрватска. Екипата одржа состаноци со релевантни чинители во регионот, вклучувајќи ги Министерствата за земјоделство, животна средина и економија, како и со претставници на одбори за туризам, здруженија на земјоделци и невладини организации од двете земји. Беа организирани теренски посети на фарми, рурални заедници и туристички агенции. Беа продискутирани голем број различни теми и идентификувани потребите на инволвираните страни.

Врз основа на заклучоците, екипата предводена од FAO формулираше предлог-проект кој требаше да се достави до меѓународни донатори на конференција која требаше да се организира во иднина. Проектот се однесуваше на унапредување на создавањето синџири на земјоделски артикли засновани на висококвалитетни производи од регионот кои поседуваат додадена вредност, како и на развојот на руралниот туризам кој би довел до диверзификација на изворите на доход за руралното население. Проектот исто така имаше за цел да ги промовира природните и културните вредности поврзани со областите на карстни полиња и околните локации, како и да даде поддршка на едно прекугранично управување со речните сливови и на одржливото управување со тревниците. За жал, заедничкиот предлог не им беше доволно атрактивен на многу од идентификуваните донатори, па како резултат на тоа не беше добиена конкретна финансиска поддршка. Како и да е, ова беше првиот структуриран обид да се мобилизира „колективната стручност“ на ИДЛ за осмислување и формулирање на заеднички предлог-проекти, притоа имајќи ги во функција на остварување на целта и организациите на Обединетите нации и невладините организации. Ваквиот обид се покажа како успешен во некои подоцнежни ситуации.

„Голема победа за Динарскиот лак“

„Жалам што остатокот од светот не е овде за да види што сè може да се направи во еден регион со тешко историско бремене“ – изјави господинот Тамаш Маргеску, тогашен директор на Регионалната канцеларија на IUCN за Европа во говорот

²² Поимот „поље“ се однесува на голема (долга неколку km) затворена рамнина/депресија во склоп на еден карстен терен. Карстното поле наоѓа широка примена во земјоделството. Во оваа статија, изворниот термин „поље“ се претпочита во однос на преводот на англискиот збор „field“.

на крајот од свеченоста насловена како „Голема победа за Динарскиот лак“. Настанот беше организиран од партнерите во ИДЛ, под раководната палка на WWF, на 29.05.2008 година, за време на деветтата конференција на страните во Конвенцијата за биолошка разновидност одржана во Бон (Германија). Пет министри и еден државен секретар на органите на управата одговорни за заштита на природата од Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора, Србија и Словенија стојеа еден до друг, изразувајќи ја големата посветеност на нивните држави. Владите потпишаа заедничка Изјава за заштита и одржлив развој на екорегионот Динарски лак. Овој настан ја симболизираше еволуцијата на ИДЛ одбележана со заедничкото делување водено од добро дефинираните целни резултати. Во таа прилика, секој од министрите ги обзнани националните приоритети во однос на заштитата на природата во Динарската област, кои требаше да бидат реализирани во годините што доаѓаат. Членките на ИДЛ сметаат дека ваквиот пристап - кога владите јавно преземаат обврска за нешто - претставува поефективен начин за обезбедување нивна отчетност пред донаторите и пред граѓанското општество воопшто.

Животната средина за луѓето во Динарскиот лак

Потпирајќи се на силните страни од заедничката Изјава од настанот под наслов „Голема победа за Динарскиот лак“ (види точка 5б погоре), IUCN, WWF и SNV започнаа тригодишен проект (2009–2012) под наслов „Поддржување на руралните заедници и на нивните традиционални предели преку зајакнато управување со животната средина во прекуграничните заштитени подрачја во Динарскиот лак“²³.

Проектот, кој е познат и под називот „Животната средина за луѓето во Динарскиот лак“, се реализира со финансиска поддршка од Министерството за надворешни работи на Финска. Проектот беше „осмислен со цел да ги унапреди природните и културните вредности на областа, истовремено зајакнувајќи ги локалните егзистенции преку подобрена регионална соработка и зајакнато управување со животната средина“²⁴ Беа

²³ <http://www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/europe/places/belgrade/projects/?6330/Environment-for-People-in-the-Dinaric-Arc>

²⁴ Исто како претходното.

започнати различни активности од страна на трите партнерски организации, во што беа вклучени и прекуграничните заштитени подрачја во Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора и Србија. Целите на проектот беа да се промовира одржливиот развој, да се изградат капацитетите на руралните заедници, да се зголеми прекуграничниот дијалог во регионот преку учество на засегнатите страни и да се интегрираат активностите од Планот за работа во пошироките европски програми за заштита на природата.²⁵ Клучните политики и акциони програми, како што се „Европскиот зелен појас“, „Одбројување 2010“ и „Натура 2000“, им беа претставени на локалните и регионалните засегнати страни како алатки за постигнување на целите во областа на животната средина и одржливиот развој во регионот на Динарскиот лак. Најголем дел од елементите на проектот беа

© IUCN / Boris Egi

земени од претходните искуства на ИДЛ. Она што е интересно е дека имплементацијата на проектот внесува кислород во рутинското секојдневие на партнерите, што се гледа и низ фактот што за традиционалните активности за заштита на природното и културното богатство се обезбедуваат повеќе ресурси. Проектот, исто така, нуди единствени можности за организирање големи средби и за вклучување на голем број засегнати страни.

Прекугранична програма за рурален развој Проклетие/Бјешкет Е Намуна

Со помош на холанската организација SNV, одреден дел од ресурсите на проектот „Животната средина за луѓето во Динарскиот лак“ беше доделен за развивање на една прекугранична активност за планините Проклетие/Бјешкет Е Намуна. Овие планини претставуваат оддалечен регион кого го споделуваат Албанија, Косово и Црна Гора. Несоодветната физичка и институционална инфраструктура, како и отсуството на инвестиции и претприемништво и на долгорочно и сеопфатно планирање на употребата на земјиштето, доведоа до широко распространетото чувство на запоставеност и до масовна емиграција и напуштање на селата. За да ги утврди потребите на регионот и да го трасира патот за напредок, екипата на планери оствари средби со голем број организации и поединци ширум регионот и ги прочита и анализираше јавните документи и регионалните публикации.

Главна цел на овие активности беше да се подобрат социо-економските услови на луѓето кои живеат во овој регион, со вклучување на значајни транснационални еколошки и миротворни елементи. Проектот за Проклетие обезбеди единствена можност не само да се влијае на позитивен и трансформирачки начин врз животите на овие луѓе кои се меѓу најсиромашните во Европа, туку и да му се понуди долготрајна помош на еден од преостанатите незагадени „еколошки бисери“ на регионот. Иницијативата им донесе опипливи придобивки во форма на обезбедување мир за овие заедници кои долго страдаа од разно-разни немири, а воспостави и модел за прекугранична соработка и развој.

„Назадување“ или „напредување“: кое од овие е сценариото за иднината на ИДЛ?

По шест години исполнети со редовни средби кои се одржуваа двапати годишно на различни локации во организација на членките на иницијативата по ротирачки принцип, ИДЛ како заедница се соочи со она што би можело да се нарече „замор од проширувањето“. Последната, 13-та средба на ИДЛ што се одржа во Црна Гора во ноември 2010 година беше одбележана од жестоката дискусија во рамките на која се сакаше да се идентификуваат силните и слабите елементи на платформата и да се предложи најдобриот начин за работа во периодот што доаѓа.

Истите оние елементи кои секогаш беа истакнувани како предности на ИДЛ, како што се искрените заеднички намери за заштита на природата и културата („духот на ИДЛ“), отсуството на формални ветувања, капацитетот за обезбедување ресурси преку заедничко лобирање – наскоро станаа ограничувачки фактори за развој на платформата како што продолжуваше да расте бројот на учесници.

Дискусијата заврши со определување на две можни идни сценарија за ИДЛ. Првото сценарио е да се смалат почетните амбиции и иницијативата да се одржува како функционална платформа за соработка. Второто сценарио е иницијативата да се „модернизира“ на тој начин што ќе се создаде соодветно структурирано официјализирано тело кое ќе се справува со растечката комплексност поврзана со бројот на членки на иницијативата и нивните активности. Беше постигнат консензус идната средба на ИДЛ да биде посветена исклучиво на прашањата околу внатрешното управување.

²⁵ За дополнителни детали погледнете <http://www.dinaricarc.net/project.html>.

5. Преспанските Езера – таму каде што победува зелената дипломатија

Александар Ивановски¹

Географија на областа

Еден регион со две езера, даруван со природна убавина, е распослан во три држави кои меѓу себе се разликуваат според економската ситуација и според еколошката свест и политики, но сите три споделуваат храбра идеологија за интегрирано управување и заштита на прекуграничните екосистеми. Сливното подрачје на Преспанските Езера се протега во

релативната изолација на високопланинската флора и фауна низ околните планински масиви кои играле улога на засолништа за време на леденото доба.

Вкупната површина на преспанскиот слив изнесува отприлика 1600 km², од кои 62% ѝ припаѓаат на Македонија, 17% на Албанија и 21% на Грција. Бисерот во албанскиот дел од Преспанските Езера е националниот парк Преспа со површина од 13.500 ha (прогласен во 1999 година), кој се протега од планинскиот масив Галичица (Mali i Thate) кон југ и исток, опфаќајќи го албанскиот

© Aleksandar Ivanovski

Албанија, Македонија и Грција, и се состои од Големото и Малото Преспанско Езеро кои се полнат со вода од постојани или сезонски водотеци. Разновидноста на геоморфолошките форми, карактеристичната хидрологија и уникатниот биодиверзитет прават од сливот на Преспанските Езера врвно природно наследство, кое се одликува со автентична вредност и има огромна важност. Преспанскиот слив претставува уникатен спој на видови и живеалишта, којшто е одраз на адаптацијата на флората и фауната кон различниот геолошки супстрат во секој од планинските венци (главно силикат и варовник), различните типови почва, различните надморски височини (850 – 2641 m) и на влијанието на медитеранската и континенталната клима. Ваквиот уникатен спој на видови и живеалишта е исто така последица од изолацијата на водната флора и фауна од Езерата низ периодот од последниве 12 милиони години, како и од

дел од Малото Преспанско Езеро (Mikri Prespa) на границата со Грција. Националниот парк Преспа во Албанија и националниот парк Галичица во Македонија се дел од ист планински масив. Во македонскиот дел од Преспа има три подрачја прогласени за заштитени: националниот парк Галичица прогласен во 1958 година, националниот парк Пелистер, прогласен во 1948 година, кој се одликува со развиена и оперативна управувачка структура, и строгиот природен резерват Езерани - прогласен во 1996 година - каде во моментот се одвиваат процеси на ревалоризација и репрокламација и не се врши никакво активно управување со ова подрачје. На грчката страна, националната шума Преспа беше прогласена во 1974 година, по што следувахе прогласувањето на националниот парк Преспа во 2009 година со цел заштита на најголемиот дел од сливното подрачје на Големото и Малото Преспанско Езеро, со акцент на копнениот дел од грчкиот дел од Преспа. Сливот на Преспанските Езера претставува водно живеалиште од меѓународна важност

¹ Проектен специјалист, УНДП, Македонија.

согласно со Рамсарската конвенција. Заштитата на овој екосистем отвора можност за трилатерална соработка и за склучување договори кои ќе послужат како инструмент за зелена дипломатија.

Во сливното подрачје на Преспанските Езера живеат 29.343 жители: 57% од вкупното население во регионот Преспа живеат во Македонија, во општината Ресен, 36% живеат во Албанија, во општините Пустец и Прогер, а преостанатите 7% живеат во Грција, во општината Преспа. Главниот извор на приходи и далеку најзначајната стопанска дејност претставува земјоделството. Од вкупната активна работна сила во преспанскиот слив, околу 75% се занимаваат со земјоделство.

Главни настани во развојот на прекуграничната соработка

Процесот на прекугранична соработка во преспанскиот слив започна на 2.2.2000 година, кога премиерите на Албанија, Македонија и Грција потпишаа заедничка декларација во селото Агиос Германос. Декларацијата за создавање на Преспа Парк од страна на Албанија, Македонија, Грција истакна дека: *„Преспанските Езера и нивното сливно подрачје се единствени според својата геоморфологија, еколошко богатство и биолошка разновидност, што ѝ дава на областа голема меѓународна важност. Зачувувањето и заштитата на еден екосистем од толкава важност не само што ѝ чини добро на природата туку и создава можности за економски развој на околните градови и села во трите држави.“* Декларацијата ги прогласува Преспанските Езера и нивниот слив за Преспа Парк, што се смета за прв обид за прогласување на прекугранично заштитено подрачје во југоисточна Европа. Резолуциите произлезени од Декларацијата ветуваат *„зголемена соработка помеѓу надлежните органи во трите езерски земји во областа на заштитата на животната средина. Во тој контекст, ќе се разгледува преземање заеднички акции заради одржување и заштита на уникатните еколошки вредности на Преспа Парк, заради спречување или неутрализирање на причините за деградација на живеалиштата и заради изнаоѓање соодветни методи на управување (менаџмент) со цел одржлива употреба на водата од Преспанските Езера, и нема да се штедат напори за Преспа Парк да стане модел за сите иницијативи од ваков вид, како и доказ за мирољубивата соработка помеѓу нашите држави.“* Иницијативата која доведе до Декларацијата што ја потпишаа тројцата премиери го следеше пристапот „одозгора надолу“ (top-down), и во почетокот учеството на локалните засегнати страни околу Езерата во донесувањето на оваа одлука беше мошне мало (Богдановиќ, 2007). И покрај тоа, Декларацијата успеа да создаде основа за обемната работа која следува во сите три држави.

По потпишувањето на Договорот за Преспа, тројцата министри одговорни за прашања од областа на животната средина од трите земји го формираа Координативниот комитет за Преспа Парк (ККПП) во 2002 година, како субјект чии одлуки не се законски обврзувачки и чии членови се назначуваат од страна на тројцата министри. Членови на ККПП се по еден претставник од секоја од следниве институции од трите земји: министерството одговорно

за прашања од областа на животната средина, невладиниот сектор, локалната самоуправа и постојан набљудувач од MedWet². Главни недостатоци во врска со функционирањето на ККПП се тоа што трите влади не се законски обврзани да го помагаат ККПП и што одлуките на овој комитет се повеќе како еден вид совет, односно не се законски обврзувачки за трите држави. Секретаријатот на ККПП го формираа три невладини организации - по една од секоја од земјите учеснички; истиот доби силна поддршка од Светскиот фонд за дивниот свет (WWF)-Грција, којшто го финансираше Друштвото за заштита на Преспа (SPP) за улогата на домаќин на секретаријатот.

Зелената или еколошката дипломатија во регионот Преспа е ориентирана кон две главни цели. Едната цел е да се искористат еколошките спорови или решенија како начин за надминување на одредени политички проблеми меѓу трите држави, а втората цел е да се искористат политички алатки за решавање на еколошки проблеми меѓу државите (Ивановски, 2010). Во моментот, односите меѓу Грција и Македонија се обременети со фамозниот петнаесетгодишен спор околу името на државата. Преспа е теренот каде речиси сите политички игри се ставени во состојба на мирување. Главниот мотор овде е животната средина. Во 2010 година, на десетгодишнината од Преспа Парк и од почетокот на трилатералната соработка, беше потпишан трипартитен Договор за заштита и одржлив развој на Преспа Парк. Договорот беше потпишан од министрите за животна средина на Албанија, Македонија и Грција со „благослов“ на нивните влади. Договорот, ослободен од товарот на политиката, предвидува законска обврска за трите држави да го штитат и чуваат овој балкански бисер. Сосема сигурно е дека овој договор го трасираше патот за идната заштита на водните и копнените екосистеми и ја зајакна политичката волја за соработка помеѓу Албанија, Македонија и Грција.

Придобивки и предизвици

Пред да започне оваа прекугранична иницијатива во 2000 година, неодржливите практики на управување со ресурсите, вклучувајќи ги тука водите, уредувањето на земјиштето и секако дејностите земјоделство, шумарство и рибниции, не придонесуваа кон одржување и обновување на екосистемското здравје на меѓудржавните Преспански Езера. Барииерите во делот на знаењата, искуствата и стимулативните мерки не им дозволија на луѓето да се запознаат со нови практики и истите да ги разберат и усвојат. Застарените и несоодветно димензионирани практики на користење на земјиштето и водите не дозволуваа изнаоѓање на ефективни и практични решенија за проблемите. Како резултат на тоа, се случи загуба или деградација на клучни живеалишта, одредени светски значајни видови беа загрозени, а засегнатите страни не беа подготвени да управуваат со еден динамичен и променлив воден екосистем како што се Преспанските Езера. Прекуграничната иницијатива резултираше со бројни промени.

Едно од постигнувањата на прекуграничната соработка беше создавањето на „Стратешкиот акционен план за одржлив развој на Преспа Парк“ во 2002 година, како прв чекор во

² Иницијатива за мочуриштата во Медитеранот www.medwet.org

создавањето на заедничка визија за зачувување и одржлив развој на преспанскиот слив. Поконкретно, целите на Стратешкиот акционен план³ беа: олеснување на пристапот до информации, обезбедување информации и споделување на истите помеѓу засегнатите страни; соопштување на целите на проектот Преспа Парк заради насочување на идните дискусии и јасно дефинирање на институционалните, економските и менаџерските иницијативи и процедури што треба да се реализираат за да се овозможи постигнување на еколошките цели (Друштво за заштита на Преспа и соработниците, 2002 година). Со оглед на тоа што трите влади или која било друга институција формално не се обврзаа дека ќе го финансираат планот, членовите на ККПП се во активна потрага по извори на средства со кои ќе се финансира реализацијата на поединечните активности зацртани во планот.

Оваа соработка привлече голем број меѓународни донатори кои одвоија средства за инфраструктурни и тематски научни студии и активности за дополнително зајакнување на прекуграничната соработка. Меѓу најпознатите донатори во регионот се: MedWet, банката за развој KFW, SDC, SIDA, NATO, SNV, GEF и UNDP. Спроведувањето на проектот на UNDP-GEF под наслов: „Интегрирано управување со екосистемите во сливот на Преспанските Езера во Албанија, Македонија и Грција“, попознат како прекуграничен Преспа проект, започна во 2006 година, по неколкугодишни подготовки. Проектот опфаќа три извршни компоненти, т.е. една прекугранична компонента и по една национална компонента (албанска и македонска). Партнер на проектот од грчка страна е научната невладин организација „Друштво за заштита на Преспа“. Главната цел на прекуграничниот Преспа проект е да дејствува како катализатор за усвојување и спроведување на интервенции за управување со екосистемите со крајна цел интегрирање на еколошките, економските и социјалните цели. Оваа цел оди во иста линија со целта за зачувување на светски значајниот биодиверзитет и со целта за спречување и намалување на загадувањето. Здравјето на екосистемите во преспанскиот слив може да се зачува и одржува само доколку се променат практиките во производните дејности во рамките на оваа област. Токму тоа е и стратегијата на проектот – интегрирање на целите и приоритетите од областа на управувањето со екосистемите во практиките и политиките на производниот сектор. Проектот има за цел да го зајакне капацитетот за подобрување на здравјето на екосистемите и за зачувување на биолошката разновидност, и тоа на национално ниво на почетокот, така што ќе се спроведат како еден вид пилот-проекти различни екосистемски ориентирани интервенции во областа на просторното планирање, управувањето со водите, земјоделството, управувањето со шумите и рибниците, како и во делот на заштитата и управувањето со заштитените подрачја (UNDP/GEF, 1997 година). Најважното што се очекува од овој проект е дека преку поставување на основите за соработка прво на национално ниво во државите од преспанскиот слив, ќе се создадат услови за зајакнување на прекуграничната соработка во областа на заштитата и управувањето со ресурсите преку зајакнување на постојната прекугранична институција и преку спроведување, во форма на пилот-проекти, на прекугранични

активности во делот на управувањето и заштитата на животната средина.

Главните случувања кои дадоа најголем придонес кон што поефективна трилатерална соработка се следните:

Создавање на систем за прекуграничен мониторинг

Ова претставува заедничка активност на прекуграничниот проект Преспа на УНДП-ГЕФ, Друштвото за заштита на Преспа и истражувачкиот центар „Tour de Vallat“⁴. Системот за мониторинг опфаќа надгледување на употребата на земјиштето, квалитетот и квантитетот на водите, шумите и другите копнени живеалишта, птиците, рибите и рибниците, водните живеалишта и вегетацијата. Прекуграничниот проект Преспа го надгледува развојот на системот за прекуграничен мониторинг преку координирање на трилатералната работна група за мониторинг и заштита на животната средина. Оваа работна група има задача да го води и насочува развојот на еден косензуален систем за прекуграничен мониторинг кој ќе функционира според најдобрите светски практики, како и да им помага на другите научни прекугранични компоненти од прекуграничниот проект Преспа. Истражувачкиот центар „Tour de Vallat“ ја игра водечката техничка улога во развојот на системот за прекуграничен мониторинг.

Управување со меѓудржавните води

Во 2008 година беше направена проценка на актуелната состојба во делот на управувањето со водите во трите езерски земји. Процесот на управување со меѓудржавните води во преспанскиот регион доби во вредност со тоа што и Македонија беше вклучена во соработката, односно дотогаш билатералната грчко-албанска комисија за води стана трилатерална со приклучувањето на Македонија. Ова може да се смета за голем придонес од страна на Преспа проектот кон процесот на планирање и донесување одлуки во областа на управувањето со меѓудржавните води. Проектот има за цел формирање и формално назначување на членовите на работна група за управување со водите на Преспа.

Прекугранични рибници и состојби со рибниот фонд – зачувување и планови за управување

Беше изготвена ситуациона анализа и предлог за идни чекори кон донесување на Планови за управување со прекуграничните рибници и рибниот фонд. Се планира предложените чекори да бидат предмет на дискусија и одобрување од страна на соодветните министерства на трите држави, како и да бидат преземени конкретни чекори за спроведување на истите во пракса.

Прекугранични комуникации

Освен комплетирањето на интернет-страницата на ККПП (www.prespark.org) и интернет-страницата на Преспа проектот (<http://prespa.iwlearn.org/>), беа изготвени и други материјали за комуникација. Комплетирањето на Стратегијата за комуникации,

³ http://www.prespark.org/files/contentImages/file/Strategic_Action_Plan_2003_Executive_Summary.pdf

⁴ Истражувачки центар за заштита на медитеранските водни живеалишта со седиште во Франција.

© Aleksandar Ivanovski

едукација и јавна свест (СЕРА) за ККПП значеше и остварување на една многу значајна одредница.

Процес на изготвување Акциони планови за зачувување на прекуграничните живеалишта и видови

Прекуграничниот Преспа проект има за цел да ја зајакне заштитата на големата биолошка разновидност преку подобрен мониторинг, целно насочени истражувања и овозможување заштитените подрачја да служат како ефективни засолништа за биолошката разновидност во рамките на преспанскиот предел. Во тој контекст, беше покрената иницијатива за идентификување на приоритетните прекугранични видови и живеалишта. Нејзина главна задача е да овозможи преземање на мерки од помали размери во насока на зачувување на приоритетните видови и живеалишта и да овозможи изготвување на Акциони планови за одбрани видови и живеалишта.

Прекугранична дијагностичка анализа и изготвување на стратешки Акционен план

Работата на втората нова прекугранична дијагностичка анализа (TDA)⁵ и процесот на изготвување на стратешки Акционен план

(SAP) се речиси завршени. Преспа проектот во моментов работи на ажурирање на стратегиската визија за сливот на Преспанските Езера и на ажурирање на стратешкиот Акционен план со помош на прекуграничната дијагностичка анализа. Извештајот за прекуграничната дијагностичка анализа беше завршен, по што беа формулирани и продискутирани целите на форум на кој учествуваа клучните засегнати страни. Се очекува стратешкиот Акционен план да биде завршен, одобрен и усвоен од страна на владите на трите држави–учеснички во проектот.

Научени лекции и идни перспективи

По потпишувањето на трипартитниот Договор за заштита и одржлив развој на областа Преспа Парк помеѓу Албанија, Македонија и Грција во февруари 2010 година, трите држави започнаа процес на ратификација на Договорот во својот законодавен дом. Секоја од трите држави предложи по тројца свои претставници за членови на новиот трилатерален управувачки орган – Комитетот за управување со Преспа Парк. Членови на Комитетот се претставници на владите (министерството одговорно за прашањата од областа на животната средина), локалната самоуправа (езерска општина) и невладиниот сектор. Откако ќе дојде до ратификување на Договорот во парламентите на трите држави, ќе се одржи и конститутивниот состанок на Комитетот за управување со Преспа Парк со цел да се официјализира неговото постоење и работа.

Политичкото клише според кое работите се завршуваат на дипломатска тркалезна маса претставува пример кој треба да се следи. Зелената дипломатија помага да се решаваат проблемите од областа на заштитата и унапредувањето на животната средина (Бродхед, 2002), истовремено отворајќи ги вратите и за решавање на политички спорови од висок профил. Прекуграничната иницијатива за еколошка заштита на сливот на Преспанските Езера го трасираше патот за соработка со помош на една внимателна политика која не познава граници. Во една ситуација каква што имаме со Преспа Парк, сите се добитници а никој не е поразен. Во случајот на Преспа Парк имаме синергија на придобивки за животната средина, политичка соработка и - уште поважно – доверба (Ди Нан, 1997). Довербата помеѓу трите држави и понатаму претставува магнет кој ги привлекува и домашните и меѓународните донатори да доделуваат средства за развој на оваа соработка, поставена на цврста подлога, помеѓу државите Македонија, Албанија и Грција во сливот на Преспанските Езера.

⁵ <http://prespa.iwlearn.org/>.

6. Трилатерален парк Пасвик-Инари – соработка во Арктикот

Марина Трусова¹

Географија на областа

Регионот Пасвик-Инари, каде се спојуваат границите на Финска, Норвешка и Русија, е уникатен од многу аспекти. Долината на реката Пасвик се протега од езерото Инари кон Баренцовото Море и формира живеалиште кое изобилува со разновидни растителни и животински видови. Некои од овие видови се дојдени до крајните граници на својата егзистенција во овој регион.

© Pasvik - Inari Trilateral Park

Реката Пасвик и дивината со која е опкружена се сместени во северозападниот дел од тајгата – во зона на бореална шума која се протега од субалпската брезова шума кон север. Реката ја опкружуваат големи мочуришта кои, заедно со континуираната борова шума која е испресечена со мали тресетишта и езерца, зафаќаат огромна површина помеѓу езерото Инари и државниот природен резерват Пасвик во Русија (руски: Пасвик Заповедник).

Климатските услови во северна Европа се неповолни за растенијата, животните и луѓето. Летото трае кратко, а зимата со месеци.

Во овој регион, трите земји ги споделуваат и природата и историјата. Овој далечен арктички регион од многу одамна е населен со Финци, Норвежани, Руси и Сами. Водата со векови е значаен извор на егзистенција за локалните жители. Главни извори на егзистенција се риболовот и ловот на водни птици, одгледувањето ирваси и земјоделството. Реката се користела и како важна транспортна рута до пазарите блиску до Баренцовото Море.

Историски значајниот регион Пасвик-Инари е место на кое се среќаваат различни култури. Народот Сами со векови живеел во овој дел од светот. Од почетокот на средниот век, во областа Пасвик-Инари почнале да се населуваат и Финци, Норвежани и Руси. И покрај тоа што овде заеднички егзистираат различните култури кои научиле многу едни од други, тие сепак си ги задржале своите карактеристични традиции.

Историските настани кои следуваа, како што се потпишувањето на меѓународните договори за државните граници, откривањето и експлоатацијата на рудните наоѓалишта на железо, бакар и никел, изградбата на седум хидроцентрали на реката Пас и, секако, Втората светска војна, постепено го менуваа регионот Пасвик-Инари. Овие настани не можеа да не остварат влијание врз локалното население и врз односот кон природата. Оваа меѓудржавна област е позната ширум светот како тивко место кое изобилува со птици и риби. Сепак, блиску до државните граници работат рудници (во Никел и Киркенес), хидроцентрали, градежни компании кои доживуваат експанзија во својот бизнис, фарми за говеда и живина, одгледувачи на ирваси и Граничните полиции во регионот. И покрај тоа што локалните жители сè уште се занимаваат со риболов, лов и берба на јагоди, малини и боровинки, човечките активности оствариле значително влијание врз природата. Искористувањето на природните ресурси и деградацијата на животната средина се зголемуваат како резултат на порастот на индустријата и транспортот.

Во трите соседни земји беа прогласени неколку заштитени подрачја со цел заштита на овие огромни области на дивина. Заштитена е огромна територија која опфаќа делови од трите земји и која се состои од областа на дивина Ватсари во Финска (1550 km²), националниот парк Овре Пасвик (119 km²), областа за заштита на пределот Овре Пасвик (54,2 km²), природниот резерват Пасвик во Норвешка (19,1 km²) и Пасвик Заповедник во Русија (14.700 km²).

Главни настани/датуми низ историскиот развој

Норвешкиот дел од езерото Хојхенјарви (Фјерван), како дел од реката Пасвик, беше предложен за природен резерват во 1978 година поради неговата голема природна вредност. Во

¹ Заменик-директор за еколошка едукација во државниот природен резерват Пасвик (Пасвик Заповедник) – Русија.

1989 година, кога Русија и Норвешка го потпишаа својот прв билатерален договор за прашања од областа на животната средина, беше родена и идејата за руско-норвешки природен резерват. За оваа идеја се разговараше на средбата помеѓу канцеларијата на гувернерот на округот Финмарк во Норвешка и Комитетот за животна средина на Мурманск во Русија. Подоцна, високи државни функционери од двете страни дадоа одобрение за натамошни активности во правец на реализирање на еден конкретен предлог, со кој се согласи норвешко-руската Комисија за прашања од областа на животната средина. По првата норвешко-руската инспекција на областа во летото 1990 година, руските експерти предложија големи делови од боровата шума на источниот брег од реката Пасвик да бидат вклучени во резерватот, што резултираше со еден многу поголем резерват отколку само езерото Хојхенјарви (Фјерван) во рускиот дел. По првата заедничка инспекција следуваа неколку норвешко-руски активности за евидентирање на птиците и заеднички состаноци.

Во еден договор склучен меѓу Норвешка и Русија во 1990 година, заштитата на природата во пограничните области беше анализирана во поширок контекст, така што и државата Финска беше уочена како клучен партнер. Во 1991 година, органите задолжени за животната средина од Русија, Норвешка и Финска се сретнаа за првпат во Киркенес, а подоцна и во Никел. Заклучокот од средбите беше дека трите земји треба да соработуваат во областа на заштитата на природата и управувањето со природата во регионот Пасвик-Инари на локално ниво. Исто така, страните имаа за цел да обезбедат заштита на една голема недопрена природна област како единствен субјект. Истата година, во Финска беше прогласена областа на дивина Ватсари врз основа на финскиот Закон за дивината.

Почнувајќи од 1991 година, секоја година се одржуваат трилатерални средби за заштита и управување со природата во регионот Пасвик-Инари со учество на: канцеларијата на гувернерот на округот Финмарк и Дирекцијата за управување со природата од Норвешка; Службите за природното наследство на Лапонија (Metsähallitus), Министерството за животна средина и Лапонскиот регионален еколошки центар од Финска; и Државната комисија за животна средина, Комисијата за природни ресурси и управата на Пасвик Заповедник од Русија. Двата меѓудржавни договора во областа на заштитата на природата (Финска-Русија во април 1992 година и Норвешка-Русија во септември 1992 година) станаа основа за натамошен развој на трилатералната соработка.

Природниот резерват Пасвик/Пасвик Заповедник беше официјално прогласен на 16.7.1992 година со одлука на руската влада, додека норвешкиот дел од природниот резерват Пасвик беше официјално прогласен со одлуката донесена на 15.10.1993 година. За да се прави разлика меѓу двата дела, рускиот дел се нарекува Пасвик Заповедник, а норвешкиот се нарекува природен резерват Пасвик. Во 1996 година норвешкиот дел доби статус на меѓународно заштитено подрачје како рамсарска локација благодарение на неговата богата и карактеристична водна птичја фауна. Рускиот дел од областа е предложен за ознаката „рамсарска локација“.

Во 1999 година, општините Печенга, Инари и Сор-Варенгер беа вклучени во трилатералната соработка на постојана основа. Овие три општини всушност ја разграничуваат областа на трилатералната соработка. Учесниците на трилатералната средба одржана во 2002 година одлучија да промовираат заедничко трилатерално заштитено подрачје во областа Пасвик-Инари кое би можело да се создаде со поврзување на веќе прогласените соседни заштитени подрачја. Една новоформирана работна група дополнително ја разработи оваа идеја. Во 2003 година, националниот парк Овре Пасвик беше проширен и се формираше пределското заштитено подрачје Овре Пасвик. Конечно, истата таа година, беше заштитена една континуирана природна област што се протега од Финска, преку Норвешка, сè до Русија.

Придобивки и предизвици

Од март 2006 до јануари 2008 година, во областа Пасвик-Инари беше спроведен еден заеднички испланиран проект финансиран од Европската Унија (Interreg IIIA North Kolarctic Neighbourhood Programme/програма Tacis). Идејата беше поддржана од Баренцовиот совет за животна средина во изјавите кои следуваа по средбите на овој совет одржани во 2003, 2005 и 2007 година. Проектот се залагаше за унапредување на заштитата на природата и за одржлив екотуризам во областа Инари-Пасвик со цел создавање постабилна основа за трилатерална соработка. За време на проектот, беа изградени објекти т.е. инфраструктура за екотуризам, како и мрежи за соработка помеѓу властите и различните интересни групи. Интензивираната соработка во делот на мониторингот на природата доведе до испробување на усогласени методи за мониторинг. Покрај тоа, беа изготвени сеопфатни информативни материјали за оваа географска област. Беше воспоставена ефективна соработка, која беше од значење за добивање на статусот „прекуграничен парк“ од федерацијата ЕУРОПАРК, што секако ќе обезбеди долгорочна и квалитетна соработка во областа на заштитата на природата во Пасвик-Инари.

За време на годините на соработка, страните заеднички развиваа одредени идеи. Беше направена и SWOT анализа (Адамс, 2005) со цел да се уочат силните и слабите страни во соработката. Преку дефинирање на законите и слабостите, беше можно да се идентификуваат областите каде е потребна понатамошна работа.

Партнерите изготвија неколку заеднички документи во текот на проектот, како, на пример, Договорот за соработка, Акциониот план и Правилата за соработка. Во јануари 2008 година, Договорот за соработка го потпишаа Службите за природното наследство на Лапонија (Финска), државниот природен резерват Пасвик Заповедник (Русија) и гувернерот на округот Финмарк (Норвешка). Овој договор ги идентификуваше клучните области за соработка и организациите кои треба да соработуваат.

Изработката на Акциониот план беше во согласност со визијата договорена од страна на советодавниот одбор - телото кое управуваше со соработката формирано во 2008 година. Советодавниот одбор го сочинуваат претставници на главните

партнери и на регионалните и локалните власти од трите држави. На годишните состаноци на советодавниот одбор учествуваат и претставници на Граничните полиции, индустриски компании, туристички оператори и други засегнати страни.

Годишниот план за заштита на природата и одржлив еко туризам во областа Пасвик-Инари ја сочинува основата за меѓународната трilaterална соработка и ги содржи взаемно договорената визија, идните цели на соработката и заедничките стратегии за исполнување на зададените цели. Овој план се смета за советодавен документ за заеднички долгорочни активности. Акциониот план исто така содржи основни информации за различната природа, култура, историја, законодавство, употреба и управување со земјиштето, нивоата на заштита на природата и законската регулатива која ги уредува прашањата на националните граници во трите држави. Овие сознанија се потребни за да може да се планираат заеднички акции.

Практичните достигнувања на трilaterалната соработка во областа Пасвик-Инари се засновани врз стратегиите и акциите формулирани во Акциониот план и во Принципите за одржлив еко туризам во регионот Пасвик-Инари. Овие два документа претставуваат различни области на партнерство.

Соработката во областа на истражувањата и мониторингот е застапена во неколку заеднички проекти за мониторинг кои се спроведуваат во регионот, каде партнерите се фокусирани на усогласување на методите за мониторинг на најзначајните животински видови од типот на кафеавата мечка (*Ursus arctos*), златниот орел (*Aquila chrysaetos*), водните птици и мравките. Замки преку кои се добиваат влакна од животни, како нов неинвазивен метод за добивање мостри за генетска анализа, беа користени од страна на партнерите во рамките на мониторингот на кафеавата мечка. Примероците од влакна беа анализирани и споредени со претходни податоци добиени со мониторинг, со што се обезбедија важни информации за популациите на кафеавата мечка во областа Пасвик-Инари. Исто така, партнерите секоја година спроведуваат активности за евидентирање на птиците.

Партнерите придонесуваат и кон подобрување на комуникацијата и инфраструктурата меѓу државите. Една планинарска патека наречена „Пилола патека на дивината“ беше изградена меѓу Финска и Норвешка заедно со целокупната потребна инфраструктура (патна сигнализација, информативни табли, знаци, места за ложење оган). На церемонијата на пуштање на патеката во употреба присуствуваа претставници на трilaterалниот парк Пасвик-Инари и претставници на регионалните и локалните власти, како и туристички работници од трите држави. Објектите наменети за посетителите редовно се одржуваат. Партнерите исто така соработуваат во рамките на еден проект за музеј на отворено на граничниот остров Варлам во рускиот парк Пасвик Заповедник. Островот Варлам е локација на која редовно се одржуваат меѓународни фестивали, прослави и експертски средби.

Едукацијата за животната средина се унапредува преку поддршката за проекти за училишни деца, како што се проектите „Баренцовата еколошка школа“ во Рајакоски и „Фенологија на северната Калота“, како и преку објавување едукативни

материјали од типот на мемориската игра за деца под наслов „Птиците на Пасвик“, која може да се игра на трите јазика.

Брошурата под наслов „Споделената природа и историја на Пасвик-Инари“ беше заеднички создадена од страна на партнерите со цел да се популаризира оваа област меѓу широката јавност. Истата ја дистрибуираат на различни настани, конференции, семинари итн.

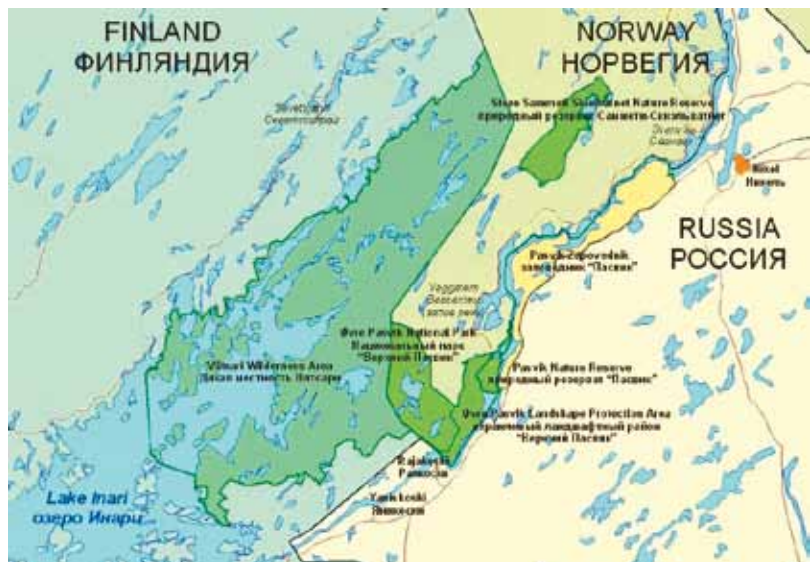

Figure 6.1. Pasvik-Inari Park map

Трilaterалниот парк Пасвик-Инари има заеднички амблем и страница на Интернет² на четири јазика: норвешки, фински, руски и англиски. Канцеларијата на гувернерот на округот Финмарк е одговорна за ажурирање на интернет-страницата, додека финските и руските партнери обезбедуваат материјал за страниците.

Со цел зајакнување на трilaterалната соработка, партнерите аплицираа за добивање на сертификатот „Прекугранични паркови – следење на проектот на природата“, којшто федерацијата ЕУРОПАРК му го додели на трilaterалниот парк Пасвик-Инари во 2008 година. Овој сертификат носи нови можности за соработка во областа на управувањето со природата и ги зголемува можностите за еко туризам. Тој му дава на паркот можност да ја чува природата во овој регион заштитена и за идните генерации. Сертификатот значи и национално и меѓународно признание за сработеното од страна на партнерите и го подигнува имиџот на областа Пасвик-Инари.

Меѓу партнерите се случуваат голем број неофицијални контакти, што е важен услов за плодна соработка. Во 2008 година, петнаесеттата годишнина на природниот резерват Пасвик/Пасвик Заповедник беше заеднички прославена со преминување на граничната река Пасвик. Трilaterалниот скијачки тим на Пасвик-Инари го презентираше ова заеднички заштитено подрачје за време на скијачкиот настан „Баренцово пријателство“. Овој свечен скијачки настан кој се одржува секоја година, ги „руши“ границите помеѓу трите држави.

² www.pasvik-inari.net

Научени лекции и идни перспективи

Партнерите едногласно ги дефинираа силните страни на соработката. На долгорочната соработка се гледа како на најзначајната силна страна. Луѓето се запознаа едни со други и со стручноста со која располагаат другите во партнерството. Воспоставената традиција на годишни трилатерални средби создаде стабилна основа за идното работење. Партнерите исто така ги препознаа и внатрешните слабости, како што се разликите во законодавството и во начините на управување со националните заштитени подрачја, но и нестандартизираните рестрикции кои се различни во различните земји. Се укажа и на проблемот со разликите во начините на кои се управува со проектите и на потребата од надворешно финансирање. Врз внатрешната размена на информации негативно влијае фактот што не постои еден заеднички јазик меѓу трите држави, поради што треба да се посвети поголемо влијание на информациите што доаѓаат од надвор. Сепак, зголемениот интерес за соработка на локално ниво и вклученоста на локалните интересни групи се смета за голем адут.

Според резултатите од истражувањето (Служби за природното наследство на Лапонија и соработниците, 2008 година), постојат бројни можности за развивање на соработката. Дивината и природните и историските вредности се извонредни можности за тоа. Постојат неколку конкретни можности за развој на соработката во иднина, особено во Русија. Меѓутоа, непредвидливоста на политиките во врска со туризмот и граничната зона е една од главните пречки за посигурен развој на соработката. Можен е и конфликт меѓу различните интересни групи, и покрај тоа што партнерите веруваат дека овој проблем може да се избегне преку отворена дисеминација на информации и преку вклучување на локалните жители. Проблем се и телекомуникациските и транспортните врски помеѓу земјите и пристапноста на одредени подрачја, со оглед на тоа што руските прописи за границите налагаат потреба од добивање руска виза за странците и потреба руските државјани да прибават посебна дозвола за посета на граничната област.

Постои потреба од нови патни поврзувања и од измени во делот на граничните формалности.

Последната годишна средба на советодавниот одбор на трилатералниот парк Пасвик-Инари се одржа во Финска во септември 2010 година. Учесниците прифатија една нова структура за трилатерално работење во идниот период и ги идентификуваа приоритетните акции за 2011 година. Трите држави планираат да изготват заедничка Црвена листа и да продолжат со долгорочниот мониторинг на кафеавата мечка. Се предвидува и прекугранична туристичка тура низ трите држави како еден вид пилот-проект. Партнерите исто така работат на изготвување на апликација за „ENPI CBC 2007–2013 Kolarctic“, за добивање финансиски средства за нов заеднички едукативен проект кој би се однесувал на туризмот и природата.

Министрите за животна средина на Финска, Норвешка и Русија потпишаа Меморандум за разбирање на 17.2.2010 година, со цел планирање на активностите во зелениот појас на Феноскандија како дел од Европскиот зелен појас. Меморандумот се смета и за плански документ за идниот развој на соработката во регионот Пасвик-Инари.

7. Источни Карпати: Првиот трилатерален биосферен резерват на УНЕСКО во светот

Збигњев Ниевиадомски¹

Географија на областа

Прекуграничниот биосферен резерват Источни Карпати (БРИК) е првиот трилатерален биосферен резерват во светот, прогласен од страна на програмата на УНЕСКО под наслов „Човекот и биосферата“ (UNESCO-MAB), кој зафаќа територија од државите

судири во четириесеттите години од XX век, и кои подоцна дополнително беа разделени со граничната ограда поставена од страна на комунистичките режими (Ниевиадомски, 2005). Во моментот, БРИК е единственото прекугранично заштитено подрачје во регионот на Карпатските Планини кое е поделено со надворешните граници на Европската Унија (од 2004 година наваму) и на Шенген зоната (од 2007 година наваму).

© Zbigniew Niewiadomski

Полска, Словачката Република и Украина. Низ историјата, државните граници во овој регион доживувале чести промени, при што одредени области од БРИК им припаѓале, хронолошки гледано, на шест или седум различни држави - дури и во рамките на сеќавањето на само една генерација. Ова е еден од малкуте региони во Европа каде природата има освоено големи пространства кои претходно биле управувани од човекот и биле пренаселени, но подоцна биле напуштени како резултат на воените дејства од Втората светска војна, која во овој регион траеше од 1939 година до средината на 1947 година. Тоа е исто така област каде прекуграничната соработка помогна за одново да се изградат пријателски односи меѓу нации кои изгубиле десетици илјади животи во меѓуетничките вооружени

Територијата на БРИК (48°53' ã 49°22'N; 22°02' ã 23°00'E) се протега долж точката на спојување на државните граници од овие три земји, каде што граничниот планински срт меѓу Полска и Чешката Република претставува дел од поделбата на европскиот континент меѓу сливните подрачја на Балтичкото и Црното Море. БРИК е дом на изворите на две големи реки: Дњестар и Сан. БРИК опфаќа површина од 213,212 ha, од кои 53,4% се во Полска, 19,1% се во Словачката Република, а 27,5% се во Украина. Оваа планинска област со опсег на надморски височини од 210 до 1346 метри е исклучително богата со шуми (зависно од регионот: од 52% до 67% на украинската страна, па сè до 80% на полската и словачката страна). БРИК содржи природни карпатски шуми со елка-бука и бука, вклучувајќи и недопрени шумски парцели (Брејмаер и Нобл, 1996); некои од овие шуми се заштитени уште од 1728 година² и истите се најдоа

¹ Постар консултант, UNEP Виена.

на листата на светско наследство на УНЕСКО во 2006 година како прастари букови шуми од карпатската област која претставува светско наследство. БРИК е природна прекугранична област. Друга карактеристика на овој предел е присуството на „*poloniny*“ - субалпски ливади кои се наоѓаат над горната линија на шумите. БРИК е едно од најважните засолништа за големите животни од праисториските живеалишта во Европа, каде сè уште опстојуваат одржливи популации на сите нативни големи месојадци (кафеавата мечка, волкот, рисот и дивата мачка) и на сите нативни големи тревопасни животни, како што се црвениот елен, реинтродуцираниот европски бизон, дабарот и примитивниот *Hutzul* коњ. Областа исто така чува во себе богато културно наследство, како што е сакралната дрвена архитектура која влече корени од далечната 1645 година, или шумската пруга со тесен колосек изградена на крајот од XIX век. Во 1998 година, Советот на Европа им додели на два национални парка во БРИК европска диплома која инаку се доделува на добро управувани заштитени подрачја со исклучителни природни вредности. Голем дел од БРИК сочинува една од најважните и најголеми локации во рамките на мрежата „Натура 2000“ во регионот на Карпатите.

Густината на населеноста во различните региони на БРИК е различна – од помалку населените огромни диви пространства на полската страна до релативно густо населената украинска страна (УНЕСКО, 2000) исполнета со обработувани долини, сенокосни ливади и пасишта. Шумарството и натаму останува главната локална стопанска дејност, додека туризмот станува главен извор на приходи на полската страна. Земјоделството е сведено на одгледување говеда и овци, а фармите се претежно мали и користат традиционални начини на експлоатација на земјиштето.

Прекуграничната соработка во БРИК мораше да ги надмине предрасудите и непријателските чувства кои беа последица од суровата историја од периодот на Втората светска војна, кога нацистите ги искористија аспирациите за суверена држава на Украинците и ги наведоа да извршат погром над Евреите и Полјаците помеѓу 1941 и 1944 година. Полскиот и советскиот комунистички режим се одмаздија во 1944 година со одлуката да ги депортираат сите жители од украинско потекло од тој регион, што продолжи сè до средината на 1947 година. На овој начин, полската страна од регионот се претвори во напуштена „забранета зона“ во која веќе немаше населени места. Сепак, полско-словачките односи отсекогаш биле пријателски; од друга страна, политичкиот контекст за соработка со Украина стана поволен во 1991 година кога Полска беше првата земја што ја призна независноста на Украина, а подоцна разви и стратешко партнерство со неа со цел да го помогне идното приближување на оваа земја кон Европската Унија.

БРИК всушност претставува прекугранична мрежа со шест соседни заштитени подрачја, меѓу кои три се национални паркови (категиорија II на IUCN), а три се пределски паркови (категиорија V на IUCN). Тоа се: националниот парк Биесзади (прогласен во 1973 година, со површина од 29.202 ha); пределскиот парк Долината на реката Сан (прогласен во 1992 година, со површина од 33.480 ha); пределскиот парк Цисна-Ветлина (прогласен во

1992 година, со површина од 51.165 ha) во Полска; националниот парк Полонини (прогласен во 1997 година, со површина од 29.805 ha) и неговата тампон-зона од 10,973 ha во Словачката Република; националниот парк Ужански (прогласен во 1999 година, со површина од 39.159 ha) и регионалниот пределски парк Надсјански (прогласен во 1998 година, со површина од 19.428 ha) во Украина. Управите на заштитените подрачја беа главните партнери кои ја развиваа прекуграничната соработка во БРИК. Сепак, согласно со националното законодавство, само два национални парка (Биесзади и Ужански, кои зафаќаат 32% од површината на БРИК) имаат ексклузивна сопственост над земјиштето и права на управување (вклучително и со шумите) во рамките на своите граници, заедно со соодветен број вработени и соодветно буџетирање. Преостанатите четири заштитени подрачја не управуваат директно со својата територија и имаат многу помали буџети и број на вработени, што ги ограничува нивните капацитети за работа и за соработка. Друг важен партнер на прекуграничната соработка беше Фондацијата за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати, која до 2007 година не само што обезбедуваше финансиска поддршка туку и иницираше заеднички активности во рамките на БРИК. Други партнери вклучени во соработката беа научни установи, шумски управи, локални самоуправи и невладини организации.

Важни настани/датуми низ историскиот развој

Како заедничко природно богатство, прекуграничниот регион БРИК треба да се третира како единствена кохерентна единица со усогласени практики на управување. Визијата за едно прекугранично заштитено подрачје со меѓународна важност претставуваше иницијална каписла за развивање на прекуграничната соработка во БРИК и за заедничкото лобирање во деведесеттите години од XX век за проширување на постоечките заштитени подрачја и прогласување нови заштитени подрачја во регионот. Друг предизвик кој ја интензивираше соработката беше влезот на Полска и на Словачката Република во Европската Унија во 2004 година. Управниот одбор на Фондацијата за заштита на биолошката разновидност на регионот Источни Карпати согледа дека новите земји-членки на ЕУ ќе ги подготват своите делови од БРИК за интегрирање во концептот на мрежата „Натура 2000“, но, од друга страна, и двете соседни заштитени подрачја на украинска територија нема да бидат вклучени, ниту, пак, ќе имаат некаква корист од проширувањето на ЕУ. Од 2003 година наваму, заедничките активности беа првенствено насочени кон градење на капацитетите на украинските партнери, со што се олеснува нивното идно ангажирање и соработка.

Во мај 1991 година, трите соседни заштитени подрачја: националниот парк Биесзади (Полска), заштитеното пределско подрачје Виходне Карпати² (Словачка Република) и шумската управа на Закарпатлес³ (Украина) потпишаа Договор за соработка, кој беше потврден со трилатералниот Протокол

2 Дел од заштитеното пределско подрачје Виходне Карпати беше интегриран делумно во националниот парк Полонини а делумно во неговата тампон-зона и беше означен како биосферен резерват, додека преостанатиот дел од заштитеното пределско подрачје Виходне Карпати е соседен на БРИК.

3 Одговорен за пределскиот резерват Стужица, кој подоцна стана дел од националниот парк на природата Ужански.

за соработка во воспоставувањето меѓународен биосферен резерват во регионот на Источните Карпати, потпишан од страна на министрите за животна средина во септември 1991 година. Во ноември 1992 година, УНЕСКО го прогласи билатералниот полско-словачки биосферен резерват „Источни Карпати/Источен Бескиџ“, додека пределскиот резерват Стужица во Украина беше дополнително прогласен во 1993 година. Заедничката фондација за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати беше регистрирана во Швајцарија во 1995 година. Таа ја започна својата прва програма за доделување мали грантови на невладини организации и локални заедници во 1996 година. Во декември 1998 година, УНЕСКО го прогласи биосферниот резерват Источни Карпати за прв трилатерален биосферен резерват во светот. Во 2001 година, погореспомнатата фондација отвори своја претставничка канцеларија во Полска, а во 2002 година ги назначи националните координатори на оваа фондација за Словачката Република и за Украина. Во 2003 година, Фондацијата за првпат ги собра на едно место раководителите и експертите од сите заштитени подрачја што го сочинуваат БРИК, а во 2004 година ја започна Програмата за доделување грантови за прекугранична соработка и го иницираше формирањето на првите заеднички тематски експертски работни групи во БРИК. Во 2006 година, политичките превирања во Полска доведоа до кадровски промени во парковите и до изменет однос кон меѓународната соработка. Истата година, Фондацијата за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати ги прекина своите програми и ја затвори својата канцеларија во регионот. Од 2007 година, соработката во БРИК е сведена на годишната научна конференција што се одржува на полската страна од Резерватот.

Прекуграничната соработка во БРИК во почетокот се засноваше на формални договори, меѓу кои интерминистерскиот протокол од 1991 година, трилатералниот договор од 1992 година и Меморандумот за разбирање од 1993 година со кој се формираше Фондацијата. Овие формални договори предвидуваа финансиска поддршка за заедничките активности. Сепак, прекуграничната соработка во БРИК дополнително се разви првенствено благодарение на добрите неформални односи меѓу раководителите на заштитените подрачја и научниците од сите три страни на Резерватот.

Придобивки и предизвици

БРИК најдобро може да се опише како „прекуграничен регион на разлики“ (Ниевиадомски, 2006а), односно конгломерат на четири подрегиони одвоени со планински сртови и државни граници, од кои секој има своја историја, јазик, култура, големина и густина на населението, демографски трендови, структура на сопственоста над земјиштето, начини на употреба на земјиштето и на заштита на природата, различни модели на управување со шумите и земјоделски практики, како и различни нивоа на економски развој, вработеност и општа добросостојба. Овие фактори автоматски доведуваат до различни приоритети на различните држави во однос на заштитата на природата и развојот. Згора на тоа, различните законски надлежности на управите на заштитените подрачја, во комбинација со различните нивоа на финансирање, доведоа до некомпатибилни капацитети

на заштитените подрачја, различен број вработени, разлики во професионалните вештини и квалификации на вработените, како и до различна мотивираност за заеднички активности. Овие разлики претставуваат дополнителна пречка за соработка. Уште еден предизвик пред кој е исправена соработката е големината на БРИК (2132 km²), заедно со неразвиената мрежа на патишта и гранични премини, како и визниот режим на периметарот од Шенген зоната. Ова е причината за ретките директни лични контакти меѓу управите на двата соседни парка (Биесзади и Ужански), и покрај кусото воздушно растојание од само 26 km помеѓу дирекциите на двата парка. Во периодот пред 2007 година, за да се посети партнерскиот парк беше потребно да се извози растојание од 348 km и да се поминат фреквентни гранични премини на државните граници на трите земји, што подразбираше бројни контролни пунктови на редовната и граничната полиција, а сето ова заедно значеше целодневно патување само во еден правец. Од 2007 година наваму, шенгенскиот визен режим претставува сериозна пречка за учество на украинските партнери на заедничките состаноци.

Моментален ефект од очекуваното меѓународно прогласување на овој резерват од страна на програмата на УНЕСКО „Човекот и биосферата“ (UNESCO-MAB) беше развојот на мрежата на заштитени подрачја во регионот. Во почетокот, во 1991 година, трите заштитени подрачја кои ја иницираа соработката во овој пограничен регион покриваа заедно само 58.853 ha.. Заедничката визија за формирање прекугранично заштитено подрачје од меѓународно значење претставуваше стимул за органите за заштита на природата од трите држави да ги прошират постојните заштитени подрачја, да го подигнат нивото на нивниот заштитен статус од правна гледна точка, но и да прогласат нови заштитени подрачја во регионот. Почнувајќи од мај 1990 година, кога предлогот за формирање на трилатерален биосферен резерват беше претставен на средбата на програмата „UNESCO-MAB“ во Киев, површините под законска заштита од актуелниот БРИК се зголемија од 15.710 ha на 113.847 ha на полска страна, односно од 2542 ha на 58.587 ha на украинска страна. Денес, националниот парк на природата Ужански, кој го зафаќа југоисточниот регион на БРИК, е четврт по големина од вкупно петнаесет големи заштитени подрачја во украинските Карпати. Во 2010 година БРИК зафаќа површина од 213.212 ha, што е речиси четири пати повеќе отколку територијата под заштита во 1991 година и што БРИК денес го прави најголем европски планински биосферен резерват надвор од Руската Федерација.

Годишните научни конференции што се одржуваат во Полска од 1992 година наваму ја олеснуваат размената на информации. На овој начин се споделуваат резултатите од научните истражувања што се спроведуваат во сите три национални делови на БРИК, и се врши распространување на искуствата во врска со изготвувањето Планови за управување со паркови со помош на ГИС.

Прогласувањето на првиот трилатерален биосферен резерват во светот го сврти вниманието на меѓународните донатори. БРИК е единственото европско прекугранично заштитено подрачје кое поседува посебна финансиска алатка за поддршка

на прекуграничната соработка. Таа алатка е непрофитниот регионален еколошки старателски фонд, основан согласно со трилатералниот договор меѓу Полска, Словачката Република и Украина, кој пропишува заедничка одговорност на трите држави-учеснички за заштита на природните ресурси во овој регион.

Заедничката Фондација за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати беше регистрирана во Швајцарија во 1995 година како „четврта и неутрална земја“, со следнава статутарна цел: „да се поттикнат, организираат, спроведат и промовираат активности кои служат за заштита на вкупната биолошка разновидност на регионот на Источните Карпатски Планини“ (ЕСВС, 1994 година). Првичната дотација за Фондацијата, во вредност од 600.000 американски долари, дојде од Глобалниот еколошки фонд на Светската банка и од фондацијата МекАртур како почетни средства со цел да се поттикнат и други потенцијални донатори да дадат поддршка, вклучувајќи ги и владите на трите засегнати земји.

Фондацијата претставуваше уникатен механизам за заедничко финансирање и единствен извор на постојана поддршка за прекуграничната соработка во БРИК, што придонесе за тоа и други извори да донираат дополнителни средства со кои им „парираа“ на средствата од Фондацијата. Во периодот меѓу 1996 и 2006 година, Фондацијата поддржа 32 мали проекти реализирани во БРИК од страна на локални невладини организации, органи на заштитените подрачја и органи на локалните заедници. Исто така, во насока на иницирање и помагање на прекуграничната соработка меѓу трите засегнати земји, Фондацијата спроведе десет заеднички трилатерални проекти.

Проектите поддржани во БРИК од страна на Фондацијата се концентрираа на следново:

- заштита на биолошката разновидност, прогласување нови заштитени подрачја и управување со заштитените подрачја;
- зачувување на историското и културното наследство;
- истражувања, правење список на постоечките ресурси, мапирање и функционално зонирање, создавање дигитални бази на податоци;
- градење на техничкиот капацитет на заштитените подрачја;
- работилници, обуки и студиски посети за раководителите на заштитените подрачја, вработените и локалните жители;
- едукација и подигнување на свеста за животната средина, односи со јавноста и информирање;
- одржлив развој на туризмот, патеки за туристите и инфраструктура.

Украина беше земјата која најмногу искористи од помошта обезбедена од Фондацијата за овој прекуграничен регион, добивајќи повеќе од 44% од вкупната поддршка. Финансиската помош од Фондацијата за изработка на детален список на биодиверзитетот, изготвување мапа на областа и развој на функционално зонирање беа од круцијално значење за вклучување на украинската страна во трилатералниот БРИК во 1998, а подоцна и за градење на капацитетите на украинските заштитени подрачја за да можат да соработуваат со своите полски и словачки партнери. Фондацијата ја финансираше

набавката на модерна канцелариска опрема и софтвер за управите на Паркот, како и алатки (на пр., GPS единици) за теренските служби; овозможи размена на искуства со соседните национални и пределски паркови од другата страна на границата; даде поддршка за одржлив развој на туризмот преку финансирање на изградбата и на развојот на инфраструктура за посетителите и патеки; даде поддршка за еколошки кампањи во заедниците и го олесни воспоставувањето на деловни односи со странски туроператори. Сето претходно наведено обезбеди квалитетни економски стимулации за соработка меѓу локалните заедници и управите на парковите.

Подеднакво важна беше улогата на Фондацијата како единствено со закон формирано тело во изготвувањето заедничка визија за Источните Карпати, како и во унапредувањето и координирањето на прекуграничната соработка. За време на регионалната консултативна работилница одржана во септември 2003 година, Фондацијата за првпат ги собра на едно место управителите и експертите на сите заштитени подрачја кои го сочинуваат БРИК, за да ги идентификуваат најбитните заеднички приоритети за соработка. Во 2004 година, Фондацијата го иницираше формирањето и ја поддржа работата на првите три експертски тематски работни групи, акумулирајќи ги на тој начин вештините и знаењата на партнерите од трите инволвирани држави. На овие експертски работни групи им беше доверена задачата заеднички да изготват и спроведат во пракса заеднички „прекугранични акциони планови“ и детални предлози за заеднички проекти поврзани со заштита на дивниот свет, растенијата и шумите.

Фондацијата создаде и заедничка интернет-страница, како и заеднички публикации, мапи и брошури на сите државни јазици, и го уедначи нивниот дизајн со цел создавање заеднички идентитет. За да обезбеди релевантни алатки за изготвување заеднички планови за управување со областа, Фондацијата ги изготви и првите заеднички дигитални мапи за целиот БРИК.

Сепак, Фондацијата основана „во четврта неутрална земја“ како швајцарско правно лице не исполнуваше услови за добивање пари од европските фондови, ниту за добивање дотации од Европската агенција за животна средина или од Норвешка, како ни средства што се обезбедуваат преку придонесот што го дава Швајцарија за проширувањето на ЕУ. Од тие причини, Управниот одбор на Фондацијата одлучи во 2006 година да формира фондација со седиште во Полска која би била наследник на постојната фондација. Правните процедури за затворање на фондацијата со седиште во Швајцарија и за пренос на нејзиниот капитал на фондацијата-наследник во Полска сè уште не се завршени.

Научени лекции и идни перспективи

Најважната лекција научена во БРИК е тоа дека клуч за успех и неопходен фактор за која било соработка, без оглед на темата, се луѓето вклучени во заедничките активности и нивниот ентузијазам за заедничко работење. Дури ни формален меѓународен договор од високо ниво не може да иницира успешна прекугранична соработка без човечкиот фактор. Не

може да се очекуваат големи резултати ако не постои дух на соработка меѓу партнерите, ако не постојат практични мотиви за соработка меѓу партнерите, односно ако не се почитуваат различните услови за работење или различната култура на секој од партнерите. Успешната прекугранична соработка за проблеми од областа на биолошката разновидност изискува и еден „нов ментален однос кон работите“, при што целата област треба да се сфати како единствен кохерентен природен прекуграничен екорегиион.

Првиот чекор кој е неопходен во развивањето на прекуграничната соработка е идентификувањето на заедничките приоритети и одредувањето на најбитните и остварливи заеднички акции, во консултација со бројни заинтересирани субјекти од трите страни на границата.

Друг заклучок би бил дека прекуграничната соработка не може да се развива без визионерско раковоство, ниту без заеднички договорена рамка за координирање на заедничките напори. Таква управувачка структура може да се воспостави врз основа на формални договори. Со трилатералниот протокол, потпишан од страна на министрите во 1991 година, беше формиран заедничкиот координативен совет за БРИК. За жал, овој совет никогаш не доби буџет за извршување на своите обемни функции и поради тоа никогаш вистински и не профункционира. Координативниот совет оствари само три средби во периодот меѓу крајот на 1991 и пролетта 1994 година. Неговото советодавно тело – меѓународниот научен совет на БРИК – никогаш не се состана, а на крајот целата идеја беше напуштена. Соочена со отсуството на гореспомнатите структури, заедничката Фондација ја презеде врз себе функцијата на координирачка структура за прекуграничните активности во 1995 година и ја играше улогата на форум во кој заинтересираните страни во БРИК од трите земји можеа да се состануваат и да дискутираат за прашања поврзани со управувањето. Извештајот на УНЕСКО јасно посочува дека „Фондацијата останува единственото со закон формирано тело за трилатерални консултации и соработка“ (Жарден и соработниците, 2003). Овој пример од

БРИК докажува дека било кое колективно мултинационално тело или структура задолжено за координирање на прекуграничната соработка мора да добие јасно дефинирани одговорности и соодветен буџет за извршување на задачите.

Јасно е дека прекуграничната соработка не може да се развива без финансирање. Сепак, соработката која се развива исклучиво „на проектна основа“ не може да просперира на долг рок, затоа што крајниот датум за завршување на проектот може да стане и „краен рок за соработката“. Една од опциите е формирањето на заеднички еколошки старателски фонд, како што е Фондацијата за заштита на биолошката разновидност на Источните Карпати (Ниевиадомски, 2006 b). Согласно со извештајот за експертската мисија на Светската банка реализирана во 1998 година, „трилатералниот карактер на овој фонд, како механизам за поддршка на еден паралелен трилатерален договор за заштита на природата со сопствен координирачки комитет, е единствен од ваков вид кој има за цел унапредување на техничката соработка“ (Лузиги и Норис, 1998). Сепак, ваквите фондови мора да бидат добро екипирани уште од самиот почеток, инаку нема да можат да станат целосно оперативни. Извештајот на Светската банка исто така истакна дека „главната лекција што треба да се научи е дека на еден старателски фонд му е потребен одреден минимален износ на капитал (во овој случај веројатно меѓу три и пет милиони долари) за да се постигне една критична маса“ (Лузиги и Норис, 1998).

Треба да се истакне дека сите три земји инволвирани во БРИК се и страни во Рамковната конвенција за заштита и одржлив развој на Карпатите (Киев) (UNEP, 2003), и истите неодамна го потпишаа првиот тематски протокол кон оваа конвенција, насловен како „Протокол за заштита и одржливо користење на биолошката и пределската разновидност“ (Букурешт, 2008). Сепак, овие меѓународни договори досега немаа никакви директни влијанија врз прекуграничната соработка во БРИК.

8. 8000 години преминување на границите – Нојзидлерско Езеро

Катарина Дил¹ и Алојз Ланг²

Географија на областа

Екосистемот Нојзидлерско Езеро³ се наоѓа најзападно во низата од солени степски езера низ Евроазија. Плиткото степско езеро, чија најголема длабочина е помала од 2 m, е најголемото водно тело со солена вода во Европа со површина од 315 km². Истото е старо околу 13.000 години и е во доцна фаза на сукцесија (Херциг и Докулил, 2001). Столиците години континуирана употреба на

Откритијата од камената и бронзената епоха нè учат дека регионот околу Нојзидлерското Езеро бил населен уште пред 8000 години. Археолошките откритија докажуваат дека цивилизациите кои доаѓале една по друга имале културни и трговски врски преку трговските патишта кои поминуваат низ југозападниот регион од Езерото, како што е Килибарниот пат кој го поврзувал Јадранското со Балтичкото Море. На овој простор, испашата и сточарството влечат корени од дамнешни времиња. Лозови насади биле подигнати уште во келтското и римското време. Во периодот од педесеттите до седумдесеттите години од минатиот

© Neusiedler See National Park Authority

земјиштето формирале предел чијшто изглед се карактеризира со извонредна разновидност. Оваа разновидност е предизвикана од постепените разлики во надморска височина и од бројните традиционални форми на користење на земјиштето. Денес, овој прекуграничен национален парк покрива водна површина од отприлика 300 km², која ја споделуваат Унгарија и Австрија. Овој национален парк е лоциран во најзападниот дел од Карпатскиот басен, источно од австриските Алпи. Пределскиот амбиент на Езерото, популациите на птици и постоењето на толку голем број типови на биотопи на една релативно мала територија, се најважните природни вредности на оваа локација.

век, површината под лозја достигнала најголема експанзија, така што истата опфатила - особено во областа Зевинкел - и делови од пределот каде традиционално доминирале големи пасишта и ливади (и суви и влажни). Сечата на трски е последната од формите на традиционална употреба на земјиштето, откако во XVI век започнале да се шират пространи трскари.

Регионот отсекогаш бил типичен пограничен регион поради неговата географска и геолошка положба како преодна зона меѓу Карпатските низини и Алпските планини. Благодарение на различните климатски услови – континентална, субмедитеранска и алпска клима – регионот е и место каде се среќаваат границите на флората и фауната. Освен тоа, и етничкиот состав на населението во регионот манифестира високо ниво на разновидност, со оглед дека таму има германски, словенски (главно хрватски), и угро-финско-алтајски (унгарски) етнички влијанија.

1 Пределски еколог, Центар за истражување на земјоделски предели - Лајбниц, Германија.

2 Односи со јавноста и екотуризам, национален парк Нојзидлерско Езеро - Австрија.

3 На германски јазик: Neusiedler See; на унгарски јазик: Fertő-Tó; на англиски јазик: Lake Neusiedl.

Стабилноста во сегментот на сопственоста на земјиштето многу придонесе за континуитетот во начините на употреба на земјиштето. Дури ни социополитичките превирања по 1918 и 1945 година, кога благородништвото беше делумно наследено од јавниот сектор, не ги изменија состојбите и навиките. Оваа состојба ги одржа традиционалните социоекономски структури, а со тоа и балансот меѓу користењето на земјиштето и природата.

Вистинската изолација започна со поставувањето на „Железната завеса“ по Втората светска војна. За време на револуцијата во Унгарија во 1956 година, голем број Унгарци ги користеа трскарите и плиткото езеро во своите ризични обиди да избегаат на Запад, пред граничната област да биде интензивно обезбедувана во многуте години што следуваа. Токму во југозападниот дел од езерското крајбрежје, на потегот меѓу Ферторакос (Кројсбах) и Сент Маргаретен, стотици државјани на Источна Германија (ДДР) спонтано ја урнаа оградата со бодликава жица и повторно ја отворија границата за време на еден паневропски пикник во август 1989 година. Населението на австриската страна од границата им даде поддршка на промените и им посака добредојде на стотиците луѓе кои, спротивно на тогашните закони, преминаа на другата страна границата (Natur & Land, 1993).

Важни настани/датуми низ историскиот развој

Прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата и управувањето со водите започна во педесеттите години од минатиот век (Ферш и Ланг, 2006). Потребата од соработка се јави поради природната динамика на степското езеро. Управувањето со прекуграничните води се покажа како прашање од круцијална важност за регионалниот развој, особено во врска со заштитата од поплави, земјоделството, изградбата на населени места и туризмот (Ферш и Ланг, 2006). Во регионот во 1955 година беше воспоставен режим за прекугранично управување со водите меѓу Австрија и Унгарија, при што беа одржувани редовни билатерални средби за прашањата околу управувањето со меѓудржавните води, како што е Нојзидлерското Езеро и одредени помали реки. Средбите доведоа до заедничко потпишување на Договорот за регулирање на управувањето со водите во пограничната област и до формирање на билатерална Комисија за управување со водите за Нојзидлерското Езеро. По неколку години, соработката во областа на заштитата на водата се префрли и на научно ниво (Natur & Land, 1993).

Првиот обид на граѓанското општество за остварување прекугранична соработка датира од доцните седумдесетти години на минатиот век, кога австриското Здружение за заштита на природата (OeNB) ги интензивираше контактите со унгарскиот регионален орган за заштита на природата. Еден од резултатите од оваа размена на идеи беше и прогласувањето на заштитеното пределско подрачје на унгарската страна од границата во декември 1977 година, чијашто територија се поврза со заштитеното пределско подрачје на австриската страна од границата кое беше прогласено уште во 1965 година.

Во 1987 година, кога Унгарија сè уште живееше во социјализмот, двете земји одлучија заеднички да конкурираат за домаќини на „Експо 1995“ во градовите Виена и Будимпешта. Во фазата

на планирање на „Експо“, на идејата за национален парк кој би се протегал на територијата од двете држави со различни политички системи се гледаше како на атрактивен дел од концептот. И покрај тоа што „Експо“ никогаш не се реализираше, идејата за прекуграничен парк наиде на одобрување и, на крајот, истата беше еден од малкуте сегменти на концептот кои преживеаја и се претворија во реалност. Кога Унгарија стави крај на граничните рестрикции со Австрија на 23.8.1989 година, моментот веќе беше зрел за реализирање на идејата за прекуграничен национален парк.

Процесот на планирање на националниот парк започна со една билатерална комисија која ја сочинуваа експерти од двете земји и во која беа застапени сите заинтересирани страни на локално ниво. Тоа во Австрија значеше интегрирање на повеќе од илјада семејства во седум села кои беа и сè уште се сопственици на околу 100 km² од површината на националниот парк. Процената на вредноста на сите предложени локации беше направена врз основа на актуелната земјоделска вредност на земјиштето. Овие преговори траеја речиси четири години, а за цело време Земјоделската комора даваше конструктивна поддршка. Во 1992 година конечно беа потпишани договорите со кои се уредуваат компензациските плаќања за сопствениците на земјиштето (Natur & Land, 1993).

Во Унгарија националниот парк во првата фаза беше на државно земјиште, согласно со релевантниот закон од 1991 година. За да се демонстрира прекуграничниот карактер на ова заштитено мочурливо подрачје, во април 1994 година се одржа заедничка церемонија на отварање. Премиерите на Унгарија и Австрија, господата Борос и Враницки, искажаа подготвеност за интензивирање на соработката во областа на заштитата на природата (Natur & Land, 1993). Настанот се случи на државната граница, блиску до заедничката централна зона (јадрото) на новиот национален парк.

На австриската страна од границата, целата локација беше заштитено природно и пределско подрачје уште од 1965 година, класифицирано како мочуришен резерват согласно со Рамсарската конвенција уште во 1983 година. УНЕСКО во 1977 година прогласи биосферен резерват кој го опфаќа сливот на Езерото. Унгарската страна на Езерото и неговите околни водни станишта се заштитено пределско подрачје од 1977 година, а Рамсарска локација и биосферен резерват на УНЕСКО од 1989 година (Natur & Land, 1993). Од седумдесеттите години на XX век, меѓународните ознаки во доменот на заштитата на природата, како што се ознаките „биосферен резерват“ и „Рамсарска локација“ и на двете страни од Нојзидлерското Езеро, доведоа до потребата од хомогенизирање на просторните планови во целата област врз основа на размена на научни податоци.

Австрискиот Закон за национални паркови од 1992 година предвидува формирање на заедничка австро-унгарска комисија за национални паркови, која има за цел усогласување на развојот на парковите. Оваа комисија постоеше и во фазата на планирање на националниот парк почнувајќи од 1988 година. Откако ја исполни својата функција во врска со прогласувањето на националниот парк, комисијата можеше да биде распуштена. Меѓутоа, и двете страни се договорија да ја продолжат тесната

соработка и да ја задржат комисијата со цел истата да дискутира за важните чекори што треба да се преземат и за идните синергии што треба да се постигнат. Комисијата работи според Законот за национални паркови на Австрија и Уредбата за национални паркови донесена од Министерството за животна средина на Унгарија. Со оваа комисија раководат двајцата директори на националниот парк, а членови се локални претставници од двете држави (Ферш и Ланг, 2006). Во декември 2001 година, подрачјето на Нојзидлерското Езеро беше прогласено за локација на светско наследство на УНЕСКО.

Унгарија влезе во Европската Унија во 2004 година. Новата ера донесе и предлагање локации за мрежата „Натура 2000“, во која влегува целокупниот национален парк. Благодарение на овие паралелни ознаки во доменот на заштитата на природата, се намалија заканите по природата предизвикани од неодржливо користење на истата или од краткорочни инвестициски планови. Со влезот на Унгарија во Шенген зоната во декември 2007 година, во историјата заминаа граничните контроли и контролните пунктови. Тоа отвори широка лепеза од нови можности во секојдневната соработка (на пример, за образовни програми и немоторизирана сообраќајна инфраструктура).

Придобивки и предизвици

Интензивирањето на прекуграничната соработка во осумдесетите години од минатиот век ги намали ризиците од неодржлив развој на туризмот, проширување на населените места, земјоделството и сообраќајната инфраструктура. Оттогаш, направен е впечатлив напредок во заштитата на животната средина на унгарската страна од границата (на пример, во делот на пречистувањето на отпадните води), што во голема мера се засноваше врз искуствата на австриската страна.

Исклучувањето на централните зони (јадрата) од парковите од економска употреба беше направено на ефективен начин и на двете страни од границата, при што секој од националните паркови си ги запази своите административни процедури. На унгарската страна, обновата на екосистемите заземаше високо место на листата со задачи на управителите со заштитата (Келер, 2004). По голем предизвик претставуваше задачата зоните наменети за заштита да се одржуваат во недопрена состојба, затоа што истите во голема мера содржат древни културни предели (на пример, околу натроновите езерата), што значи дека тие мора да се одржуваат преку континуитет на традиционалните форми на користење на земјиштето. Оживувањето на овие методи е главна задача за управите на паркот. На унгарската страна, вработените во националниот парк се должни да се грижат за земјиштето во согласност со целите на управувањето со заштитата. Националниот парк на австриската страна издава под закуп земјиште кое закупецот може да го користи врз основа на склучен договор, но притоа строго да води сметка употребата на земјиштето да оди во прилог на заштитата на природата.

Интеракцијата меѓу националните интереси и прекуграничното управување со животната средина не донесе некои потешкотии, затоа што и двете земји се вклопуваат во својата административна и законска рамка во врска со постигнувањето на целите на

националниот парк. Наместо да биде изготвен заеднички план за управување, беше договорено вработените во националниот парк да бидат во постојана тесна соработка во сите сектори од заеднички интерес, како што е управувањето со културниот предел во зоната за заштита, активностите во врска со посетителите, едукацијата за природата, јавните односи и размената на податоци во контекст на истражувачките студии, правењето попис (инвентар) и мониторингот.

Изминатава деценија, која беше исполнета со соработка, покажа дека проблемот на различните законски регулативи може да се надмине доколку и двете страни поседуваат јасно изразена волја за конструктивна тимска работа во секојдневното работење. И покрај тоа што методите за зачувување или обновување на драгоцените екосистеми беа исти во двата дела од националниот парк, логистичката, правната и структурната димензија беа и сè уште се мошне различни. Состојбата денес е таква што меѓу двете управи на паркот и меѓу најголем дел од локалните заедници постои успешна соработка. Првиот сертификат од фондацијата ЕУРОПАРК за прекугранично заштитено подрачје и успешна прекугранична соработка во областа на заштита на природата им беше доделен на двајцата директори во 2003 година за напорите вложени од моментот на формирање на националниот парк (Natur & Land, 1993). Сертификатот беше обновен во септември 2010 година по извршената евалуација.

Тековната размена на информации на ниво на ЕУРЕГИО (Европски прекугранични региони со економски или општествен фокус) меѓу управите на националниот парк и органот задолжен за прогласување локации на светско наследство спречува појава на проблематични настани кои би можеле да ги загрозат природните вредности на одредена страна од границата. Примери за ваква размена на информации се: информациите добиени преку работната група на ЕУРЕГИО за планираниот проект во сферата на рударството во Унгарија, што доведе до протести на австриската страна во 2003 година; барањата за прекугранична велосипедска патека блиску до природната зона на националниот парк кои беа заеднички отфрлени од страна на двете управи на паркот во 2004 година; плановите за отворање постројка за третман на отпадот во јужниот дел од регионот на австриската страна од границата во 2006 година, кои предизвикаа протести и на двете страни од границата.

Планирањето на прекуграничната локација на светско наследство ги искористи претходно воспоставените односи и соработката. Беа формирани работни групи со членство од редовите на сите релевантни заинтересирани страни, кои добија задача да изготват заеднички план за управување. Една добро водена серија од конференции ѝ ги пренесе на пошироката јавност договорените цели и резултатите. Во моментот, страните-учеснички во областа на светското наследство се одделно организирани во секоја земја во рамки на здруженија за светско наследство. Од 2010 година, Нојзидлерското Езеро е една од вкупно 15 прекугранични локации на светско наследство запишани на глобалната листа на светско наследство поради исклучителните природни⁴ вредности.

4 И покрај тоа што ова е културен предел, локацијата на светско наследство има и силни природни вредности и затоа беше предмет на евалуација од страна на IUCN.

Заемната поддршка во сферата на медиумите и јавните односи на двете страни од границата не смее да биде потценета од аспект на улогата во олеснувањето на прекуграничната соработка. Во случајот на Нојзидлерското Езеро, интересот за прекуграничните прашања и односите со медиумите беа олеснети со воспоставувањето соработка во 1998 година во контекстот на ЕУРЕГИО меѓу австрискиот округ Бургенланд и унгарските Ѓор-Мосон-Сопрон, Вас и Зала. Оттогаш, регионалните медиуми ја интензивираа својата прекугранична соработка, а експертски работни групи од двете страни на границата остваруваат редовни средби во рамките на заедничкиот ЕУРЕГИО. Ова доведе до зголемен интерес на медиумите за темите поврзани со националниот парк и за проектите со прекугранична соработка (Ферш и Ланг, 2006).

И двата партнера се активни во наоѓањето финансиски средства за прекугранични проекти, како што е проектот кофинансиран од Европската Унија за развој на сообраќајот во чувствителни подрачја, чии носители беа соодветните министерства во Виена и Будимпешта. Еден од резултатите на овој проект беше бродот кој работи на соларна енергија, за максимум 20 патници, а се користи за екскурзии по Езерото во едукативни цели и заради градење на што подобри односи со јавноста.

Заштитата на природата се покажа како добар механизам за иницирање и интензивирање на прекуграничната соработка. Во споредба со други сектори, овде речиси и да нема ризик од недоразбирање, а клучните чинители не се под сомнение дека се концентрирани само на обезбедување економска корист за себе. Националните паркови си зацртаа задача да изградат еден нов прекуграничен регионален идентитет заснован на природните богатства, кој може да биде постигнат само доколку сите сектори од општеството бидат вклучени, барем делумно, во процесот што се одвива на локално ниво. Во овој контекст сè уште се потценува јазичната бариера. Во рамките на еден билатерален проект, австрискиот весник на националниот парк кој го носи името „Гешнатер“ си доби свој унгарски пандан под името „Когсагтол“ во зимата 2010 година (во превод: пердув на жеравот) со тираж од 60.000 примероци.

Во денешно време знаењето, искуствата, па дури и инфраструктурата, се споделуваат секаде каде што е можно. Елементи од програмите за посетителите на паркот и за едукација се изготвуваат заеднички и истите им служат и на двете страни. Во 2010 година, за првпат беше отпечатена програма за посетителите на двата јазика; таа нудеше патувања со можност за слушање на германскиот јазик на унгарската страна, како и на унгарскиот јазик на австриската страна. Заемната поддршка која си ја даваат за време на меѓународни конференции, патувања што се организираат за новинари или студиски патувања чиј домаќин е еден од Центрите за посетители на националниот парк (центарот Илмиц во Австрија и центарот Фертоуилак во Унгарија), јасно покажува дека овие два национални парка се дел од едно исто водно станиште.

Научени лекции и идни перспективи

Постапката на формирање структури на двете страни од границата кои денес се нашироко познати како најдобра пракса во областа на прекуграничната заштита на природата, не може

да се перципира само како административен процес. Години и години на развој и преговори требаше да поминат за да се создаде паркот во формата во која постои денес.

Приватните иницијативи и напорите вложени од невладините организации ја создадоа основата за националниот парк, но не само во политичка смисла. Може да се каже дека без напорите на многубројните луѓе кои ги чуваа областите така што ги држеа настрана од интензивирање на користењето на земјиштето, територијата на националниот парк немаше да биде толку пространа и вредна како што е денес. Денешната површина на националниот парк опфаќа и многу од областите кои во минатото биле давани под закуп од страна на австриската канцеларија на WWF или кои биле заштитувани од страна на приватни фондови.

Меѓународните организации одиграа важна улога, особено во административниот процес на формирање на националниот парк, преку оствареното влијание врз критериумите за категориите на заштитени подрачја. Тоа изврши притисок врз властите да ги земат моделите на зонирање и менаџирање како основа за реализирање на проектот.

Во Австрија, улогата на учеството на јавноста на локално ниво е многу голема од разбирливи причини, имајќи предвид дека паркот се наоѓа на приватно земјиште. Ваквата состојба е гаранција за силен интерес на јавноста за случувањата во националниот парк и за активностите на неговиот управен орган, и истата знае да предизвика дискусии и учество на јавноста низ целата околина на паркот.

Во минатото, Унгарија не дозволуваше речиси никакво користење на земјиштето во милитаризираната погранична зона долж езерскиот брег. Остатокот од земјиштето беше, а во најголем дел и денес е во сопственост на државата. Само оние локални семејства кои останаа сопственици на земјиштето до 1948 година, можеа да побараат враќање на нивниот поранешен имот (Кирхбергер и Карпати, 2006).

Важноста на спроведувањето независна и ригорозна оценка на влијанијата врз животната средина и важноста на научните студии за решавање спорови се смета за мошне голема, особено на ниво на раководството. За јавните расправи на чувствителни теми, научните студии мора да бидат внимателно и квалитетно „преведени“ на разбирлив јазик за да се избегнат какви било недоразбирања.

Може да се каже дека овој прекуграничен национален парк беше испланиран и воспоставен на терен. Поддршката за националниот парк добиена од клучните заинтересирани страни на локално ниво доведе до видлива и стабилна соработка на локалните политичари од двете страни на границата. Оваа соработка се покажа како предуслов за успешно работење во областа на прекугранична заштита на природата.

9. Добри практики во одржливата прекугранична соработка – биосферен резерват Крконоше/Карконозе

Хана Петрикова¹

Географија на областа

Планините Крконоше/Карконозе² му припаѓаат на судетскиот планински масив кој припаѓа на три држави: Чешката Република, Полска и Германија. Тоа е највисокиот планински венец во Чешката Република (400 - 1602 m) кој создава една прилично голема граница во централна Европа, која се простира во должина од 40 km долж границата помеѓу североисточниот дел на Чешката Република и југозападниот дел на Полска. Највисокиот

еколошки остров со арктички и алпски екосистеми чии „близнаци“ може да се најдат на Алпите и во северна и северозападна Скандинавија (Јеник, 2000). Клучните вредности се планинските екосистеми: уникатната аркто-алпска тундра, субарктичките тресетишта, субалпските и алпските екосистеми и планинските ливади богати со цвеќиња. Пределот беше преобликуван под влијание на човечки населби и векови на употреба на земјиштето. Се среќаваат голем број планински ливади, густа мрежа на бунгалови, како и изобилство на инфраструктура за зимски спортови и туризам. Големи површини на смрекини шуми беа тешко погодени од загадувањето на воздухот кое ја доживеа

© Hana Petrikova

врв е Снежка³ висок 1602 m. Реката Елба (чешкото име на реката е Лабe) извира на територијата на Чешката Република. Целиот масив покрива територија од 63.900 ha, од кои 45.400 ha се на чешката страна, а 18.500 ha на полската страна. Големи површини од овие планини се прогласени за национални паркови на двете страни од границата: националниот парк Крконоше во Чешката Република (54.969 ha) и националниот парк Карконозе во Полска (16.841 ha, вклучувајќи ги и заштитните зони). Целата територија претставува подрачје под посебна заштита за птици и подрачје од посебна заштита за други видови и живеалишта од мрежата „Натура 2000“.

Оваа област е позната по својата голема биолошка разновидност во четири вегетациски појаси на различна надморска височина: од потпланински па сè до алпски појас. Планините сочинуваат

својата кулминација во првата половина од осумдесетите години на минатиот век на двете страни од овој планински венец.

Планините Крконоше се популарна туристичка дестинација за планинари и скијачи. Годишно овие планини ги посетуваат меѓу 6 и 8 милиони на чешката страна и меѓу 2,5 и 3 милиони посетители на полската страна. Вкупната должина на обележани патеки за движење на туристите надминува 700 km.⁴

Планините беа подложени на различни културни влијанија од XIV век до денес. Заедно со чешките жители, со генерации овде живеело и бројно германско население. По Втората светска војна Германците беа протерани, а на нивно место беа населени луѓе од други региони. Резултат од ова беше прекилот на етнокултурниот континуитет, што беше проследено со губење на одредени практики на управување

¹ Раководител на здружението „Човекот и Крконоше“ - Чешка Република.

² Чешки: Крконоше; полски: Карконозе.

³ Полски: Снежка.

⁴ Погледнете на: <http://www.krnapp.cz>.

Чешка Република	Полска
Официјални владини координатори претставени во националните комитети на програмата МАВ (Човекот и биосферата) се:	
Управа на националниот парк Крконоше (од 1963) под Министерството за животна средина на Чешката Република	Управа на националниот парк Карконозе (од 1959) под Министерството за животна средина на Полска
Чешко-полскиот совет за БР Крконоше/Карконозе заснован на Договорот за соработка во билатералниот биосферен резерват Крконоше/Карконозе; овој Совет не е правно лице, а се состои од директорите на двата национални парка и од претставници на регионалните власти, локалните заедници, бизнис заедниците, научните кругови и невладините организации (во симетричен сооднос).	
Чешко-полската канцеларија за БР Крконоше/Карконозе - организација која му помага на Советот во работата. Оваа канцеларија игра улога на неутрална платформа за иницирање и олеснување на меѓусекторската и интердисциплинарната комуникација, за организирање заеднички средби и за предлагање, подготовка и координирање на заеднички проекти. Канцеларијата делува во рамките на овие две организации: Човекот и Крконоше – чешка невладина организација; Фондацијата Карконозе - полска невладина организација.	

Табела 1: Институционална рамка за биосферниот резерват Крконоше/Карконозе
Извор: Петрикова (2003)

во планинска животна средина, како и губење на одредени традиционални особини на пределот. Бројот на постојани жители се намали по војната.

Последниве децении е сè поголем притисокот врз планинските природни подрачја од аспект на нивното искористување. Планините Крконоше се најзначајниот центар за рекреација и во зимскиот и во летниот период, и на нив отпаѓа голем процент од вкупната туристичка дејност во Чешката Република. Најконтроверзното прашање е изградбата на инфраструктура за зимските спортови, затоа што услужните дејности за овие спортови, како што е, на пример, скијачката индустрија, обезбедуваат можности за голем број вработувања за луѓето кои живеат во планинските заедници во Крконоше. Во целата област постојат 15 скијачки центри и на чешката и на полската страна на Крконоше, со 150 скијачки патеки во вкупна должина од 130 km. Другите стопански гранки, како што се земјоделството и традиционалните занаети, побудуваат сосема мал интерес.

Во времето на комунизмот, строгиот режим на чување на државните граници ги ограничуваа прекуграничните контакти и соработка. И покрај тоа, Снежка често беше место за тајни средби на тогашната полско-чехословачка испостава на полското движење „Солидарност“.⁵ Активистите кои учествуваа на тие средби се залагаа за изработка на заедничка програма за заштита на планините и за прекугранично партнерство помеѓу националниот парк Крконоше во Чешка и националниот парк Карконозе во Полска. И покрај одредени потешкотии, заеднички конференции и средби на научните совети на двата парка и на нивните вработени се одржуваа речиси секоја година во периодот од 1964 до 1989 година (Петрикова, 1990). Со падот на комунистичкиот режим во 1989 година, се создадоа нови можности за поинтензивна соработка во областа на научните истражувања и социоекономските односи.

Важни настани/датуми низ историскиот развој

Планините Крконоше, заштитени како национален парк Карконозе (Полска)⁶ прогласен во 1959 година, односно национален парк Крконоше (Чешката Република)⁷ прогласен во 1963 година, беа прогласени за биосферен резерват Крконоше/Карконозе во 1992 година од страна на УНЕСКО. Институционалната рамка за прекуграничниот биосферен резерват беше воспоставена во 1996 година кога беше потпишан Договорот за соработка во билатералниот биосферен резерват Крконоше/Карконозе од страна на претставници (по еден од секоја страна) на различни сектори активни во регионот Крконоше: директорите на двата национални парка и претставници на регионалните власти, локалните заедници, бизнис заедницата, научните кругови и невладините организации. Во 2004 година, националните паркови Крконоше и Карконозе потпишаа Договор за соработка, по што следуваа сертификацијата на прекуграничниот парк од страна на програмата EUROPARC („Да го следиме проектот на природата“) . Меморандумот за пријателство, взаемно разбирање и соработка беше ратификуван во Крконоше во 2006 година меѓу чешкото и полското Здружение на локални заедници од областа Крконоше. Преостанатиот дел од соработката опфаќа информативни центри и музеи, училишта, планински служби за помош, здравствени служби, полиција и противпожарни бригади. Билатералниот биосферен резерват (табела 1) беше прогласен благодарение на заедничките напори на двата национални парка, кои првенствено беа во функција на:

- покохерентна и поефективна заштита на биолошката разновидност и на екосистемите;
- спротивставување на новонастанатите еколошки предизвици преку различни видови стручност во областа на решавање проблеми (на пр., случајот со штетата врз шумите од аерозагадувањето);
- споделување и размена на огромен број научни податоци;
- промовирање на принципите на одржливо користење на природните ресурси од страна на локалното население;
- зголемување на атрактивноста на областа за научници и посетители преку изградба на прекугранични патеки и на заеднички систем за информирање на туристите.

⁶ Чешки: Крконоше; полски: Карконозе.

⁷ Полски: Снежка

⁵ Заедничко движење на дисиденти против тоталитарниот режим.

Придобивки и предизвици

Чешко-полскиот договор за соработка потпишан во 1996 година иницираше поинтензивна и широка прекугранична соработка меѓу различните сектори. Освен традиционалната соработка во областа на научните истражувања, беа реализирани различни прекугранични меѓусекторски активности во функција на урамнотежување на заштитата на природата, од една страна, со социо-економскиот развој на областа. Во ова спаѓаат и чешко-полските мултисекторски форуми на кои се дискутираше за заеднички проблеми, како, на пример: „Можностите и границите на натамошниот развој во Крконоше – еколошки и социо-економски фактори“; „Визијата за одржливиот развој во Крконоше“; „Индикатори на одржливиот развој“; „Територијално планирање – размена на искуства“ итн. Главните напори се состоеја во давање поддршка на комуникацијата и заемното разбирање меѓу поборниците за заштита на природата и научноистражувачките работници, од една страна, и претставниците на различни институции и сектори од типот на локалната самоуправа, туристичките служби, земјоделството, невладините организации и локалните заедници кои влијаат врз идниот развој на планините Крконоше, од друга страна. Размената на информации и мислења меѓу заедниците од двете страни на границата, каде луѓето размислуваат на сличен начин за односот меѓу заштитата на природата и економскиот развој, се покажа како исклучително успешна и инспиративна (Петрикова и Рај, 2006).

Прекуграничниот биосферен резерват одигра главна улога во областите на истражувања, мониторинг, едукација и обука. Заеднички научни активности кои се спроведоа во Крконоше беа: унифицирањето на базите на податоци на Географски информативен систем (ГИС), објавувањето на чешко-полскиот Атлас на птици кои активно се репродуцираат во посебно време на посебно место (Флоусеканд Грамз, 1999), листата на изумрени растенија и Црвената лица на виши растенија (Штурса и соработниците, 2009). Во последниов документ се опишува актуелната состојба на вишите растенија и главните причини за опаѓање на нивниот број на двете страни од планините Крконоше. Во фаза на изработка е заеднички ГИС од страна на двата национални парка (активноста започна во 1999 година) како важна алатка за интегрирано управување и координирање на активностите во областа. Главната цел на проектот е на чешките и полските планини Крконоше да се гледа како на неподелена област. Сите дополнителни интегрирани подлоги ќе бидат достапни на Интернет на новиот MapServer⁸.

Една од уникатните карактеристики на концептот „прекуграничен биосферен резерват“ е интердисциплинарниот пристап и социо-економската димензија. Во актуелниов момент постои релативно големо количество квалитетни податоци за природата на Крконоше и за значајните антропогени фактори кои влијаат врз областа, како што е влијанието од загадувањето на воздухот; од друга страна, постои недостиг на податоци и информации за социо-економските фактори. Информациите за границите на „капацитетот на носивост“ или за протоколот на посетители се од клучна важност за донесување на клучни одлуки. Од овие

причини, парковите ќе иницираат социо-економски истражувања и проекти за мониторинг кои ќе бидат од корист, меѓу другото, и за областа на заштита на природата. За таа цел, проектите ќе ги искористат изготвените индикатори за мониторинг и евалуација на долгорочните еколошки, социјални и економски промени во националните паркови и во биосферниот резерват.

Планините Крконоше беа причина за еколошки спорови долги години. Локалните заедници, државната администрација и бизнис секторот го оспоруваа она што е најкорисно за регионот, обидувајќи се да најдат уверливи аргументи кои во многу случаи одеа во прилог на лични интереси. Во одредени случаи, ваквите спорови речиси станаа еден вид ритуал. Сепак, јасно е дека страните во спорот не се ниту „еколошки фундаменталисти“ ниту „редовни уништувачи на забави (читај: природата)“. Сите тие, всушност, се луѓе со свој долгорочен заеднички интерес – инвеститори, заштитници на природата и претставници на заедниците, кои сите до еден сакаат и имаат потреба луѓето да бидат задоволни со квалитетот на животот, но сакаат и добро заштитена природа (Флоусек и Пламинек, 2007).

Она што недостасуваше е рамка во форма на социо-економско-еколошки документ кој би послужил како водич при оперативното донесување на одлуки во јавниот и државниот сектор, кои одлуки би биле почитувани од локалните жители, експертите и инвеститорите.

Во 2008 година, советодавниот одбор на чешкиот национален парк, Здружението на локални заедници во Крконоше и локалните невладини организации формираа мултисекторска работна група со задача да изготви документ кој ќе ја прикаже визијата за планините Крконоше. На оваа група ѝ се приклучија и полски претставници. Работната група имаше намера да изготви документ кој би бил прифатлив за најголем дел од жителите, за посетителите на Крконоше и за управите на националните паркови во двете држави. Беше изготвен еден социо-економско-еколошки документ кој се потпираше на столбовите на одржливиот развој и на повратните информации добиени од претходно дистрибуираниот прашалник, одржаните состаноци, коментарите на нацрт-текстовите итн. Работната верзија под наслов „Визијата за Крконоше 2050 – пријателство меѓу луѓето и планината“ беше неодамна доставена на одобрување до заедниците и до другите засегнати страни во форма на меморандум. „Визијата“ нема да биде правно обврзувачки документ и покрај тоа што нејзиното прифаќање и долгорочното почитување на нејзините принципи ќе се сметаат за морална обврска.

Денес може да се забележи промена во односите меѓу националните паркови и заедниците. Заедниците сметаат дека парковите ги повлекоа своите догматски барања, благодарение на што исчезна заемната нетрпеливост. Ова е резултат на одржаните заеднички состаноци, кои главно беа состаноци на управните одбори на националните паркови на кои беа застапени и планинските локални заедници. Тие заеднички ги идентификуваа областите на неспротивставени интереси и многу појасно ги означија границите меѓу зоните. Моментално во фаза на подготовка е ново зонирање кое треба да придонесе за

⁸ Погледнете на: <http://mapserv.krnab.cz/mapserv/php/maps.php> and <http://www.kpnab.pl/pl/gis,105>.

подобро разбирање и соработка меѓу управите на националните паркови, заедниците и посетителите.

Научени лекции и идни можности

Од круцијална важност за успешна соработка се континуитетот и квалитетот на активностите и платформата за разновидна комуникација меѓу веќе воспоставените прекугранични биосферни резервати. За ова е потребно да се воспостави релевантна трајна структура, како, на пример, заеднички постојан Секретаријат за координација, добро дефинирани улоги и одговорности, соодветно финансирање и време за имплементација. Координативното тело мора да биде способно да се справува со фактот на честите промени на лидерите и претставниците на различните институции, поради што одвреме-навреме треба да се воспоставуваат нови партнерски односи.

И покрај фактот што чешко-полскиот Совет за биосферниот резерват Крконоше/Карконозе се стремеше кон одржување на интегрирана прекугранична комуникација и соработка меѓу различните сектори уште од самиот почеток, се чини дека од секогаш постоела тенденција и склоност да се работи само со партнери од истиот сектор кои споделуваат сличен професионален јазик. Постојат многу нови договори и проекти меѓу индивидуални заедници, училишта, паркови, музеи,

туристички организации, информативни центри итн. Сепак, билатералниот биосферен резерват е осмислен така што да ги обедини на едно место различните засегнати страни за тие да можат да комуницираат, дискутираат и да се обидат да изготват заедничка визија. Поврзувањето на различните сектори и мултисекторските форуми со различни засегнати страни бараат многу повеќе напор, организација и подготовки.

Се покажа дека идејата за заеднички План за управување не е остварлива за овој билатерален биосферен резерват. Вработените и управителите на чешкото и полското заштитено подрачје, пред сè на двата национални парка, се должни да ги изготват своите Планови за управување според различни закони за чие спроведување се одговорни повисоките органи (министерствата). Од оваа причина, треба да зборуваме за заедничка политика за управување и за заеднички мерки, активности, проекти, списоци (инвентари), истражувања, мониторинг и едукација, коишто се посоодветни рамки за соработка во прекуграничниот биосферен резерват.

Постои заедничка загриженост околу фактот што резултатите од научните истражувања често не се инкорпорираат во одлуките кои ги носи раководството. Освен популаризација на истражувањата, поголем акцент треба да се стави и на интердисциплинарниот пристап, како и на општествените науки.

Photo courtesy of Jan Groh

10. Горичко-Рааб-Орсег: Се развиваме заедно со природата во еден трилатерален парк

Станка Дешник¹ и Грегор Домањко²

Географија на областа

Трилатералниот парк на природата Горичко-Рааб-Орсег се наоѓа во централна Европа, долж поранешната Железна завеса, на границата меѓу Словенија, Австрија и Унгарија. Идејата за прогласување на овој парк се роди во раните деведесетти години од минатиот век, на една од неколкуте регионални работилници чија цел беше изготвување на визија за оваа

како што се движиме кон западните граници каде може да се најдат карпи со различна геолошка старост, вклучувајќи и фосилни морски школки како реликти од Панонското Море, пермски шкрилци и карпи од вулканска пепел што содржат јаглен во општината Град во Словенија создадени со вулканска активност пред 2 до 3 милиони години во регионот Стирија во Австрија. Мекото и песокливо тло било измивано со дождовите илјадници години, така што ерозијата предизвикана од водата создала еден геоморфолошки хармоничен предел со голем број мали ридови.

© K. Malačić

област по падот на Железната завеса во 1989 година. Паркот на природата³ Горичко⁴ (Словенија) е заштитен согласно со словенечкиот Закон за заштита на природата. На овој парк му беше доделена категоријата V на заштитено подрачје, согласно со класификацијата на IUCN. Националниот парк Орсег (категиорија II на IUCN) во Унгарија е заштитен согласно со унгарската законска регулатива, додека паркот на природата Рааб во Австрија е заштитен согласно со законодавството на Бургенланд и не му е доделена категорија од IUCN. Целокупниот трилатерален парк на природата покрива површина од 105.200 хектари.

Откако Словенија и Унгарија влегоа во Европската Унија во 2004 година, повеќе од 96% од паркот на природата Горичко и целиот национален парк Орсег станаа дел од мрежата „Натура 2000“ (табела 1), додека паркот на природата Рааб не е означен како локација од оваа мрежа. Локацијата Горичко, која е дел од „Натура 2000“, се протега и од другата страна на границата - во Република Австрија - и е поврзана со локацијата Јужна Стирија која е дел од „Натура 2000“, на тој начин заштитивајќи го овој ридест предел кој претставува дом на загрозената модра чавка (*Coracias garullus*).

Од географска гледна точка, овој трилатерален парк содржи ниски ридести предели на западната страна од Панонската Низина помеѓу реките Раба, Крка и Ледава. Во регионот на трилатералниот парк, највисоките ридови се на западната страна, кои како што се оди кон исток стануваат пониски и порамни. Почвата е главно песоклива, со поголеми варијации

Поради специфичната геоморфологија, мрежата на мали реки и потоци, киселата и измиена почва, малата количина врнежи (600–800 mm годишно) и големата ерозија предизвикана од бури, земјоделството никогаш не било високопрофитабилна дејност во овој регион. Населението развило полуекстензивно земјоделство кое било доволно само да преживеат сè до почетокот на индустриската ера. Сите три погранични региони практично биле соочени со истите развојни проблеми, како што се старо и слабо образовано население, главно мали фарми без некоја голема перспектива во земјоделството, напуштени полиња, отсуство на индустрија и на крупна инфраструктура, голема оддалеченост од центрите на државите, предел погоден од депопулација поради високиот процент на миграција на работниците и голем број напуштени куќи.

До Првата светска војна, целиот регион бил под Кралството Унгарија повеќе од еден милениум. Мировниот договор од Трианон склучен во 1920 година воспоставил нови граници меѓу Австрија, Унгарија и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. По Втората светска војна, границата меѓу Унгарија и Словенија (тогаш дел од поранешна Југославија) била заштитена со бодликава жица, изоран појас во широчина од 40 m на унгарската страна, мински полиња, стражарски кули и граничари. По револуцијата во Унгарија (1956 година), граничните инсталации кои постоеја на границата со Југославија беа делумно отстранети, но преминувањето на границата и натаму остана строго контролирано.

По настаните од 1956 година, границата меѓу Унгарија и неутралната Австрија првично беше лесно чувана. Подоцна, истава граница беше заштитена со бодликава жица и изоран појас во широчина од 60 m на унгарската страна; границата беше и делумно минирана сè до 1965 година, а постоеше и

1 Постар советник за заштита на природата, Јавен институт на паркот на природата Горичко - Словенија.

2 Координатор на проектот, Јавен институт на паркот на природата Горичко - Словенија.

3 <http://www.park-goricko.org/>

4 Познат е и под името парк на пределот Горичко.

сервисен пат долж границата со стражарски кули. На 2 до 3 km од граничната линија имаше двојна ограда со бодликава жица и електричен аларм, како и земјена површина израмнета со гребло од 8–10 m помеѓу за да може да се следат трагите на бегалци. Површината меѓу границата и двојната ограда беше наречена „граничен појас“, каде дури и жителите од соседните места можеа да влезат само со официјална дозвола.

Паневропскиот пикник одржан во август 1989 година и отворањето на границата меѓу Унгарија и Австрија еден месец подоцна го означил почетокот на падот на Железната завеса. Од воспоставувањето на источната Шенгенска граница во декември 2007 година, границата меѓу Словенија, Австрија и Унгарија се поминува слободно.

зеле партнери од сите релевантни сектори: општините, министерствата, истражувачки институции, фондации, училишта, университети и невладини организации.

Од круцијална важност за формирањето на трилатералниот парк беше прекуграничната соработка. Претходно не биле направени никакви истражувања за состојбата на природата во областа Горичко и не постоеше предлог за прогласување на оваа област за заштитен предел. На унгарската страна, предлог за прогласување на заштитен предел бил поднесен уште во 1976 година. Благодарение на долготрајната изолација на пограничната област, беа зачувани исклучителните природни и пределски вредности на сите три страни од границата. За

	Парк на природата Горичко	Парк на природата Рааб	Национален парк Орсег	Вкупно
Држава	Словенија	Австрија	Унгарија	
Прогласен во	2003 година	1998 година	2002 година	
Општина	Град	Јенерсдорф	Ерисцентпетер	
Вработени (2010)	11 редовни + 2 на проект + 1 социјален фонд на ЕУ + 7 јавна служба	1,5 редовни + 1 на проект	35 редовни + 3 на проект + 5 со краткорочно вработување	
Површина (ha)	46.200	15.000	44.000	105.200
Категорија на IUCN	V	нема	II	
Натура 2000	96%	нема	100%	
Жители	25.000	10.000	16.000	51.000

Табела 1: Споредба на фактите меѓу трите парка

Главни настани/датуми низ историскиот развој

Главните настани и датуми до прогласувањето на трилатералниот парк на природата Горичко-Рааб-Орсег во 2003 година беа следниве:

- 27.5.1989 година: градоначалниците на Керменд (Унгарија), Мурска Собота (тогаш Југославија, денес Словенија) и Фирстенфелд (Австрија) се сретнаа на граничното тромеѓе меѓу поранешна Југославија, Унгарија и Австрија, и поставија граничен камен кој ја претставуваше нивната согласност за иден развој во мир;
- 1992 година: сероди идејата за трилатералниот прекуграничен парк на природата Рааб-Орсег-Горичко;
- 1995 година: во Виена беше потпишана Програмата за прекугранична соработка меѓу Австрија, Унгарија и Словенија;
- 12.9.1998 година: во Австрија беше прогласен паркот на природата Рааб со владина уредба;
- 8.3.2002 година: унгарскиот премиер Виктор Орбан го прогласи националниот парк Орсег;
- 9.10.2003 година: словенечката влада го прогласи паркот на природата Горичко.

Главните партнери кои учествуваат во развојот на прекуграничната соработка се управните органи на трите парка и нивните општини. За време на проектните активности во минатото биле изградени дополнителни партнерства на локално, национално и транснационално ниво, во кои учество

дополнителна заштита на овие вредности, беше потребна меѓународна соработка во делот на размената на податоци и на истражувачките методи и техники.

По прогласувањето на сите три парка во 2003 година, ние сè уште се занимаваме со прашањето како да се управува со трилатералниот парк како интегрален европски природен и пределски заштитен регион, со оглед на фактот дека режимите на заштита се различни во трите држави. Од тие причини беше изготвен Меморандум за разбирање во кој се опишани задачите на сите три дела. Документот е напишан на сите три јазици, а првата верзија на истиот беше јавно потпишана на 21.5.2006 година во местото Виндиг-Минихов (Австрија), на прославата на Европскиот ден на парковите. На 24.5.2009 година, во Ерисцентпетер (Унгарија) беше потпишан обновениот Договор за партнерство.

Придобивки и предизвици

Историјата на прогласувањето на овој трилатерален парк е втемелена на прекуграничната соработка. Една од главните придобивки на прекуграничната соработка во регионот е можноста да се аплицира за добивање финансиски средства од заеднички прекугранични програми за соработка финансиски поддржани од Европската унија. Ваквата соработка го олеснува изготвувањето на заедничка визија за регионот која ќе помогне да се заштитат природата и пределите во сите три земји на поинтегриран начин. Прекуграничната соработка ја олеснува

размената на искуства и идеи меѓу луѓето од различните страни на границата, како на формално така и на неформално ниво, што од своја страна ја зголемува довербата меѓу луѓето. Друга важна придобивка од прекуграничната соработка е тоа што младите и образовани лица добиваат шанса да работат и да останат во својот регион. Сепак, она што останува како предизвик кој треба да се реши во иднина е како да се изготви заеднички План за управување кој ќе ги интегрира целите на заштитата на природата и пределот со одржливиот развој на регионот и добросостојбата на локалните заедници. Ова е особено важно поради различниот статус (состојба) и различните капацитети на овие три заштитени подрачја, како и поради потребата од усогласување со барањата на мрежата „Натура 2000“ и со други политики на ЕУ. Друг предизвик пред кој е исправена прекуграничната соработка, а кој треба да се надмине во иднина, е заедничкото просторно и урбанистичко планирање во пограничните општини, заедно со проценката на влијанијата и мониторингот. Оваа задача е нешто што мора да се направи, особено на граничните реки согласно со Рамковната директива за води на ЕУ.

За да се постигнат гореспомнатите општи долгорочни цели, во Меморандумот за разбирање меѓу парковите се содржани следниве специфични и временски определени цели:

- заедничко работење на заштита и зачувување на природните и културните вредности;
- планирање и организирање на заеднички настани и туристички активности;
- заедничка изработка на печатени материјали и интернет-страници и заедничка промоција на паркот;
- едукација на тема „заштита на природата и животната средина“ и организирање еколошки и шумарски школи;
- обнова и одржување на живеалиштата;
- соработка со иницијативата за Европскиот зелен појас.⁵

Меморандумот за разбирање предвидува неколку конкретни активности:

- претставување на регионот на паркот заедно со заедничките долгорочни цели на локално, регионално и ниво на ЕУ;
- вклучување на локалното население и невладини организации во активна заштита на природата;
- вклучување на луѓето во развој на туризмот и подигнување на јавната свест за регионалните вредности;
- зачувување и пренесување на социјалните и народните традиции и размена на искуства за традиционалните форми на земјоделство, стопанство и традиционални занаети во соработка со локалното население;
- заштита на заедничките вредности на пределот со типична народна архитектура и собирање на документарен материјал;
- воведување на концептот на континуирана заштита на пределот во развојните програми;
- заемна поддршка при изработка на проекти и доставување проектни апликации во случаите на повици за доставување проектни апликации објавени од страна на владите или ЕУ;
- обединување на истражувањата за популациите на риби во прекуграничните реки;

- обединување на истражувањата и испитувањата на популацијата на европската речна видра (*Lutra lutra*);
- вршење заеднички мониторинг на потенцијалните влијанија од планираниот инцинератор за отпад блиску до Моноштер/Сент Годхард (на унгарско-австриската граница), доколку австриската влада донесе одлука да започне со негова изградба.

Како дополнение, предвидени се и заеднички активности за собирање финансиски средства за остварување на целите на партнерството, како и изготвување заеднички План за управување и формирање на заеднички управен орган за овој трилатерален парк. Благодарение на присуството на добро очуван културен предел и културно наследство, постојат планови оваа локација да биде предложена за статусот „Светско наследство“ на УНЕСКО.

Научени лекции и идни перспективи

Благодарение на нашата заедничка историја за време на Студената војна, не беше лесно да се направат контакти со соседите. Во почетокот еден од проблемите беше и јазикот, но подоцна овие комуникациски бариери беа надминати со обуки, особено обуките водени на англиски јазик. Редовните посети, работилниците и помошта добиени од водечките партнери и експерти од други земји овозможија брз напредок во изучувањето на англискиот јазик. Ова беше важно и поради фактот што сите повици за доставување на прекугранични предлог-проекти се на англиски јазик.

Преку прекуграничната соработка и особено прекуграничните проекти, луѓето полесно можеа да научат како треба да се комуницира и како се водат проекти финансирани со јавни пари. Благодарение на прекуграничната соработка, сите ние од трите држави научивме за нашата заедничка историја.

Нашата прекугранична соработка, која трае скоро 20 години, претставува добра основа за континуирана работа на идни проекти и активности од мал или голем обем, во рамките на заштитата на природата и на екосистемската стабилност. Следејќи ги заедничките цели, платформата на трилатералниот парк е важна за реализацијата на активностите наведени во Договорот за партнерство. Нам сè уште ни се потребни постабилни финансиски извори, а пожелно е да имаме и поуедначен број на вработени во трите парка. Идна соработка заснована на искуствата од минатото, во рамките на широко разгранета партнерска мрежа, претставува најдобра гаранција за стабилен, одржлив, социјален, економски правичен, здрав и еколошки развој.

⁵ <http://www.greenbelteurope.eu/>

11. Дивото срце на Европа – одговорност за Европа

Зденка Кренова¹ и Ханс Кајнер²

Географија на областа

Националните паркови Баварска Шума и Шумава се наоѓаат помеѓу главниот град на Чешката Република - Прага и градот Минхен во областа Баварија во Германија, на отприлика 180 km од овие метрополи. Долг границата помеѓу Чешката Република и

дивиот свет ќе ги споменеме големиот тетреб (*Tetrao urogallus*), уралската утка (*Strix uralensis*) и трипрстиот клукајдрвец (*Picoides tridactylus*). И други видови може да се сретнат во југозападниот дел од централниот сегмент на широколисната шума која доминира во овој дел од континентот. Во регион со повеќе од 90.000 ha, овие два национални парка денес се заштитници на репрезентативен примерок на централноевропски висорамнини и се значаен дел од природното и културното

© Andreas Ebert

Баварија, во самото срце на Европа, се издига венец од планини. Повеќе од 2.000.000 ha под шуми во рамките на националните паркови Баварска Шума и Шумава се останати во речиси целосно интегрална состојба - нефрагментирани од патишта - и во нив нема поголеми населени места. Овие два национални парка сместени во центарот на оваа област, со своите највисоки врвови Монт Рахел (1453 m) и Плеши (1379 m) претставуваат предел со голема густина на дрвја и извонредна убавина, со планински потоци со кристално чиста вода, недопрени мочурливи земјишта, шумовити предели со каллива почва, како и напуштени планински пасишта во повисоките места. Оваа шума викана Силва Габрета е уникатна поради нејзината речиси 100% природна состојба и големината. Таа е последниот остаток од „Херцинската шума на Римјаните“ и претставува дом и прибежиште за многу загрозувани видови растенија и животни. Постојат голем број елементи на северната бореална шума, а од

наследство на Европа. Парковите имаат прилично долга заедничка граница (која налага прекугранична соработка во заштитата на природата), еколошки коридори и поврзаност.

Целите во врска со управувањето со двата национални парка сè уште не се разјаснети од сите аспекти. Кога парламентот на Баварија едногласно го изгласа предлогот за прогласување на националниот парк Баварска Шума (НПБШ) во 1969 година, инаку прв национален парк во Германија, се сметаше дека овој проект ќе ги донесе итно потребните приходи за локалното население преку новите вработувања и парите што ќе се добиваат од туризмот во овој инаку сиромашен регион што се протега долж линијата на Железната завеса. Сличен начин на размислување го стимулираше и прогласувањето на националниот парк Шумава во 1991 година, веднаш по паѓањето на Железната завеса.

Туризмот во соседните рурални заедници почна да се развива од моментот на прогласување на овие два национални парка, почнувајќи скромно и развивајќи се до точка кога истиот стана носечки столб за нови вработувања и приходи. Според

¹ Доцент на Факултетот за природни науки при Универзитетот на Јужна Бохемија и поранешен шеф на одделот за истражувања и заштита на природата во НП Шумава – Чешка Република.

² Шеф на одделот за заштита на природата и грижа за посетителите во НП Баварска Шума - Германија.

едно неодамнешно истражување (Јоб и соработниците, 2007), НПБШ претставува важна алка во синџирот на регионалната економија³. Со 760.000 посетители годишно, НПБШ претставува најпосетена атракција на овој регион. Придонесот од туризмот во овој национален парк му обезбедува на регионот околу 940 еквиваленти на вработувања⁴, како и дополнителни 200 редовно вработени лица во органот кој управува со националниот парк. Слични се и резултатите кај националниот парк Шумава, и покрај тоа што таму досега не се собрани податоци за овие параметри.

Главни настани/датуми во развојот на прекуграничната соработка

Плановите за заштита на овој голем шумски предел датираат уште од почетокот на XX век. Тие долго време не беа реализирани првенствено поради двете светски војни и подоцнежното поставување на Железната завеса, која половина век ги одвојуваше двата спротивставени политички блока и човечкото и природно опкружување на Европа - од 1945 до 1990 година.

Во 1969 година старите желби беа делумно задоволени со прогласувањето на националниот парк Баварска Шума, која тогаш се протегаше на 13.300 хектари. Во 1991 година, Чешката Република ги прогласи највредните делови од планината Шумава за национален парк. Прогласувањето на 68.500 ha за НП Шумава претставуваше важен чекор кон воспоставување на едно големо прекугранично заштитено подрачје со меѓународна важност. Со одлука на Парламентот на Баварија за проширување на НП Баварска Шума за дополнителни 11.000 ha на 1.8.1997 година, се создаде единствена можност за заштита на една извонредно голема површина од повеќе од 90.000 ha земјиште како природен предел и еколошко засолниште, кому му нема рамен во централна Европа.

Двата национални парка заедно го формираат јадрото на најголемата прекугранична мрежа на заштитени подрачја во централна Европа и ја сочинуваат најголемата копнена локација во мрежата „Натура 2000“ во соодветните земји.

Главните партнери кои учествуваат во прекуграничната соработка во националните паркови (НП) Баварска Шума и Шумава се: Министерството за животна средина на Чешката Република, Министерството за животна средина и јавно здравје на државата Баварија⁵, органот кој управува со НП Шумава и органот кој управува со НП Баварска Шума. Со својот голем ентузијазам, органите кои управуваат со двата национални парка воспоставија практична, иако неформална соработка уште од самите почетоци кои датираат од 1991 година. Од 1999 година наваму, прекуграничната соработка почива врз Меморандумот за соработка меѓу НП Шумава и НП Баварска Шума, потпишан од страна на министрите одговорни за соодветните национални

паркови. Во меѓувреме беа потпишани и неколку анекси на Договорот, како, на пример, во врска со управувањето со парковите и новите прекугранични патеки. Во 2009 година, и двата парка ги договорија Упатствата (насоките) за заедничко управување со прекуграничната област на дивина. Двата парка се официјални партнери во неколку проекти финансирани од Европската Унија (Интерег, Лидер и Германско-чешкиот фонд за иднината).

Придобивки и предизвици

Со цел да се постигнат заедничките цели предвидени за ова интегрирано подрачје, прекуграничната соработка првенствено се фокусираше на следново:

Прв заеднички информативен центар

Овој информативен центар беше изграден во Бучина, еден од главните пунктови за влез во НП Шумава од НП Баварска Шума. Тоа претставуваше прв заеднички проект. Во овој информативен центар може да се видат двојазични екрани на кои се прикажува концептот на националните паркови, развојот на заштитените подрачја, еволуцијата на пределот, прописите со кои се уредува областа на националните паркови и, пред сè, можностите кои им стојат на располагање на посетителите.

Систем за прекуграничен јавен превоз

Во 1996 година, двата национални парка беа збогатени, како дестинација за одмор, со воведувањето системи за јавен превоз. Во баварскиот дел од ова подрачје, автобусите кои ги поврзуваат сите објекти и локации интересни за посетителите во паркот со околните градови и села се во употреба од мај 1996 година. Истата година беше воспоставен систем за јавен превоз и во НП Шумава. И двете служби за јавен превоз користат автобуси кои возат на природен гас со ниски емисии или користат биогориво. Сатниците на двата система за јавен превоз се координирани и двојазични.

Историска гранична железничка станица претворена во информативна канцеларија

По свечената инаугурација на обновената историска гранична железничка станица во Бајериш Ајзенштајн/Алжбетин од страна на двата поранешни државни министри Милер (Баварија) и Кужварт (Чешката Република), во истиот објект започна да работи информативна канцеларија која нуди двојазични информации за двата национални парка, како и за заштитеното пределско подрачје Шумава и за паркот на природата Баварска Шума.

Координација и обука на чуварските служби

Чуварските служби од двете страни на границата меѓусебно се координираат преку редовни состаноци. Освен што се обезбедува стручна обука за поединечни чувари, заедничките курсеви служат и за негување лични познанства и осознавање на историјата и културата на соседната земја. Покрај тоа, беше изготвено и упатство кое ги содржи најважните факти

³ Резимето на англиски јазик може да се најде на: http://www.nationalpark-bayerischer-wald.de/detail/veroeffentlichung/publikationen/d_berichte/doc/en_studie_job_kurz_ba.pdf

⁴ Со оглед дека најголем дел од работните места во областа на туризмот се сезонски, дадената бројка ја дава пресметката во работни места со полно работно време и преку целата година.

⁵ Ова министерство учествува во прекуграничната соработка уште од 2004 година. До 2004 година, одговорниот орган беше Министерството за земјоделство и шумарство на државата Баварија.

и информации за двата национални парка. Ова упатство има форма на заеднички двојазичен прирачник за чуварите.

Успешна реинтродукција на уралската утка

Дваесетипетгодишното искуство покажа дека напорите за реинтродукција на уралската утка беа значително зајакнати со одлуката да се започнат слични проекти не само во НП Шумава, туку и во блиските шумски области на Австрија. На овој начин е создаден основен предуслов кој го гарантира создавањето на одржлива популација на овој вид со помош на меѓународна програма (Милер и соработниците, 2007).

GPS телеметрија за рисот и еленот

Најуспешниот заеднички истражувачки потфат претставува GPS телеметриското следење на рисот и еленот. Во фокусот на вниманието наредниве години ќе биде истражувањето кое ќе ги опфати и двете држави околу тоа како рисот го користи своето живеалиште во сегашната база на делување во источна Баварија, како и одредување на улогата на овој животински вид во планинскиот шумски екосистем (однос елен - рис, т.е. грабливец – плен) на двете страни од границата. Целта е исто така да се отвори нова страница во истражувањата за рисот врз основа на резултатите од сателитски поддржуваната телеметрија на еленот.

Обнова на живеалиштата нарушени од човечкиот фактор

Вештачкиот одводен канал во областа на едно вредно тресетиште кој ја поминува државната граница, беше вратен во природната состојба во јадрената зона од двата национална парка во летото 2005 година.

Програми за млади чувари на паркови, меѓународни младински кампови и чешко-германски младински форум

Неколку пати во минатото, а последен пат во 2010 година, младите луѓе од регионот на националните паркови добија можност да ги истражуваат овие два национални парка како дел од една прекугранична камперска програма заедно со своите врстници од партнерскиот национален парк Саксон во Швајцарија и националните паркови Шумава и Бохемиска Швајцарија.

Планови за управување со локации од „Натура 2000“

НП Баварска Шума и Шумава се дел од еден уедначен природен предел кој не се обрнува на политичките граници. Генерално гледано, најдобро е мерките за заштита на загрозени и ретки живеалишта и видови да бидат мерки од поширок размер, а во овој конкретен случај да го содржат во себе и прекуграничниот момент. Имајќи го ова предвид, органите кои управуваат со овие два национални парка успешно соработуваат на проектот на Европската Унија (Интерег III А) за изготвување Планови за управување со локации од „Натура 2000“ кои ќе вклучуваат во себе прекугранична координација. Во рамките на овој проект, во септември 2007 година беше објавена двојазичната брошура под наслов *„Дивото срце на Еврона“ (Europas Wildes Herz–Divoké Srdce Evropy)* (Хублајн и Кинер, 2007).

Проектот „Дивото срце на Еврона“

Во НП Баварска Шума и Шумава, каде на времето Железната завеса го одделуваше човекот од природата, дивината доживува ново будење. Шумите повторно растат како во некои дамнешни времиња, потчинувајќи им се само на силите на природата. Во моментот се изготвуваат упатства за унифицирано управување со заедничката јадрена зона (површина од 13.060 ha), за тури низ дивината со водич, за проекти на прекуграничен мониторинг и истражувања, како и за формирање на Центар за обука и истражувања. Проектот (Мајер и соработниците, 2009) беше заеднички презентираан на неколку меѓународни конференции, а последен пат на светскиот конгрес за дивината (Wild 9) одржан во мексиканскиот град Мерида во декември 2009 година.

Разбирливо е тоа што во првата деценија на соработка (од прогласувањето на НП Шумава) имаше голем број спонтани активности, како што беа двојазичните информативни објекти, размената на студенти и соработката меѓу чуварските служби. По потпишувањето на Меморандумот во 1999 година започна значајна прекугранична соработка која беше фокусирана на главното прашање – заштитата на природата.⁶

По 20 години прекугранична соработка (Ахокумпу и Шолар, 2009), можеме да претпоставиме дека истата донесе голем број позитивни резултати кои беа од голема корист на ова прекугранично подрачје. Во групата на придобивки ќе ги спомнеме локациите од мрежата „Натура 2000“ и управувањето со нив, разбирањето на важноста на прекуграничниот елемент во заштитата и истражувањето на природата, заедничката работа на чуварите на паркот, програмата за млади чувари на паркот и едукацијата за животна средина. Вработените во националните паркови, локалните партнери, невладините организации, стажантите и волонтерите од двете држави учествуваат во голем број заеднички активности, меѓу другото и во професионални проекти и разновидни културни настани.

Главните слабости во поглед на соработката се економските разлики меѓу регионите, јазичните бариери и различните политики и закони. И покрај основната гаранција за обезбедување финансиски средства, постои значителна разлика во делот на финансиите меѓу германскиот и чешкиот национален парк. За жал, Стратегијата за управување со НП Шумава сè уште не е стабилна, а политичките турбуленции и притисоците поврзани со развојот претставуваат сериозна закана по чешкиот национален парк и по заедничката соработка.

Секојдневната прекугранична соработка ни помага подобро да ги разбереме природата и нејзините навики и самата човечка популација во нашата заедничка татковина.

Најголемиот предизвик е да стапиме во хармонија со природата во нашите глави и да размислуваме отворено за работите. Веруваме дека со секојдневната соработка можеме да го подобриме нашето познавање на јазиците, но и да го подигнеме разбирањето за природните и човечките различности и почитта

⁶ Тријазични (англиски, чешки, германски) интернет-страници може да се најдат на: www.npsumava.cz (германската верзија е во подготовка), www.nationalpark-bayerischer-wald.de; www.wildheartofeurope.eu.

кон нив. Доколку дојдеме до едно вакво гледање на нештата, ќе можеме да ја споделиме одговорноста за нашето заедничко наследство.

Од практична гледна точка, мораме да работиме кон усогласување на законодавствата и унифицирање на управувањето во нашата заедничка јадрена зона од двата национални парка. Потребата јавноста подобро да ја разбере целта на националните паркови и целта на заштитата на дивината бара од нас да ги подобриме и нашите вештини за комуницирање, меѓу другото.

Научени лекции и идни перспективи

Многу научивме во овие 20 години соработка, вклучувајќи и лекции од поглавјето за симбиозата, односно комуникацијата меѓу природата и човекот.

Јасната порака во врска со управувањето со шумите ни ја испорача бурата „Кирил“ во јануари 2007 година (Кинер и Кренова, 2009). Изминативе децении се спроведуваа различни стратегии за управување со шумите долж границите. Програмата за борба против смрекиниот поткорник (*Ips typographus*) и сечењето на инфицираните дрвја претставуваа стандардни мерки на чешката страна во времето кога во НП Баварска Шума веќе беше во сила стратегијата за неинтервенирање. По силната бура се разви долга дискусија на тема *соодветно управување со шумите во НП Шумава*, кога смрекините шуми беа силно погодени и илјадници смреки беа искорнати од силниот ветер. Особено тешко оштетени беа кориите на отворен простор каде изминатите години се вршела активна сеча на дрвјата инфицирани од смрекиниот поткорник, по што лекцијата беше конечно научена. Состојбата во горниот дел од планините долж чешко-баварската граница беше таква што соработката и координацијата во управувањето беа неопходни и истите се покажаа како успешни.

Едно друго искуство се случи само една година подоцна кога стапи во сила Шенгенскиот договор со кој се дозволува слободно патување преку границите на земјите од Европската Унија. Очекувајќи да добијат барања од локалните заедници и од туристичките работници, управите на двата национални парка се состанаа за да изготват заеднички упатства за управување со „дивото срце на Европа“ (Кренова и Кинер, 2009), односно со јадрената зона на овие два национални парка. Во јуни 2009 година, оваа соработка резултираше со заеднички систем на патеки низ дивината за кој се согласија двете страни, и истиот беше официјално објавен.

Нов Центар за истражувања и обука под име Силва Габрета се планира да биде отворен во поранешната воена база во Квилда – село во централниот дел од НП Шумава. Научници и студенти од чешките и германските универзитети и други институции ќе престојуваат во места каде пред само 20 години војниците ги чуваа оградите на Железната завеса. Заинтересираноста и ентузијазмот на младите луѓе ќе ги заменат воинственоста и анксиозноста кои се белег на војните. На посетителите, локалните жители и на учениците ќе им биде посакувано топло добредојде во овој Центар, каде ќе можат да се дружат со научници и да

стекнуваат нови искуства со дивата природа и истражувачките проекти што ќе се спроведуваат во овој Центар.

Секоја година, луѓето сè повеќе го следат повикот на дивината и ги преминуваат границите (како физички така и во сопствените глави). Нашата соработка станува сè посилна и поблиска со секој изминат ден. Платформата на Центарот за истражувања и обука ќе ни обезбеди пристап до една нова Европа, каде на добрите работи што се прават за природата се гледа како на добри работи и за луѓето, и обратно.

12. Реката Таја – река која ги поврзува националните паркови Тајтал и Подији

Роберт Брунер¹

Географија на областа

Националните паркови Тајтал и Подији се наоѓаат отприлика 100 km северно од Виена (Тајтал), односно 150 km југоисточно од Прага (Подији). Националниот парк Тајтал во Австрија се протега на 1330 ha, од кои 1260 ha се природни зони², а 70 ha се природни зони каде се дозволени активности за заштита на екосистемите. Националниот парк Подији во Чешката Република

во должина од 45 km, помеѓу Вранов и Знојмо. На австриската страна, гратчето Хардег претставува единствен локалитет во националниот парк Тајтал. Со своите 80 жители, катастарската општина Хардег е истовремено и најмалиот град во Австрија.

Националните паркови Тајтал и Подији се сместени на една јасно изразена климатска граница. Додека источниот дел е под влијание на сувата панонска клима, влажната атлантска клима преовладува во висорамнинските предели. Ова е причината зошто во овие два национални парка вире

© Marek Neffe

зафаќа површина од 6620 ha, од кои 2220 ha се зона 1³ (јадрена зона), 2260 ha се зона 2⁴ (зона за заштита), а 1780 ha се зона 3⁵ (маргинална зона).

Реката Таја ја претставува заедничката граница меѓу парковите во должина од над 25 km. Оваа должина е резултат на меандрите на реката, инаку воздушното растојание⁶ изнесува само 10 km. Националниот парк Подији се простира непосредно до реката,

една мешавина од континентална и централно-европска флора и фауна. Магијата на Тајтал блиску до Хардег лежи во исклучително големата разновидност на растителни видови на мал простор. Разновидноста постојано се менува долж нагласените речни меандри, а геолошките фактори на живеалиштата исто така се разликуваат едни од други на сосема мал простор (Рецел, 2005), што се одразува и кај флората. Во двата национални парка до денес се идентификувани 1288 растителни видови, а во цела Австрија има вкупно 2950 познати видови растенија.

Во врска со прогласувањето на овие два национални парка, предусловите за тоа да се случи беа различни. Додека националниот парк Подији беше прогласен во 1991 година, непосредно по падот на Железната завеса, на земјиште во сопственост на државата, националниот парк Тајтал (прогласен во 1999 година) се наоѓа на приватно земјиште.

1 Директор на националниот парк Тајтал во Австрија.

2 Природна зона е зона каде нема интервенции. Во други законодавства терминот што се употребува е „јадрена зона“.

3 Природата во оваа зона ѝ се остава на природната стихија така што во интерес на природата се забранува било каква човечка активност.

4 Целта на управувањето во оваа област е да се постигне скоро природна состојба на шумските парцели и да се одржат ботанички уникатните локалитети без шума во саканата состојба.

5 Маргинална зона е зона која е под најголемо влијание на човечки активности, која во конкретниов случај ги опфаќа земјоделски површини околу селата Луков и Чижов и рабовите на шумскиот комплекс.

6 Воздушно растојание е директната линија помеѓу две точки.

Од таа причина, процесот на формирање на австрискиот парк траеше подолго. Австриските земјопоседници добија надомест за ограничувањата кои беа наметнати со Законот за прогласување на овој национален парк. Во Чешката Република, во тек е процес на денационализација (реприватизација) на јавното земјиште.

Повеќе од 40 години, границата меѓу Австрија и поранешна Чехословачка беше дел од Железната завеса. Пристапот до областа помеѓу државната граница (која сè уште проаѓа по средината на течението на реката Таја) и граничната инфраструктура изградена 2 до 3 km во внатрешноста беше забранет, благодарение на што природата со децении остана недопрена. Токму ненарушените екосистеми во пограничната област беа најсилниот аргумент за формирање на националните паркови на реката Таја.

Главни настани/датуми низ историскиот развој

Надморската височина и на двата парка е најниска по средината од течението на реката Таја. Какава било мерка на управување на едната страна лесно може да предизвика реперкусии на другата страна, поради што управувањето со речниот екосистем, уредувањето на прашањата околу дивечот и изградбата на инфраструктура за посетителите бараат усогласување. Кога во 1984 година Чехословачка планираше да изгради хидроцентрала неколку километри од Знојмо возводно, австриските граѓани искажаа несогласување и истото доведе до напуштање на планот. Дури и во времињата на строга контрола на границата, австриските еколози успеаа да соработуваат со своите колеги од Чешката Република (во тоа време Чехословачка), што всушност беа и првите примери за прекугранична соработка. Во 1987 година, австриските власти одлучија да ја прогласат областа за природен резерват, којшто подоцна стана дел од националниот парк Тајтал. Кратко време по прогласувањето на националниот парк, министрите за животна средина на двете држави и гувернерот на Долна Австрија потпишаа Декларација за соработка меѓу двата национални парка. Следуваа и потпишување на други документи, како, на пр., на Договорот за главните принципи за управување со националните паркови и за размена на податоци. Парковите воспоставија соработка и за делот на управување со реката преку билатералната австриско-чешка Комисија за граничните води.

Денес, прекуграничната соработка се заснова на билатерален договор. Комисијата за националниот парк Тајтал беше формирана во 2000 година и истата ја сочинуваа претставници на двете министерства за животна средина, претставници на регионалните власти, раководителите на Советите на двата национални парка и директорите на парковите. Комисијата изготви Деловник за работа и одржува редовни средби најмалку еднаш годишно или на барање на членовите. Во нејзиниот делокруг на работа главно се мерки и проекти од прекуграничен интерес. Парковите ја препознаа вредноста на заедничкото работење заради остварување полесен пристап до фондовите на ЕУ. Во суштина, воопшто и не е можен пристап до овие

фондови, кои се првенствено фондови за регионален развој, без меѓународен партнер.

Регионалните туристички здруженија имаат активна соработка, додека приватните билатерални иницијативи главно се фокусираат на културни и образовни проекти. И двата парка одлучија да поднесат барање за евалуација на прекуграничната соработка која ја спроведе фондацијата ЕУРОПАРК во 2007 година. Експертите потврдија дека меѓународната соработка е во согласност со критериумите на ЕУРОПАРК и им доделија сертификат на двата парка истата таа година. Покрај тоа, и двата парка беа добитници на европската диплома која им ја додели Советот на Европа во 2000 година (Чешката Република), односно во 2003 година (Австрија).

Придобивки и предизвици

Централна карактеристика на двата национални парка е долината на реката Таја, која оди до длабочина од 150 метри во карпите на Бохемскиот гранитен масив. Управувањето со екосистемите може да биде успешно само доколку се базира на еднакви начела и ги зема предвид интересите на партнерите од другата страна на границата.

Постојат неколку примери на повеќе или помалку успешна прекугранична соработка која може да ја илустрира специфичната ситуација во националниот парк Тајтал. Управата на парковите е различна на двете страни, што не оди во прилог на олеснување на соработката. За управата на чешкиот национален парк е директно надлежно Министерството за животна средина на Чешката Република, додека со австрискиот парк управува приватно друштво со ограничена одговорност.

Управување со граничната река

И покрај тоа што речниот сегмент во парковите е долг само 45 km и широк во просек 30 m, долината на реката Таја е еден од главните екосистеми на парковите. Спротивно, надвор од границите на паркот, во 1935 година била изградена хидроцентралата Вранов. Од тогаш наваму, системот на производство на енергија, кој се заснова на максимално искористување на водената енергија, изврши големо влијание врз речниот екосистем. Вештачкиот наплив на многу студена вода поминува низ речниот сегмент во парковите и го нарушува екосистемот и до четири пати во текот на еден ден. За време на работењето на централата, протокот на вода во реката може да достигне до 45 m³/sec, но во периодот меѓу два турнуса, протокот паѓа на помалку од 1 m³/sec.

Во соработка со билатералната австриско-чешка Комисија за граничните води, сопственикот на хидроцентралата и чешките органи за управување со реките, националните паркови побараа повисок минимален проток на вода (Хелесик и Кубичек, 1999 година), којшто сега изнесува 2,6 m³/sec. За други можни подобрувања сè уште се дискутира во моментот. Во тек е билатерален проект за репродукција на локалниот рибен фонд, а сè уште се дискутира за можните интервенции врз блоковите

од вулкански карпи кои претставуваат пречка за поврзувањето на миграторните риби, во согласност со Рамковната директива за води на ЕУ.

Рибници

Голем предизвик за управувањето со националниот парк претставува рекреативниот рибник во паркот. Досега, најголем дел од ограничувањата се само на австриската страна. Двете управи на паркот успеаја да усогласат одредени прописи, но не за целокупната површина на паркот. Австриската управа е сопственик на правото за риболов, што ѝ дава право да дефинира строги прописи. Управата на чешкиот парк досега нема добиено никакви права на риболов во реката Таја.

Шуми во националните паркови

И двата парка долж реката Таја се главно шумовити паркови. Повеќе од 85% од површината е покриена со листопадни шуми, со неколку парцели со иглолистни дрвја донесени и засадени од страна на комерцијални шумски субјекти (Врбка и соработниците, 2010). Постојат разлики меѓу двете земји во однос на начинот на управување со шумите. Органите на чешкиот парк садат дрвја кои се оградени со цел да бидат заштитени од штетите што ги предизвикуваат дивите животни како срната, додека управата на австрискиот парк верува во природно обновување на широколистните дрвја без човечка интервенција.

Посетители

Прекуграничните паркови претставуваат атракција за посетителите. Покрај убавината на природата во заштитените подрачја, можноста да се посети друга земја претставува дополнителен мотив. Според препораките на IUCN, заштитените подрачја од II категорија (и двата парка се означени со таа категорија) дозволуваат рекреација, слободни активности и едукација (Дадли, 2008). При прогласувањето на националниот парк Тајтал во 1999 година, јасно беше искажана целта за развивање еколошки туризам заедно со туристичките здруженија и туристичките претпријатија. Состојбата во Чешката Република е поразлична. Во Знојмо, град со над 40.000 жители, националниот парк Подији функционира и како локална рекреативна област, што создава одредени притисоци врз животната средина. Плановите во Австрија за изградба на дополнителни планинарски патеки, вклучувајќи и висечки мост преку реката, беа игнорирани од страна на чешкиот партнер со цел да се избегнат дополнителни притисоци од посетителите.

Финансирање од меѓународни извори

Финансиските средства добиени од ЕУ за прекугранични проекти им беа од очигледна корист на двата парка. Неколку проекти веќе се завршени или се во тек. Еден од главните проекти беше изградбата на Информативниот центар на националниот парк Тајтал-Подији, свечено отворен во 2003 година во Хардег (Австрија), каде на три јазика (германски, чешки и англиски) се обезбедуваат информации за двата

национални парка и изложба за создавањето на пределот и за биолошката разновидност.

Еден неодамнешен истражувачки проект, кофинансиран од Европскиот фонд за територијална соработка, ги истражуваше екосистемите, биолошката разновидност и ретките видови, вклучувајќи ја и дивата мачка која беше повторно откриена во австрискиот дел од паркот откако била прогласена за изумрен вид во Австрија уште пред повеќе од 30 години. Без ова дополнително финансирање од ЕУ, националните паркови не би биле во можност да ги извршат своите задачи навремено и економично, особено во периоди на буџетски кротења и кадровски рестрикции.

Парковите Тајтал и Подији беа прогласени во различно време и под различни околности. Националниот парк Подији беше прогласен кратко време по падот на Железната завеса, додека дискусиите за австрискиот национален парк Тајтал траеја повеќе од шест години. Пред неколку години, ревизорските судови во двете држави извршија евалуација на прекуграничната соработка во различни еколошки проекти и ја оценија соработката меѓу овие два национални парка како одлична и како модел што треба да го следат и другите заеднички проекти. Сепак, сè уште се различни и очекувањата и системите за управување. Една од битните задачи за двата партнерски парка е да разговараат за овие разлики и да изнајдат решение.

Научени лекции и идни перспективи

Ефикасната прекугранична соработка зависи од добрата волја и од можностите на партнерите, како и од законската рамка која ја донесуваат надлежните државни органи. Прекуграничните паркови ширум светот сè уште се управувани од два или повеќе органа. Постојат само неколку примери каде постои еден единствен орган за управување со прекуграничните паркови и покрај тоа што ова е модел на најдобра пракса за управување со заштитени подрачја, кој со сигурност е и поекономичен. И покрај сè, ваквиот модел и натаму останува само визија (IUCN/WCPA, 1999).

Се покажа дека поддршката од други институции и административни тела може да биде многу корисна во решавањето на проблемите, како што беше случајот во Тајтал со билатералната австриско-чешка Комисија за гранични води во врска со намалувањето на штетните влијанија од браната Вранов врз речниот екосистем. Друг пример беше поддршката што ја дадоа провинциските органи за управување со водите за време на дискусиите околу мртвите дрвја долж реката Таја кои можеа да паднат во реката и да предизвикаат проблеми низводно. Во тој конкретен случај беше воспоставен соодветен систем за мониторинг. Ваквата соработка може да помогне за одблокирање на „заглавените“ дискусии.

Состојбата би можела да биде поразлична кај планинските паркови каде границата поминува покрај високи врвови, но парковите во низини или долж реки, езера или мориња имаат потреба од јасно и заедничко управување. Можеби во случајот

на Тајтал беше грешка тоа што начелата за управување беа разработени во еден прилично општ план. Повеќе од јасна е препораката дека прекуграничните заштитени подрачја треба да имаат план за управување кој ќе биде многу детален и кој заеднички го договориле и го спроведуваат двете страни (Брунер, 2000).

Напредок не може да се постигне без поддршката од одговорните политичари и органи. Поддршката е исто така

неопходна и во делот на финансиите, особено поддршката од меѓународни фондови и фондови на ЕУ. Заштитата на природата не е задача само на една земја туку на целото човештво.

Прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата е тешка задача која освен што носи корист за природата може да доведе и до подобро разбирање меѓу луѓето и државите.

© National park Thayatal / D. Manhart

13. Меѓусекторска соработка за заштита на птиците – НВО „Зелен Балкан“ и Дирекцијата на Граничната полиција на Бугарија

Димитар Попов¹

Географија на областа

Областите Источна Родопска Планина, Сакар Планина и Дервентски Височини се наоѓаат во југоисточниот дел на Бугарија и ги формираат државните граници на Бугарија, Турција и Грција. Планините се дел од југоисточниот Европски зелен

области е резултат на комбинираното влијание на три различни биогеографски региони: медитеранскиот, континенталниот и иранско-туранскиот регион.

Оваа област се одликува со извонредна биолошка разновидност која зазема едно од првите места во Европа во овој поглед. Регионот е од клучна важност за зачувување на разновидни видови фауна кои се важни и за светската и за

© Dobromir Dobrinov / Green Balkans NGO

појас. Вкупната површина на бугарскиот дел од планините изнесува 670.446 хектари.

Сакар, Дервентските Височини и Источните Родопи се ниски планини (на надморска височина од 300 до 400 m), со нерамен терен формиран од долните сливни подрачја на трите најголеми реки кои извираат во Бугарија - Марица², Тунџа и Арда. Климата е континентална, со елементи на медитеранска клима. Карактеристично за овие области е големиот степен на уништеност на шумите (дефорестација), со голем број огромни отворени површини – пасишта, ливади и изразито фрагментирано обработливо земјиште. Позначајни широколисни шуми и секундарни четинарски шуми се зачувани долж суводолите и тешко пристапниот терен. Големата разновидност на видови и живеалишта во овие

европската заштита, како што се: орелот зајачар (*Aquila heliaca*) – бидејќи 90% од бугарската популација на овој вид се гнезди токму во оваа област; оваа област е единственото живеалиште на балканската популација на црниот мршојадец (*Aegypius monachus*); египетски (бел) мршојадец (*Neophron percnopterus*) – 70% од бугарската популација на овој вид живее овде (Нанкинов, 2004), белонокта ветрушка (*Falco naumanni*) – овде е последната позната локација на нејзино гнездење во Бугарија; грчката желка (*Testudo graeca*) и Хермановата желка (*Testudo hermanni*), Европската мочуришна желка (*Emys orbicularis*) и речната желка (*Mauremys rivulata*) – овде опстојуваат највиталните популации во Бугарија (Петров, 1997). Областа е од големо значење и за зачувувањето на популации од други видови, како што се малиот орел кликач (*Aquila pomarina*), орелот змијар (*Circaetus gallicus*), црната луња (*Milvus migrans*), лисестиот глувчар (*Buteo rufinus*) и црниот штрк (*Ciconia nigra*). Во оваа област може да се најдат разновидни приоритетни живеалишта, важни видови

¹ Координатор на проектот, НВО „Зелен Балкан“, Бугарија.

² Турски: Мерик, Грчки: Еврос.

и ендемски и ретки растителни видови кои се набројани во Директивата за живеалишта на ЕУ.

Ограничениот пристап до граничната област за време на Студената војна беше причина за социјална и економска неразвиеност на областа. За време на тие години, голем број од селата и градовите изгубија дел од своето население поради миграцијата кон внатрешноста на државата каде се создаваа индустриски капацитети и нови работни места и кон кои пристапот не беше ограничен. Долг границата, главните економски активности беа во областа на земјоделството. Беа основани колективни фарми со стотици овци, крави и свињи. Главните култури што се одгледуваа во овие предели беа житарки (пченица, јачмен), лозја и тутун. Во општинските центри (Свиленград, Ивајловград, Болијарово) имаше и капацитети за лесна индустрија (текстил, конфекција, мала механизација итн.). Врз социјалната структура на областа силно влијаеше присуството на големи армиски комплекси каде живееше воени лица и нивните семејства.

По политичките настани од крајот на XX век дојде до значителна промена на социо-економската ситуација. Распадот на колективните фарми и на малите индустриски капацитети предизвика дополнителна миграција на локалното население. Влезот на Бугарија во НАТО и последователното драстично намалување на бугарската армија доведе до затворање на речиси сите армиски комплекси во регионот, што беше причина за додатен демографски пад. Во моментот, граничната област е отворена за сите претприемачи. Земјоделството е сè уште главната стопанска дејност, а голем број напуштени земјишни парцели и природни тревници се претворени во интензивно обработувано земјоделско земјиште, за што една од главните причини беа субвенциите од Заедничката земјоделска политика на Европската Унија и субвенциите што ги дава бугарската влада. Дополнително негативно влијание врз зачуваниот див свет се создава и со предлозите за инвестирање во изградба на ветерници, каменоломи и хидро и соларни електрични центри.

Оваа област има долга историја на точка каде се спојуваат два континента со различни култури (Европа и Азија) и две религии (христијанство и ислам). Згора на тоа, областа се наоѓа во рамките на т.н. „Железна завеса“ – поранешната граница меѓу двата идеолошки блока кои ја делеа Европа цели 40 години во вториот дел од XX век: комунистичкиот Исток (земјите од Варшавскиот пакт) и капиталистичкиот Запад (земјите од НАТО). Бугарија беше дел од Варшавскиот пакт, а нејзините соседи Турција и Грција му припаѓаа на НАТО. За време на оваа политичка ситуација (која траеше сè до 1990 година), оваа област беше целосно изолирана од аспект на економскиот развој, а пристапот до неа беше строго ограничен. Границите беа строго чувани дење-ноќе од страна на спротивставените армии, кои за таа цел употребуваа различни средства: бодликава жица и ограда со електрична сигнализација, орање на граничниот земјиштен појас, гранични кучиња, стражарски кули итн. (дел од овие градби сè уште постојат иако не се веќе во употреба). На бугарската страна од границата беше формирана т.н. гранична област која покриваше појас од 30 km. На луѓето

од внатрешноста на земјата им беше ограничен пристапот до оваа област и за истиот им беше потребна посебна дозвола наречена „отворена карта“. Овој факт придонесе за зачувување на природата и на пределите во недопрена состојба, како и за опстојување на традиционалниот начин на живот на локалното население, со што во голема мера се зачуваа природните ресурси. Благодарение на ваквиот ограничен пристап до областа во минатото, денес таа е дом на богата биолошка и пределска разновидност.

Важни настани/датуми низ историскиот развој

Тимот на невладината организација „Зелен Балкан“ започна соработка со органите за контролирање на границата – Регионалната дирекција на Граничната полиција во Елхово (одговорна за чување на бугарско-турската граница) и станицата на Граничната полиција во Ивајловград (одговорна за чување на дел од бугарско-грчката граница) уште во времето кога оваа НВО започна да работи на заштита на орелот зајачар и на мршојадците (Николов и соработниците, 1998). Соработката всушност започна уште пред групата научници и студенти по биологија од Пловдив и Стара Загора, кои беа силно заинтересирани за заштита на птиците, да ја формираат невладината организација „Зелен Балкан“ во 1988 година.

Во осумдесеттите години од минатиот век, еден од основачите на НВО „Зелен Балкан“ работеше за бугарската Академија на науки во регионот Сакар. За време на неговите истражувања во регионот заедно со други членови на „Зелен Балкан“, но и со помош од локални жители, тој на општо изненадување на сите откри една популација на орелот зајачар. Пред ова откритие, се знаеше за само едно гнездо на овој птичји вид во Бугарија, и тоа на планината Средна Гора во централна Бугарија (Мичев и Петров, 1985). Меѓутоа, дури по падот на Железната завеса тие 30 km појас долж бугарско-турската граница станаа отворени за дополнителни истражувања на дивниот свет. Во деведесеттите години од минатиот век, експертите започнаа редовни истражувања и трагаа по нови гнезда и територии населени од овој загрозен вид. За оваа работа беа потребни редовни посети и континуирано присуство на поборниците за заштита на природата во граничната област. Програмата за заштита на орелот зајачар на НВО „Зелен Балкан“ започна кон крајот на осумдесеттите години од минатиот век. Нивните активности беа следниве: проучување и редовно следење на сите познати гнезда на овој вид; експедиции за локализирање на нови гнезда на орелот зајачар и проучување на местата погодни за размножување; чување и надзор над загрозените гнезда за време на периодот на размножување; садење дрвја; поставување вештачки гнезда; изготвување предлози за нови заштитени подрачја и вклучување на живеалиштата на орелот зајачар во еколошката мрежа NATURA 2000; поставување на телото на орлите зајачари радио и GPS предаватели со цел да се следат нивните движења и миграција.

Едно друго значајно откритие се случи на Источната Родопска Планина во 1993 година, а тоа беше првото успешно парење на црниот мршојадец во Бугарија во последниве 100 години (Марин и соработниците, 1998). Беше воспоставена првична

соработка со Граничната полиција со цел да се овозможи хранење на мршојадците одвреме-навреме (белоглавиот, црниот и египетскиот мршојадец) во близина на населеното место Маџарово, долж реката Арда. Програмата за заштита на мршојадците на НВО „Зелен Балкан“ се спроведува од 1991 година и ги опфаќа следниве активности: проучување на живеалиштата и регионите погодни за зачувување и реинтродукција на мршојадци; функционирање на „ресторан за мршојадци“ во областа на Источните Родопи (село Пелевун, општина Ивајловград); поставување вештачки гнезда; кампањи против употребата на отрови-мамки; заедничка радиотелеметрија на црните мршојадци со WWF-Грција во граничниот регион на Источните Родопи. Со текот на годините, овие програми добиваа финансиска поддршка од различни донатори, меѓу кои: Зоолошкото друштво на Франкфурт, DBU и EuroNatur (Германија), PTES (Обединето Кралство) и EAF (Холандија). Во моментот, овие активности се спроведуваат во рамките на проектот „Мерки за заштита на целни видови од Директивата за птици на ЕУ – белоноктата ветрушка, црниот мршојадец и орелот зајачар - во нивните главни живеалишта во Бугарија“, кого го спроведува невладината „Зелен Балкан“ со финансиска помош од Европскиот фонд за регионален развој на ЕУ и од буџетот на Република Бугарија преку Оперативната програма за животна средина 2007 - 2013³.

Од горенаведеното станува јасно дека многу од активностите беа реализирани на лице место, за што беше потребен пристап до граничната област. Сè до 1997 година, границата ја чуваше граничната стража на бугарската армија, односно младите момчиња кои го отслужуваа својот воен рок и професионалните старешини. Покрај тоа, овој регион избилуваше со разни објекти и комплекси на бугарската армија. Во 1997 година беше формирана Дирекцијата на Граничната полиција како професионална единица во рамките на Министерството за внатрешни работи одговорна за чување на националната граница. Соработката меѓу НВО „Зелен Балкан“ и бугарската Гранична полиција е заснована врз добра волја и меѓусебно почитување, а истата е неформална.

Придобивки и предизвици

Партнерството меѓу тимот на НВО „Зелен Балкан“ и Граничната полиција во пограничната зона долж границите на Бугарија со Турција и со Грција претставува мошне позитивен пример за добра соработка меѓу субјекти од различни сектори кои имаат различни цели. И покрај фактот што овие две страни работат на остварување на различни цели, нивната интеракција на регионално ниво и успешно спроведената кампања за подигнување на свеста изградија прекрасно партнерство од кое корист имаше заштитата на два вида птици кои спаѓаат меѓу најретките во Европа - орелот зајачар и црниот мршојадец.

Програмата за заштита на орелот зајачар на НВО „Зелен Балкан“ немаше да биде толку ефективна без поддршката и помошта од Граничната полиција која дејствува во регионот.

Огромно е значењето на добрите односи меѓу НВО „Зелен Балкан“ и Граничната полиција во активоста на лоцирање нови гнезда и територии населени од страна на овие птици. Некои од покриените трансверзали и буквално се наоѓаа помеѓу линии на бодликава жица и огради. Проучувањата се вршеа со дозвола, а често и со поддршка од Граничната полиција. Редовната размена на информации за извршените набљудувања меѓу двете страни придонесе за идентификување на новоформирани парови и нивни територии. Во целиот овој процес, поборниците за заштита на природата беа во улога на учители на полицајците за тоа како да ги идентификуваат птиците, а полицајците ги користеа стекнатите знаења за време на своите патроли. Повратните информации што полицајците им ги обезбедуваа на експертите се користеа за проучување на однесувањето на птиците и за лоцирање на местата каде тие се хранат и размножуваат. Овие истражувања донесоа дополнителен успех, па така се покажа дека бугарско-турската граница станала бастион за последните преостанати орли зајачари во Бугарија, со гнезда сместени дури и на самата гранична линија и со населена територија која им припаѓа и на двете држави. Притоа, на птиците не им беше потребна пасошка контрола!

Од крајот на деведесеттите години на минатиот век, тимот на НВО „Зелен Балкан“ започна да организира чување на гнездата и дополнителна исхрана за време на сезоната на размножување. Докажано е дека нарушувањата предизвикани од човечкиот фактор за време на инкубацијата се една од главните причини за лоша сезона на размножување на орлите зајачари. Главна задача на чуварите-волонтери обично е да набљудуваат и спречат такви нарушувања со поддршка од органите задолжени за заштита на животната средина, шумарските служби и локалните функционери. Со текот на времето, Граничната полиција стана главниот и најбрзо реагирачки партнер во случаи на нарушувања. Причините за тоа се неколку: флексибилност во реагирањето на сигнали и постојано присуство во областа; личен интерес за добросостојбата на орлите кои се симбол на регионот; оддалеченоста на регионот од другите органи на власта. Низ годините се воспостави близок однос меѓу експертите и доброволците кои ги чуваа и набљудуваа гнездата на орелот зајачар, од една страна, и полицајците од Граничната полиција, од друга страна. На некој начин овие два вида чувари – на границата и на гнездата на орелот зајачар – беа колеги кои си помагаа едни на други. Чуварите на гнездата ја бараа поддршката од Граничната полиција во случаите на вознемирување на птиците, а истовремено ги информираа полицајците за евентуално присуство на илегални минувачи на границата.

Личната загриженост што ја манифестираа граничните полицајци за добросостојбата на орлите зајачари се гледаше и во прашањата што постојано ги поставуваа: Како се орлите? Колку млади имаат? итн., како и во поддршката што ја даваа во случаите на опасности по птиците генерално, вклучувајќи и други видови. Во 2006 година се случи едно гнездо на орел зајачар да се урне поради лоши временски услови (бура), како резултат на што едно од младите угина, а другото преживеа но со скршена карлица. Чуварите на гнездото го пријавија

³ Повеќе информации за проектот на: <http://www.greenbalkans.org/birdsofprey/opos/>

случајот и го спасија ранетото орле со помош на граничните полицајци, по што истото беше транспортирано до Центарот за спасување на дивиот свет на НВО „Зелен Балкан“ во градот Стара Загора. По успешното лекување, птицата беше подготвена за ослободување, а полицајците од Граничната полиција инсистираа таа да биде ослободена во истата област каде била и најдена. Тие беа воодушевени што се присутни на настанот на враќање на птицата во природата и што ќе можат и во иднина да внимаваат на ова орле кое продолжи да си живее во својата природна средина.

Честопати експертите од „Зелен Балкан“ организираат посети на областа во друштво на странци – меѓународни донатори, партнери или набљудувачи на птици. Поддршката што ја даваше Граничната полиција за време на овие посети секогаш ги импресионираше странските посетители, така што не беше случајно тоа што оваа поддршка го привлече интересот на странски медиуми. Во 2006 година, фондацијата „EuroNatur“ од Германија организираше студиска посета за германски новинари низ бугарскиот дел од Европскиот зелен појас. Сторијата за заштитата на орелот зајачар базирана на партнерството меѓу НВО „Зелен Балкан“ и Граничната полиција побуди огромен интерес. Во весникот „Берлинер цајтунг“ осамна статија под наслов „Алијанса за орелот зајачар“, во која стана збор за изненадувачкиот сојуз формиран за заштита на овој птичји вид. Еден од најпопуларните германски часописи „Натур + космос“ исто така ја оцени оваа сторија како возбудлива и објави опсежна статија под наслов „Полициска заштита за орлите“ во која се осврна на Европскиот зелен појас кој поминува низ Бугарија и на ова необично партнерство. Во 2008 година, една кинематографска екипа од Обединетото Кралство изработи документарец за Европскиот зелен појас под наслов

„Железната завеса – сламка на спасот“, и одлучи да го претстави југоисточниот дел од Европскиот зелен појас токму со оваа сторија. Поддршката што ја даде Граничната полиција во овие два наврата беше огромна, како од аспект на олеснување на пристапот и искажување грижа така и во однос на давањето поддршка за заштита на орелот зајачар. Ова претставуваше извонреден и необичен начин со кој сферата на заштита на природата ги заинтригира медиумите.

Во областа на Источните Родопи, развиената соработка е од корист и за заштитата на мршојадците, пред сè на црниот мршојадец. Еден од првите чекори после идентификувањето на регионот како важно последно засолниште за овој вид на Балканот, беше да се осмисли и спроведе кампања за подигнување на свеста. Станицата на Граничната полиција во Ивајловград ја поддржа кампањата и на еден од нивните контролни пунктови беше поставена информативна табла. По отворањето на „ресторанот за мршојадци“, започна и редовното собирање на мртви животни. Со оваа програма раководи локалниот координатор од селото Пелевун. Како локалец, тој имаше добри врски со локалната заедница, вклучувајќи ја и Граничната полиција. Работењето на овој „ресторан за мршојадци“ им донесе корист и на локалните фармери и на мршојадците. Системот е заснован на доброволно давање мртви животни од страна на селаните, а Граничната полиција помогна околу промоцијата на проектот во рамките на заедницата. Покрај тоа, на овој начин се обезбедуваат и вредни информации поврзани со набљудувањето на мршојадците додека летаат или се хранат со животински трупови, како и за други грабливи птици. Подоцна беше спроведен и заеднички прекуграничен проект за радиотелеметриско следење на црните мршојадци од

страна на бугарски и грчки истражувачи. За време на овој проект, Граничната полиција повторно се покажа како полезен партнер со обезбедувањето совети и пристап до видековците, кои се неопходен услов за успешно детектирање на птиците на чие тело се ставени уреди за следење. Една од телеметриските станици буквално се наоѓаше под една од стражарските кули на Граничната полиција, непосредно до старата ограда.

Научени лекции и идни перспективи

Годините на партнерство меѓу НВО „Зелен Балкан“ и единиците на Дирекцијата на Граничната полиција долж границата на Бугарија со Турција и со Грција беа ефективни благодарение на одличната комуникација и заемното почитување. Успешната приказна за заштитата на орелот зајачар во планините Сакар и Дервентски Височини немаше да биде можна доколку и двете страни не се придржуваа до овие принципи. Ефективната комуникација е главната причина зошто полицајците го сметаат орелот зајачар за жив симбол на нивниот регион. Оваа емотивна приказна за речиси изумрениот „Господар на бурите“, кој го најде своето последно засолниште во еден непристапен и оддалечен регион, на некој начин го неутрализираше негативниот имиџ на Железната завеса којашто асоцира на огради и рефлектори.

Успешното партнерство создадено во делот на заштитата на мршојадците во Источните Родопи немаше да биде можно без

активна кампања за подигнување на свеста и информирање. Во почетокот, на локалните жители, вклучувајќи ја и локалната полиција, им беше нејасна работата на поборниците за заштита на природата. Откако увидоа придобивки од овој проект, изразени преку заштеда на средства за транспорт и горење на животинските мрши и зголемена популарност на регионот како природно засолниште на овие птици, локалната заедница почна да го поддржува проектот и изрази интерес за истиот. Граничната полиција се покажа како сигурен и значаен партнер за целото времетраење на проектот.

По влезот на Бугарија во ЕУ, бугарско-грчката граница не е толку строго чувана и Граничната полиција речиси и да ја нема веќе таму. Од друга страна, бугарско-турската граница доби на важност поради тоа што истата сега претставува надворешна граница на ЕУ. Овој факт укажува на можноста за активна соработка и во иднина меѓу НВО „Зелен Балкан“ и Граничната полиција во областите на Сакар Планина и Дервентски Височини, насочена кон заштита на орелот зајачар.

Забелешка: Авторот би сакал да ја изрази својата благодарност до Регионалната дирекција на Граничната полиција во Елхово и до станицата на Граничната полиција во Ивајловград за нивната постојана поддршка при нашето заедничко работење во овој регион, како и до госпоѓата Лора Лубенова – гласноговорник на Дирекцијата на Граничната полиција - за редактирањето на оваа студија на случај.

14. Јабланица–Шебеник: Активности кон формирање на прекугранично заштитено подрачје за балканскиот рис

Анет Спангенберг¹, Спасе Шумка², Ѓорѓи Иванов³

Географија на областа

Планината Јабланица се наоѓа северозападно од Охрид, а планината Шебеник северозападно од Преспанските Езера. Планината Јабланица ја означува јужната граница меѓу Албанија и Македонија, а планината Шебеник е целосно во Албанија и формира паралелен планински венец на јабланичкиот. На

да се забележи во присуството на неколку извори, од кои најпознати се Вевчанските извори кај селото Вевчани во Македонија. Најголем дел од геолошкиот состав на планината Шебеник отпаѓа на серпентинит.

Шумите доминираат на падините на планинскиот масив Јабланица–Шебеник. Од 600 до 1300 m надморска височина, пределот се карактеризира со термофилни шуми на даб и бел габер (*Carpinus orientalis*), по што следуваат широколисните

© MIES

албанска страна, планините Јабланица–Шебеник изобилуваат со стрмнини на надморска височина помеѓу 300 и 2262 m (врвот Решпа–Шебенику). Највисок врв на македонска страна е Црн Камен (2257 m), додека најпознат е Стрижек (2233 m). И Јабланица и Шебеник се планини кои се познати по разновидноста на своите глацијални и периглацијални релјефни форми, а меѓу нив има и неколку природни амфитеатри и глацијални езера. Варовникот сочинува значаен дел од составот на планината Јабланица. Карстното потекло на планината Јабланица може

мешани шуми со даб-габер или само даб. Чистите букови шуми ги покриваат падините на надморска височина помеѓу 1300 и 1800 m. Над линијата на дрвјата се протегаат субалпски и алпски тревници, кои главно се користат како високопланински пасишта (МЕД 2006, PPNEA 2006).

Локалното население во пределот на планините Јабланица–Шебеник со векови ги користи природните ресурси во областа (главно дрвото). На македонска страна најмногу бил експлоатиран шумскиот појас со дабови дрвја. Денес, најзачуваните дабови шуми може да се најдат во клисурите во северниот дел на Јабланица, што се должи на тешко пристапниот релјеф во овој дел. Буковите шуми исто така биле изложени на

¹ Раководител на проект, EuroNatur, Германија.

² Извршен директор на организацијата „Зачувување и заштита на природната околина во Албанија“ (PPNEA).

³ Асистент на проект, Македонско еколошко друштво (МЕД).

сеча, со исклучок на суббалпската букова шума; сепак, скоро и да не се забележува целосна сеча, благодарение на што буковата шума на македонска страна го има задржано својот природен изглед. Во минатите времиња, тревниците кои се простираат над линијата на дрвјата се користеле како летни пасишта за овците. Денес, со оглед на малиот број преостанати одгледувачи на овци, испашата на високите планински пасишта драстично е намалена.

На албанска страна, сликата е целосно поразлична од таа во Македонија. Изолацијата на Албанија за време на комунистичкиот режим доведе до недомаќинско и прекумерно експлоатирање на голем дел од природните ресурси на земјата, вклучувајќи ги и шумите на Јабланица–Шебеник. Единствено на поголемите надморски височини на овој планински масив може да се најдат зачувани енклави на недопрена букова шума, што е последица на фактот што до нив пристапот бил ограничен во минатото поради нивната близина до граничната линија. Во раните деведесетти години од минатиот век, во периодот на транзиција по политичките промени кои настанаа со падот на „Железната завеса“, повторно стана можно да се влегува во граничните зони. На тој начин дојде до втор бран на прекумерна експлоатација, при што организирани банди вршеа незаконска сеча на дрвја од масовни размери и го искористија во своја полза фактот што администрацијата во тоа време беше слаба, а органите за спроведување на законот недоволно си ја вршеа својата работа. Овој период беше одбележан со целосно уништување на голем број дотогаш недопрени букови шуми во Албанија, вклучувајќи и неколку такви шуми на планината Шебеник. Како што се случи и со пасиштата во Македонија, така и суббалпските и алпските пасишта на албанската страна од планината се користеа во помала мера отколку во минатото, главно поради фактот што добитокот се одгледуваше и пасеше во непосредна близина на селата. Ова доведе до натамошна експлоатација на појасот со дабови дрвја, со што се оневозможи природна обнова на шумите. И покрај тоа што и натаму продолжува експлоатацијата на буковите шуми којашто во многу случаи е незаконска, шумите на планината Јабланица–Шебеник се добро зачувани во споредба со други планински региони во Албанија. По падот на „Железната завеса“, стана јасно дека граничната област претставуваше зелен појас. Оваа состојба резултираше со вклучување на областа во Стратегијата за биолошката разновидност и во Акционите планови како на Македонија така и на Албанија, во кои се велеше дека областа на македонска територија треба да стане национален парк најдоцна до 2006 година (Министерство за заштита на животната средина и просторно планирање на Република Македонија, 2003), а областа во Албанија требаше да стане дел од предложената репрезентативна мрежа на заштитени подрачја (Бего и Кони, 1999). Во овој контекст се спомнуваше терминот „прекугранично заштитено подрачје“. Исто така, планината Јабланица беше означена како дел од зелениот појас на Македонија во мапата за зелениот појас на државата⁴. Како природна скапоценост на југоисточна Европа, планинскиот масив Јабланица–Шебеник е составен дел од Европската иницијатива за зелен појас.

Главни настани/датуми во историскиот развој

Основа за иницирање на прекугранична соработка во областа Јабланица–Шебеник беше претпоставката дека овие планини се живеалиште на балканскиот рис (*Lynx lynx martinoi*), кој претставува подвид на евроазиатскиот рис (*Lynx lynx*). Со популација од помалку од 100 единки согласно со процените, балканскиот рис се смета за најзагрозена автохтона популација на рисови во Европа. Во моментот, балканскиот рис живее во југозападниот дел на Балканот, главно во пограничните области помеѓу Македонија и Албанија, како и кон север во Црна Гора и Косово. Овде овој животински вид успеал да преживее затоа што граничниот регион помеѓу поранешна Југославија и Албанија претставуваше област со ограничен пристап. Препознавајќи ја потребата од заштита на балканскиот рис и на севкупниот биодиверзитет на планината Јабланица–Шебеник, и трасирајќи го патот за потенцијална прекугранична соработка во значителни делови од масивот Јабланица–Шебеник, во 2005 година беше започнат проектот под наслов „Балканскиот зелен појас како еколошки коридор за волкот, мечката и рисот“. Проектот доби финансиска поддршка од германската сојузна Агенција за заштита на природата и заеднички спроведен од страна на EuroNatur и нејзините национални партнерски организации: Македонското еколошко друштво (МЕД) и Организацијата за зачувување и заштита на природната средина во Албанија (PPNEA). Партнерите собраа податоци за флората и фауната и за другите природни и културни вредности на планините Јабланица–Шебеник, со цел да се изготват техничките документи потребни за прогласување на заштитени подрачја. Беа изготвени мапи со предлози за зонирање на идните заштитени подрачја низ процес на дискусии меѓу албанската и македонската невладина организација како партнери во овој проект, со цел да се обезбеди унифицирано зонирање на двете страни од границата (слика 14.1). Редовно беа консултирани одговорните во надлежните министерства, како и локалното население. Со оглед дека оваа област беше вклучена во Стратегијата за биолошката разновидност и во Акционите планови и на Македонија и на Албанија, политичката поддршка за проектот беше загарантирана.

Во 2006 година, EuroNatur, KORA, МЕД и PPNEA лобираа за тоа да биде потпишан Меморандум за разбирање за заштита на балканскиот рис меѓу Министерствата за животна средина на Албанија и Македонија. Иницијативата пропадна поради недостиг од поддршка за решавање на ова прашање на ниво на владите.

Непосредно пред да заврши проектот во 2007 година, техничките документи и зонската мапа му беа доставени на Министерството за животна средина, шуми и води на Албанија. Во случајот на Македонија, доставувањето на документите беше пролонгирано поради потребата од доработка на техничките документи.

Продолжувањето со работа на проектот Јабланица–Шебеник беше овозможено во рамките на Програмата за закрепнување на балканскиот рис, која заеднички ја реализираа истите партнери и швајцарската Организација на експерти за големи месојадни животни „KORA“, а со финансиска поддршка од швајцарската Фондација за зачувување на природата „MAVA“. Извештајот за природните вредности на планината Јабланица беше подобрен,

⁴ <http://www.eea.europa.eu/soer/countries/mk/nature-protection-and-biodiversity-state>

а лобирањето зголемено на национално и на локално ниво и во двете држави. На крајот се дојде до првиот успех кој беше постигнат во мај 2008 година, кога албанската влада го прогласи националниот парк Шибеник-Јабланица со површина од 340 km². И покрај тоа што беа подобро извештаите за македонската страна и истите беа официјално доставени во втората половина од 2009 година, како и покрај тоа што се одржуваа редовни дискусии со Министерството за животна средина и просторно планирање на Македонија и беше добиена силна поддршка од ова министерство, сè уште се чека на прогласување на националниот парк во Македонија, односно предлогот е уште во фаза на чекање.

Единствен начин за создавање на кохерентно заштитено подрачје со комплементарен систем на зонирање, земајќи ги предвид природните вредности на планинскиот систем и потребите на видовите кои живеат во оваа област наместо политичките граници, е воспоставувањето прекугранична соработка. Оваа иницијатива добива силна поддршка од локални невладини организации (МЕД, PPNEA) и од меѓународно активната Фондација за зачувување на природата „EuroNatur“ (со седиште во Германија), која продолжува да ја негува силната соработка која се создаде за време на заедничкото работење во Јабланица–Шибеник.

Придобивки и предизвици

Прекуграничната соработка во областа Јабланица–Шибеник до денес функционираше само на ниво на невладини организации и преку неформални активности. И покрај тоа, инволвираните

партнери ја споделуваат визијата за идна заштита на целокупниот планински венец, независно од државните граници, со што би се создало кохерентно заштитено подрачје со површина од околу 500 km². Блиската соработка воспоставена за време на изработката на зонскиот концепт за националните заштитени подрачја создаде значајна подлога за претворање на таа визија во реалност. За време на интензивните активности во овој регион, беа остварени добри контакти со локалното население и во Албанија и во Македонија и беше осигурана поддршката од релевантните чинители на локално ниво, благодарение на фактот што овие чинители гледаат економски можности за себе од таквото прекугранично заштитено подрачје во иднина, како, на пр., преку екотуризмот. Сепак, сè уште има одредени пречки кои треба да се совладаат за прекуграничното заштитено подрачје да може да стане извор на приходи за локалното население. Поради фактот што национален парк е прогласен само на албанска страна, додека прогласувањето на македонска страна е сè уште во фаза на чекање, најголем предизвик во овој момент е токму потребата од прогласување на национален парк на македонска територија. Откако ќе бидат прогласени двата национални парка, следниот предизвик ќе биде формирањето на административни органи во двете земји, кои ќе бидат важен чинител за претворање на визијата за прекугранично заштитено подрачје Јабланица–Шибеник во стварност.

Албанските и македонските партнери и организацијата EuroNatur ја изготвија Стратегијата за заштита на балканскиот рис - во рамките на Програмата за закрепнување на балканскиот рис –

фаза I - во јуни 2008 година. Стратегијата бара воспоставување на заштитени подрачја во согласност со Националната стратегија за биолошката разновидност и Акционите планови, мрежата Emerald, мрежата Natura 2000 и Иницијативата за зелен појас, со посебен акцент на потребите на една одржлива метапопулација на балкански рис (Стратегиска група за балканскиот рис, 2008). Прогласувањето на националниот парк Јабланица во Македонија е евидентирано како важна цел во Стратегијата, додека прогласувањето на националниот парк Шибеник–Јабланица не најде свое место во Стратегијата од причина што овој парк беше прогласен кратко време пред Стратегијата да биде напишана. Стратегијата послужи како основа за изготвување на Националните акциони планови. Сепак, Стратегијата и Националните акциони планови сè уште не се усвоени од страна на соодветните владини органи, поради што и натаму ќе продолжи лобирањето од страна на невладините организации.

Со оглед на ваквата ситуација, еден од најважните аспекти е да се работи со локалното население на двете страни од границата за да се обезбеди нивната континуирана поддршка за прекугранична заштита на планинскиот масив. Потребно е и да се реализираат прекугранични проекти од помал обем. На пример, EuroNatur, МЕД и PPNEA заеднички работеа на изградба на прекугранична пешачка патека која поминува низ двете страни од планинскиот масив Јабланица–Шибеник кон неколку врвови од прекуграничниот планински гребен. Врвот Крстец се смета за главен премин бидејќи таму во минатото постоела прекугранична патека која била во употреба. Локалните жители беа вклучени во изведувањето на работите поврзани со расчистувањето на трасата и обележување на патеките, како и во поставувањето знаци, патокази и информативни табли. За албанските градоначалници и претставници на органите одговорни за шумите од регионот Шибеник–Јабланица беше организирана едnodневна посета на планината Јабланица, каде тие имаа можност да се сретнат со своите колеги од Македонија. Оваа посета создаде основа за дискусии за идниот развој на планинскиот венец.

МЕД, PPNEA и EuroNatur ќе продолжат да лобираат за прогласување на национален парк на македонска страна, како и за формирање на административна структура за националниот парк во Албанија. Друг битен аспект во делокругот на работа на партнерите во проектот е тие да придонесат во изработката на Планови за управување за двете национални заштитени подрачја, со што ќе се создаде основа за управување со идното прекугранично заштитено подрачје.

Научени лекции и идни перспективи

Со цел да се избегнат потешкотии во некоја понатамошна фаза, зонскиот концепт беше заеднички изготвен за постојниот албански и идниот македонски национален парк. Областа имаше корист од продуктивниот партиципативен пристап кон локалното население, кое беше консултирано за прашањето на границите и зонирањето на идниот национален парк. Процесот создаде доверба меѓу различните чинители и доведе до тоа локалните жители да прифатат прогласување на заштитени подрачја. Ова е од особена важност ако се земе предвид фактот

дека на македонска страна сè уште не постои национален парк, а на албанска страна не постојат административни структури за управување со тамошниот национален парк. Од тие причини, моменталната заштита на планинскиот венец Јабланица–Шибеник почива помалку или повеќе на добрата волја на локалното население, а тоа ќе биде така сè додека не бидат формирани соодветните структури.

Една од причините зошто беше избрана Јабланица–Шибеник како потенцијална област за прекугранично заштитено подрачје беше токму претпоставката дека овој потфат би добил силна поддршка од страна на владите, бидејќи истиот како таков беше спомнат во Националните стратегии за биолошка разновидност и во Акционите планови. Во глобала, оваа претпоставка не се покажа како грешна, но една од поуците кои моравме да ги извлечеме додека траеше проектот беше таа дека интересите може да се променат, како резултат на што и фокусот на интерес на владите може да се промени. Врз основа на оваа поука, станува уште поважно да се продолжи со работа во оваа целна област за да не се изгуби кредибилитетот и прифатеноста од страна на локалното население, и покрај недостигот на политичка поддршка.

Прогласувањето на заштитено подрачје не секогаш е придружено со формирање на соодветно управувачко тело. Од тие причини е потребно да продолжи лобирањето и на национално ниво и меѓу локалното население.

И покрај неколкуте пречки на патот кон создавањето на прекуграничното заштитено подрачје Јабланица–Шибеник како дел од Зелениот појас на југоисточна Европа⁵, активностите што досега беа реализирани може да се оценат како многу успешни, особено ако се земе предвид споредбено краткото време кое помина од почетокот на првите активности во 2005 година. Врз основа на досега постигнатите успеси, сите инволвирани партнери ќе ги продолжат заедничките напори кон претворање на визијата за прекугранично заштитено подрачје Јабланица–Шибеник во стварност.

⁵ Познат и под името Балкански зелен појас.

15. Регионалниот економски ефект од националниот парк Баварска Шума

Хуберт Јоб¹, Мариус Мајер¹, Мануел Волтеринг¹, Мартин Милер², Бернард Харер³, Даниел Мецлер⁴

Вовед

Националните паркови првенствено се инструмент за зачувување на пространи природни подрачја. Традиционално, уникатноста на природните феномени беше факторот кој го детерминираше прогласувањето на националните паркови. Денес, одлучувачки се еколошките причини, како што е, на пример, зачувувањето на биолошката разновидност. Националните паркови се одликуваат со непречена динамика на екосистемите, или, поедноставно кажано: „да ја оставиме природата да си оди по својот пат“. Последново нешто е тешка задача во густо населената централна Европа со долга културна историја, и, соодветно на тоа - предел со силни антропогени влијанија. Националните паркови често ги сметаат за ограничувачки фактори во рамките на еден регион поради ограничувањата кои тие ги наметнуваат. Просторно-функционалните ограничувања и со нив поврзаните економски ограничувања честопати доведуваат до неприфаќање на националните паркови од страна на локалното население кое живее во нивна близина и од страна на локалните политичари. Како природен нарушител на шумските екосистеми, смрекиниот поткорник (*Ips typographus*) го сметаат за уште еден од негативните фактори во Баварската Шума. Ваквата состојба покренува одредени прашања во врска со управувањето со националните паркови и со перцепциите на посетителите во врска со изменетиот шумски предел. Ова, од своја страна, ги усложнува понекогаш мошне емотивните дебати во регионот во врска со позитивните и негативните страни на националните паркови. Освен заштитата на природата, националните паркови нудат и една друга искуствена вредност, каква што е, на пример, недопрената дивина, која може да се искористи за туристички цели. Националните паркови и нивните атракции претставуваат ретко јавно добро, со оглед на фактот дека на пазарот има мал број субјекти кои нудат вакви услуги (14 национални паркови во Германија). Тие не можат да бидат реплицирани, пренесени или имитирани поради нивниот законски статус. Од овие причини, националните паркови се врв на природниот туризам во многу земји.

Националните паркови во Германија, за волја на вистината, не секогаш доволно ја искористуваат својата уникатност за туристички цели.

Во контекстот на туризмот кој го нудат националните паркови во структурно слабата периферија на Долна Баварија, студијата⁵ се осврнува на следниве прашања:

- Колку е значаен туризмот како економски фактор и фактор за вработување?
- Од гледна точка на врската меѓу трошоците и користа, каква е релацијата меѓу владините вложувања во националниот парк и резултатите?
- Дали потенцијалот на брендот „национален парк“ претходно не бил доволно препознат или искористен во промоцијата на туризмот?
- Какви економски врски постојат меѓу индивидуалните бизниси во околината на националниот парк, и на кој начин истите профитираат директно или индиректно од присуството на заштитеното подрачје?
- Дали посетителите на соседниот национален парк Шумава (во Чешката Република) претставуваат потенцијална целна група за националниот парк Баварска Шума, и дали една посилна соработка меѓу двата парка на полето на туризмот би можела да придонесе за „освојување“ на оваа целна група?

Методи

Методите се опишани подетално во целосната верзија на извештајот. Од тие причини, подолу е даден само преглед на спроведените истражувања:

- Заради утврдување на бројот и дистрибуцијата на посетителите на националниот парк Баварска Шума во текот на 2007 година, беа спроведени активности на броење на посетителите и нивно интервјуирање во период од 22 дена (како за време на работната седмица така и за време на викендите), и тоа во зимскиот, летниот и периодот од годината кога бројот на посетители е помал. Беа направени кратки разговори со 11140 посетители на кои им беа поставени прашања за тоа од каде се и за видот на сместување во националниот парк. Од овој број на посетители, 1990 лица беа нешто подетално распрашани за тоа колку пари потрошиле и кој е нивниот мотив за ова патување.
- Претпријатијата во околните Фрајунг-Графенау и Реген беа замолени да пополнат прашалник во писмена форма. Примерокот на претпријатија беше оформен со помош на стратифициран процес на селекција по случаен избор со цел да се обезбеди репрезентативност. Примерокот беше адаптиран за секоја индустриска гранка. 1832 прашалника беа испратени по пошта во периодот меѓу јули и октомври 2007 година. Од нив вратени беа 197, што е еквивалентно на стапка на одговор на прашалниците од 10,8%.

Број на посетители

Анкетираната област (слика 15.1) ги опфаќа околните Фрајунг-Графенау и Реген. Сликата 15.1 го покажува развојот на настаните со бројот на ноќевања во регионот од 80-тите години на минатиот век па сè до 2007 година, споредувајќи го овој параметар со параметарот за цела Баварија и со туристичката гранка во подем „градски туризам“.

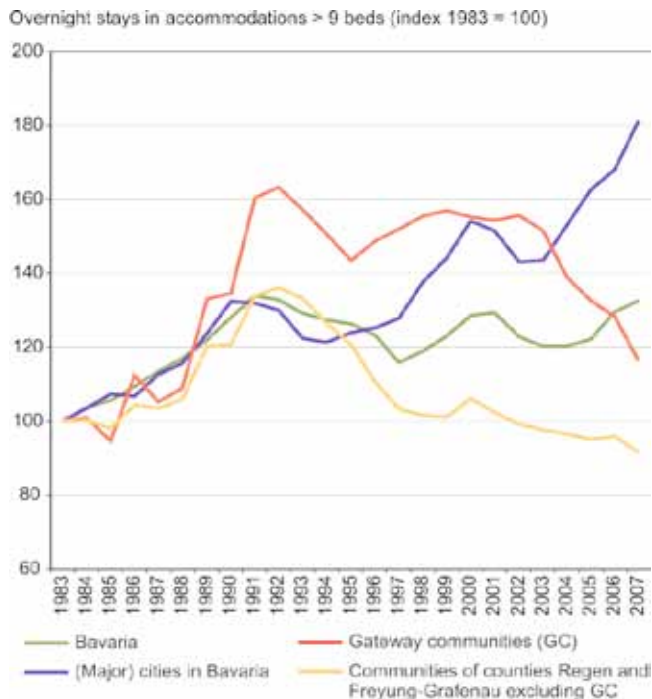
1 Универзитет Јулиус-Максимилианс - Вирцбург.

2 Гетеов универзитет во Франкфурт на Мајна.

3 dwif-consulting e.V.

4 TNS Infratest GmbH.

5 Овој документ е резиме на една студија под наслов: *Die Destination Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*: кратка англиска верзија на студијата може да се преземе од: http://www.nationalpark-bayerischer-wald.de/detail/veroeffentlichung/publikationen/d_berichte/doc/en_studie_job-kurz_ba.pdf

Слика 15.1: Трендови во поглед на бројот на ноќевања во анкетираната област и областите земени за споредба

Извор: сопствена илустрација адаптирана од LfStA 2008

Со вкупен број од 760.000 посетители во 2007 година, националниот парк Баварска Шума е најпосетената атракција во регионот која имала речиси трипати повеќе посетители од скијачкиот центар Монт Арбер. Во една претходна студија беше изнесена процената дека меѓу 1,3 и 1,4 милиони луѓе го посетиле овој национален парк во 1981 година.

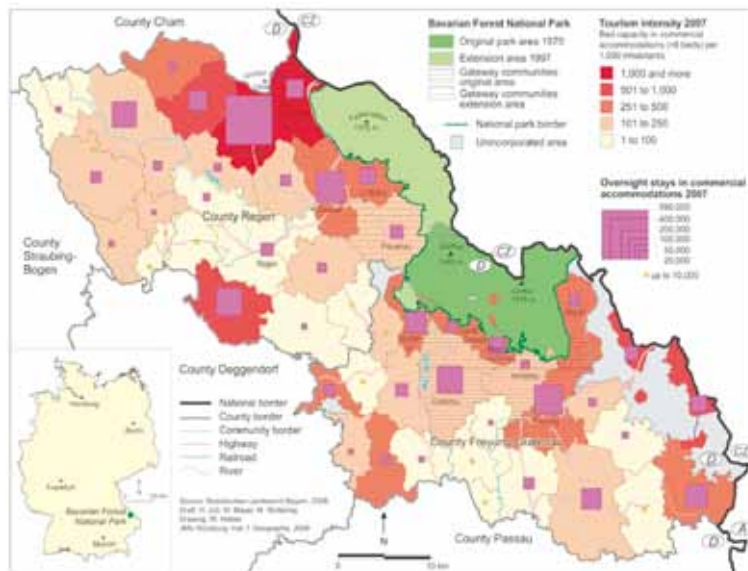
За волја на вистината, во студијата од раните 80-ти години на минатиот век не биле спроведени систематски броења на посетителите низ целата година и низ целата таа област; цитираните бројки се базирани на процените на управата на националниот парк. Од тие причини е невозможно сегашнава студија да се споредува со претходната. Токму затоа, погрешно би било да се изведе заклучокот дека интересот на туристите за националниот парк Баварска Шума се има намалено со текот на годините.

Броењата на посетителите направени од страна на Центрите за посетители Ханс-Ајзенман-Хаус и Хаус цур Вилднис (отворени во 2006 година), нудат една поверодостојна споредба. Во 1982 година, 211.000 лица го посетиле Центарот за посетители Ханс-Ајзенман-Хаус, а во 2007 година околу 255.000 посетители ги посетиле и двата центра.

Според нашето истражување спроведено во 2007 година, посетителите главно се концентрирани околу примарните туристички атракции (Центрите за посетители и нивните паркови со див свет), додека преостанатите посетители се распоредени ширум целото заштитено подрачје. Со оглед на ваквата концентрација кон Центрите за посетители и со оглед на бројките на посетители спомнати погоре, бројка на посетители од повеќе од 1 милион, сега или тогаш, не изгледа многу реална.

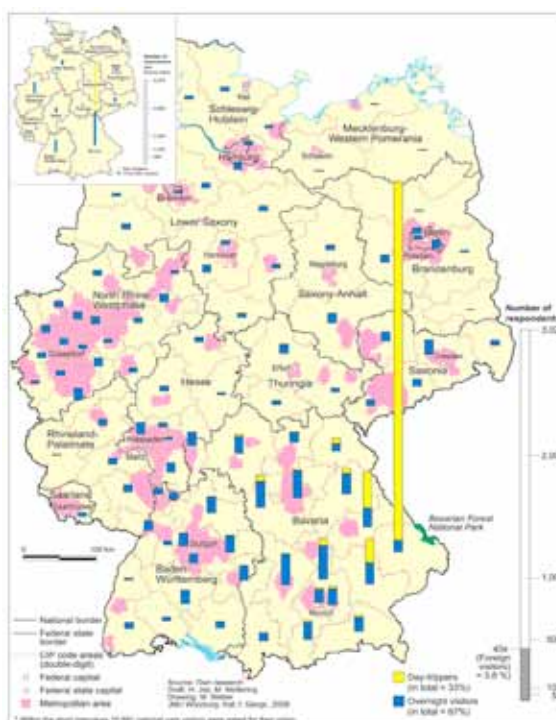
67% од посетителите остваруваат ноќевања (околу 511.000 посетители). Преостанатите 33% (околу 249.000) се дневни

посетители. Сезонските промени кај бројките на посетители се потврда за состојбата со посетите на регионот од аспект на годишното време: најголем дел од посетителите доаѓа во летните и зимските месеци, а помалку во другите месеци. Ова правило секако има и неколку исклучоци, како, на пример, периодот околу Велигденските празници и празниците во текот на есента. Најголем број посетители во летната сезона се евидентирани во месец јули.

Мапа 15.1: Областа Баварска Шума каде беше спроведено истражувањето и интензитетот на туризмот во нејзините заедници

Најголем дел од посетителите се од Германија. Само 3,9% доаѓаат од други земји (мапа 15.2), главно од соседните земји, како Чешката Република, Австрија или Холандија. Најчестото живеалиште за околу 28% од испитаниците се наоѓа во областа со поштенски број 94, т.е. областа околу националниот парк, и токму овој факт објаснува зошто е толку голем бројот на дневни посетители.

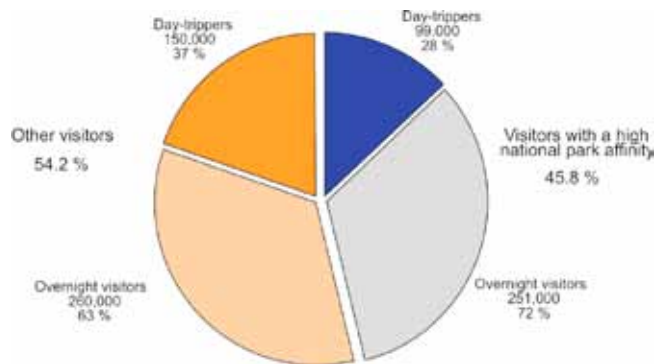
Мапа 15.2: Потекло на посетителите на националниот парк Баварска Шума

Важност на брендот „национален парк“ во случајот на Баварската Шума

Посетителите на националниот парк се поделени во две групи според нивниот афинитет кон националниот парк: посетители со висок афинитет за националниот парк (45,8%) и други посетители (54,2%) (Слика 2).

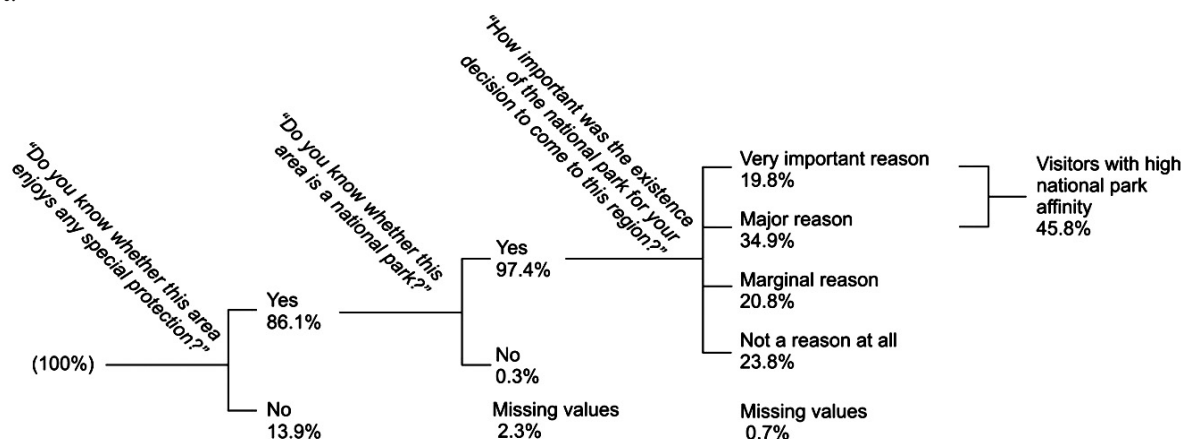
Имајќи ја предвид поделбата на посетители со висок афинитет за националниот парк и други посетители, како и процентите на дневни посетители и на посетители кои преноќеваат (слика 3), може да се изведе следниов заклучок за структурата на посетителите на националниот парк: од вкупниот број посетители во 2007 година, речиси половина од туристите се мотивирани да го посетат овој регион токму поради присуството на националниот парк. Ова го покажува водечкото место што националниот парк Баварска Шума го зазема меѓу дестинациите од редовите на германските национални паркови. Гореспомнатиот наод го позиционира националниот парк Баварска Шума пред другите конкурентски национални паркови – националниот парк Мириц (43,7%) и националниот парк Берхтесгаден (10,1%).

Само 57,3% од испитаниците во националниот парк Берхтесгаден точно одговорија на прашањето во врска со законскиот статус на подрачјето од аспект на заштитеноста. Во Мириц бројката изнесуваше 76,7%, што беше надминато во случајот на националниот парк Баварска Шума каде тој процент изнесуваше 86,1%.

Слика 15.3: Структура на посетителите на националниот парк Баварска Шума
Извор: Сопствено истражување, 2007 година

Процентот на посетители со висок афинитет кон фактот дека се работи за национален парк кои го посетуваат националниот парк Мириц, којшто е дваесет години помлад како парк, достигна ниво кое е малку под тоа на Баварската Шума. Главна причина за ова е далеку подолгото постоење на пазарно ориентиран туризам во Баварската Шума. На овој начин, дури и без националниот парк, овој регион е дел од менталната мапа на туристите кога станува збор за нивното одлучување каде ќе патуваат благодарение на другите атракции. Второ, разговорите со туристичките претприемачи (сопственици на туристички агенции) покажуваат дека идентификацијата на локалното население со националниот парк Баварска Шума е послаба отколку истиот вид идентификација во регионот Мириц.

Слика 15.2: Афинитет кон брендот „национален парк“
Извор: Сопствено истражување, 2007 година

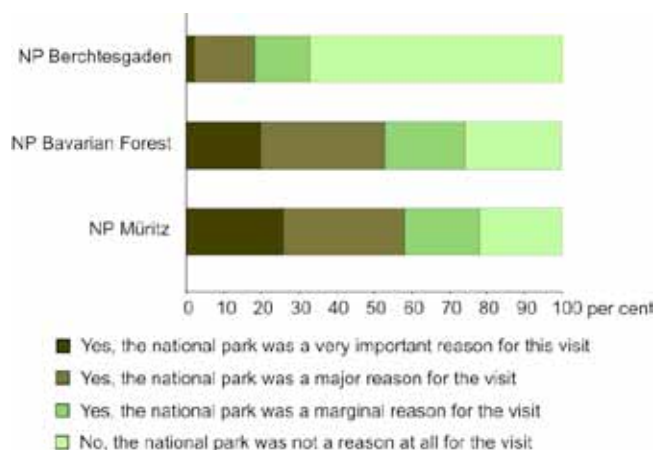
Улогата на заштитениот статус на подрачјето во одлуката на посетителите да го посетат регионот варира во значителна мера. Најголем дел од испитаниците (54,7%) се најдоа во двете најзастапени категории: „Националниот парк беше многу важна причина за оваа посета“ и „...беше главна причина за посетата“. Интересно е тоа што фактот дека се работи за национален парк има поголема важност за посетителите кои ноќеваат во него отколку за дневните посетители. Како и да е, треба да се истакне дека процентот на посетители со висок афинитет кон националниот парк не задоволува во целост.

Националниот парк игра релативно мала улога во маркетинг миксот на претпријатијата опфатени со истражувањето и покрај фактот што националниот парк постои во регионот речиси четири децении и што туристите имаат голем интерес за ова заштитено подрачје (слика 4).

Фактот дека се работи за национален парк има слична важност како во националниот парк Берхтесгаден, а многу помала важност отколку во националниот парк Мириц (слика 15.5).

Постојат значителни регионални разлики меѓу оригиналниот дел од националниот парк во округот Фрајунг-Графенау и неговата проширена област во округот Реген. Во оригиналниот дел од паркот, 95% од испитаниците рекле дека паркот игра значајна улога во маркетингот, што е повисок процент во

6 Процентот на туристи со висок афинитет за националниот парк се однесува на вкупниот број посетители. Посетителите на кои не им е познат заштитениот статус на регионот (13,9%) или статусот на национален парк (2,6%), не се вклучени во овој процент.

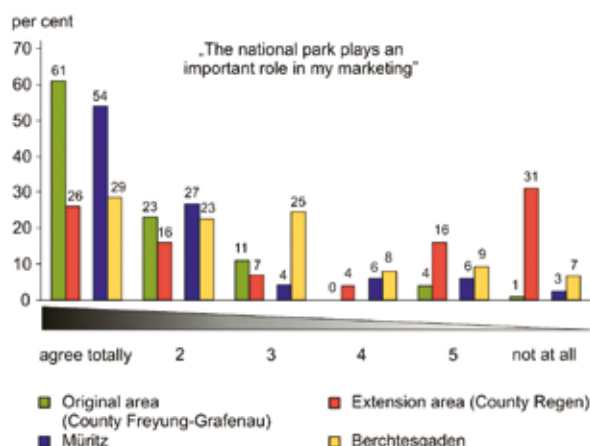

Слика 15.4: Улогата на националниот парк во одлуката да се посети подрачјето
Извор: Јоб/Мецлер/Вогт 2003, Јоб и соработниците 2005, сопствено истражување 2007 година

споредба со испитаниците анкетирани во националниот парк Мириц (85%). Во поширениот дел од паркот состојбата е поразлична, односно НП Баварска Шума игра помалку важна улога (42%) отколку во случајот на алпскиот национален парк Берхтесгаден (76%).

Сè уште има многу што да се направи во делот на интерниот маркетинг во регионот, со оглед на тоа што сместувачките капацитети (особено во поширениот дел на паркот) не прават доволна промоција на националниот парк пред нивните гости. И покрај тоа што туристичката асоцијација на источна Баварија од неодамна започна со поинтензивна промоција на националниот парк, многу од локалните претпријатија допрва ќе треба да ја препознаат оваа маркетиншка можност, што се должи на недостиг на сопствени иницијативи. Во маркетингот што се прави надвор од регионот, исто така е евидентен недостиг на туристички продукти кои се карактеристични за националниот парк и кои би ги зеле предвид барањата на пазарот. Освен тоа, одделот за туристички менаџмент, кој претходно воопшто не постоеше, треба да добие на важност во рамките на управата на националниот парк.

Генерално гледано, големата разлика меѓу, од една страна, гостите кои се свесни за статусот на заштитено подрачје (86,1% од посетителите се свесни дека станува збор за национален парк) и гостите за кои ваквиот статус е главна причина за посетата (45,8%), е илустрација за еден прилично голем комуникациски

Слика 15.5: Дистрибуција на одговорите на прашањето „Националниот парк игра важна улога во мојот маркетинг“.
Извор: Јоб и соработниците 2004a,b; сопствено истражување во 2007 година.

проблем во сферата на туристичкиот маркетинг. Оваа критика првенствено е упатена кон регионалните претпријатија кои нудат сместувачки или гастрономски услуги, а не кон управата на националниот парк или кон туристичката асоцијација на источна Баварија.

Регионалниот економски ефект од туризмот во националниот парк Баварска Шума

Туристите во НП Баварска Шума трошат во просек 38,70 евра дневно по човек. Во овој контекст, мора да се прави разлика меѓу дневните посетители и оние кои ноќеваат.

5.1. Дневни посетители

- Средната дневна потрошувачка на посетителите со висок афинитет кон националниот парк изнесува 11,40 евра по човек. Од овој износ, 64% се трошат на ресторански услуги, 25% на малопродажба и 11% на други услуги.
- Средната дневна потрошувачка по човек кај другите посетители изнесува 9,30 евра, од кои 69% се трошат на ресторански, 19% на малопродажни и 12% на други услуги.

Следнава структура на потрошувачката (слика 6) е резултат на бројот на дневни посетители во националниот парк.

	Национален парк Берхтесгаден	Национален парк Баварска Шума	Национален парк Мириц
Број на посетители	114.000 (1.129.000*)	350.000 (760.000*)	167.000 (390.000*)
Ø дневна потрошувачка по човек	44,27 EUR	38,70 EUR	33,80 EUR
Бруто туристичка потрошувачка	9,3 милиони EUR **	13,5 милиони EUR	5,6 милиони EUR
Директен доход	3,1 милиони EUR	4,3 милиони EUR	1,9 милиони EUR
Индиректен доход	1,5 милиони EUR	2,2 милиони EUR	0,9 милиони EUR
Вкупен доход	4,6 милиони EUR	6,5 милиони EUR	2,8 милиони EUR
Еквивалент на доход	206 лица	456 лица	261 лице
*сите посетители на националниот парк			
**различна основа за пресметување поради различните методи за истражување			

Табела 15.1: Резиме на економските ефекти од посетителите со висок афинитет кон националниот парк
Извор: Јоб/Мецлер/Вогт 2003; Јоб и соработниците 2005; сопствено истражување 2007.

	Број на посетители	Дневна потрошувачка во евра	Бруто туристичка потрошувачка во милиони евра
Посетители со висок афинитет кон националниот парк	350.000		13,5
Дневни посетители	100.000	x 11,40	1,1
Посетители со ноќевање	250.000	x 49,60	12,4
Други посетители	410.000		14,3
Дневни посетители	151.000	x 9,30	1,4
Посетители со ноќевање	259.000	x 49,60	12,9

Табела 15.2: Бруто туристичка потрошувачка на посетителите во националниот парк Баварска ШумаBurimi:
Извор: Сопствено истражување во 2007

Сумата што дневните посетители ја трошат во НП Баварска Шума е многу пониска од еднодневниот германски просек од 28 евра по лице. Постојат повеќе причини за ваквата разлика.

паркот заради природата, а не за да конзумираат нешто и следствено на тоа и да трошат.

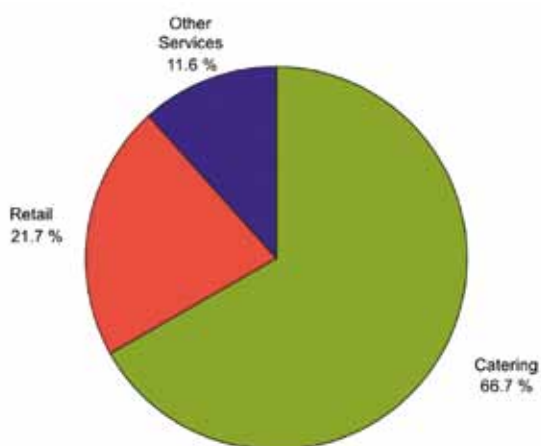
5.2. Посетители кои остваруваат ноќевања

Посетителите кои ноќеваат во националниот парк дневно трошат во просек 49,60 евра по лице, што повторно е многу пониско од германскиот просек (93,30 евра). Врз нивото на потрошувачката силно влијае изборот на сместувањето, а тоа, пак, зависи од структурата на сместувачките капацитети во подрачјето опфатено со истражувањето. Овде повторно има неколку причини кои ја објаснуваат пониската просечна потрошувачка:

- Националниот парк е сместен во еден инфраструктурно слаб, рурален регион каде поевтиното сместување е доминантно во споредба со градовите. Скапите хотели се ретки.
- Посетителите на националниот парк претпочитаат приватно сместување или станови за одмор (со помалку од 9 кревети) во однос на хотели. Националната дневна потрошувачка во овие некомерцијални „приватни сместувања со помалку од 9 кревети“ е исто така доста пониска од националната дневна потрошувачка во комерцијалното сместување и изнесува само 48,30 евра.
- Диференцијацијата на посетителите кои ноќеваат на (1) посетители со висок афинитет кон националниот парк и (2) други посетители, не открива разлики во случајот на НП Баварска Шума. И двете групи трошат по 49,60 евра по човек дневно. Сепак, можат да се забележат одредени помали варијации кај различните економски сектори кои профитираат од гостите: Кај посетителите со висок афинитет кон националниот парк, 71% од потрошеното оди на сместување и ресторански услуги, 22% одат на малопродажба и 7% на други услуги.
- Другите посетители трошат незначително повеќе на сместување и ресторански услуги (75%) и незначително помалку на малопродажниот бизнис (18%). Како во првиот случај, и овде 7% се трошат на други услуги.

Следнава слика ја илустрира структурата на потрошувачката на вкупниот број посетители кои ноќеваат во НП Баварска Шума (слика 15.7).

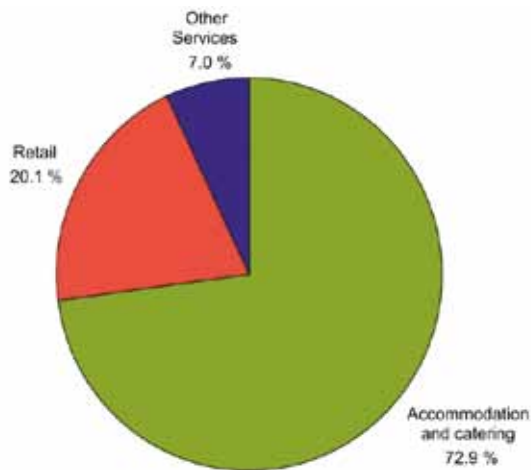
Споредено со националните паркови Берхтесгаден и Мириц, просечната дневна потрошувачка од посетителите на националниот парк Баварска Шума лежи некаде во средината (табела 15.1).

Слика 15.6: Дистрибуција на потрошувачката на дневните посетители
Извор: Сопствено истражување во 2007 година.

Меѓу дневните посетители кои беа анкетирани во националниот парк не беа само класични дневни посетители, туку имаше и прилично голем процент на локални жители кои го поминуваат слободното време во таа средина. Сосема е природно што потрошувачката на овие локални жители е ниска, бидејќи тие или малку трошат или воопшто не трошат пари за време на нивните активности во паркот. На овој факт јасно укажува високиот процент на дневни посетители во националниот парк кои не трошат ништо (околу една третина).

Треба да се истакне дека сумата пари што дневните посетители обично ја трошат зависи од нивната слободна активност. Пешачењето т.е. прошетките низ паркот се една од најпопуларните активности во националните паркови, но тие се и активности каде луѓето обично трошат помалку пари. Во зависност од тоа колку е едно подрачје природно, во таа линија одат и можностите за трошење пари: колку е едно подрачје попринородно, толку помалку пари се трошат таму, а таква е состојбата во повеќето национални паркови. Ова ја објаснува разликата меѓу потрошувачката на пари во националните паркови споредено со урбаните региони, што силно влијае врз германскиот просек. Оваа информација ја објаснува компаративно ниската потрошувачка на пари од страна на дневните посетители во НП Баварска Шума. Тие го посетуваат

Слика 15.7: Дистрибуција на расходите на посетителите кои ноќеваат.
Извор: Сопствено истражување во 2007 година.

5.3. Бруто туристичка потрошувачка

Бруто туристичката потрошувачка се пресметува така што дневната потрошувачка ќе се помножи со бројот на денови кои посетителите ги поминуваат во паркот. Секоја година, посетителите на паркот реализираат бруто туристичка потрошувачка од 27,8 милиони евра. Од оваа сума, 13,5 милиони евра или речиси 49% може да им се припишат на посетителите со висок афинитет за националниот парк, а 14,3 милиони евра на другите посетители. Диференцијацијата меѓу овие две целни групи го прикажува шаблонот што може да се види во табелата 15.2.

Нето туристичката потрошувачка се пресметува така што од бруто туристичката потрошувачка ќе се одземе ДДВ. Вкупниот ДДВ од сите посетители на НП Баварска Шума изнесува 3,8 милиони евра. Доколку оваа сума се одземе од бруто туристичката потрошувачка (27,8 милиони евра), ќе се добие нето туристичка потрошувачка од 24 милиони евра.

5.4. Ефекти во делот на вработувањето: еквиваленти на доход

Потребни се неколку параметри за да се пресмета еквивалентот на доход, т.е. бројот на еквиваленти на работни места со полно работно време кои произлегуваат од вкупно остварениот доход. Просечниот збирен доход по лице може да се изведе од бројот на жители во локалните заедници кои гравитираат кон паркот и од нивниот збирен доход, со што ќе се добие бројката од 14.387 евра. За да се пресмета еквивалентот на доход, додадената вредност создадена од страна на посетителите на националниот парк се дели со просечниот збирен доход по човек. Со диференцирање меѓу посетителите со висок афинитет кон националниот парк и другите посетители, се добиваат следниве резултати:

Посетители со висок афинитет кон националниот парк:

6, 56 милиони EUR: 14.387 EUR = 456 лица

Други посетители:

6, 95 милиони EUR: 14.387 EUR = 483 лица

Ова покажува дека посетителите на националниот парк создаваат доход кој е еквивалентен на 939 лица чијшто доход во целост произлегува од туризмот во националниот парк.

Оваа бројка е сепак само книговодствена вредност. Во реалноста, сосема е веројатно дека поголем број луѓе живеат барем делумно од туризмот. Оваа ситуација може да се поврзе со фактот што лицата вработени во туризмот понекогаш:

- живеат само делумно од туризмот (т.е. издаваат станови за одмор под закуп како еден вид споредна приходна дејност); и
- не се вработени со полно работно време (работат со скратено работно време, сезонско вработување или времено вработување).

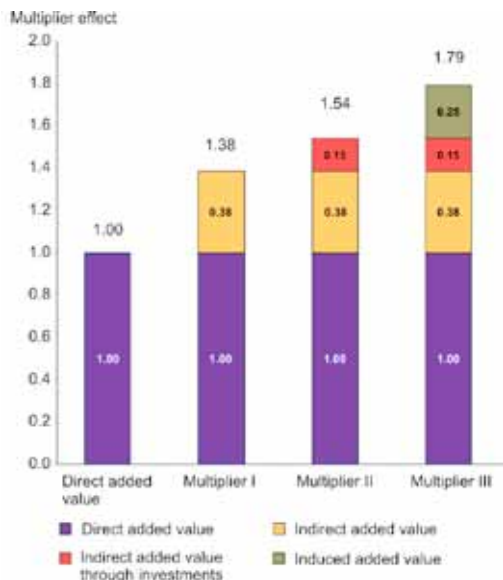
Треба јасно да се каже дека туризмот како начин за вработување сигурно има поголемо значење од она што произлегува од математички пресметаните бројки дадени погоре.

Може да се заклучи дека туристичките приходи што ги создава националниот парк Баварска Шума имаат значаен регионален економски ефект во овој периферен и инфраструктурно слаб баварски регион. Ако земеме дека приходот од сите посетители на националниот парк изнесува 13,5 милиони евра, истиот (во апсолутен износ) е речиси двапати поголем од приходот што за регионот го создава зимскиот скијачки центар Монт Арбер. Ова покажува дека и туризмот кој се базира на природата во националниот парк и формите на туризам кои се базираат на инфраструктура се многу важни за туристичките продукти во регионот и истите не се исклучуваат меѓусебно.

6. Економската важност на туризмот во регионот

Резултатите од студијата за регионалниот економски ефект од туризмот во националниот парк треба правилно да се толкуваат, на начин што ќе се испита нивната корелација со вкупниот економски ефект од туризмот во областа која е предмет на истражување; вкупниот економски ефект ќе биде изведен од истражувањето кое опфати и туристички и нетуристички претпријатија. Ваквиот економски ефект изнесува 11,1% за околните Фрајунг-Графенау и Реген, односно 13,2% за поизразито туристички ориентираните локални заедници кои гравитираат кон туристичките дестинации. Овој процент во себе ја содржи додадената вредност за сместувачката и ресторатерската индустрија, соодветните удели на претпријатијата од културниот, спортско-рекреативниот, производствениот и трговскиот сектор, како и другите сервисни бизниси кои директно или индиректно остваруваат промет од туристи или туристички претпријатија. Предвид се земени и индиректните ефекти од инвестициите поврзани со туризмот во регионот.

Доколку додадената вредност што ја создава туризмот во националниот парк се спореди со вкупната додадена вредност на туризмот во регионот, станува јасно дека околу 10% од додадената вредност на ниво на локални заедници кои гравитираат кон паркот се создадени од страна на посетителите со висок афинитет кон националниот парк, а една петина од додадената вредност е создадена од сите посетители на националниот парк. Како што може да се очекува, значајноста на туризмот што се остварува во националниот парк се намалува доколку додадената вредност се набљудува изолирано на ниво на регион: меѓу 2 и 4,5% од додадената вредност од туризмот за целиот регион може да му се припишат на националниот парк.

Слика 15.8: Мултипликатори на доходот од туризмот во окупите Фрајунг-Графенау и Реген
Извор: Сопствено истражување во 2007 година.

Не самостојат туристичката индустрија таа која има корист од туризмот во регионот. Индиректните (туристичките претпријатија кои набавуваат одредени стоки и услуги во регионот и реализираат инвестиции во регионот) и индуцираните ефекти (платите и надоместоците на туристичките работници) ја зголемуваат додадената вредност од туризмот за регионот со фактори кои се движат меѓу: 1,38 (само индиректни ефекти); 1,53 (овде се земени предвид инвестициите индуцирани од туризмот); и 1,79 (вклучително и ефектите индуцирани преку плати и надоместоци) (слика 15.8).

Ова значи дека секое евро потрошено во регионот води кон максимална додадена вредност од 1,79 евра во регионот. На овој начин, вложувањата во разни стоки и услуги создаваат индиректен и индуциран дополнителен доход од најмалку 38, а најмногу 79 центи за секое евро потрошено на туристички услуги. Овие мултипликатори се намалуваат незначително во локалните заедници кои гравитираат кон националниот парк, што се должи на помалку диверзифицираната економија во овие помали места. Ако бројот на луѓе вработени во туризмот се спореди со бројката од 456 лица за кои се цени дека работат на туристички работни места што се директно поврзани со националниот парк, се добиваат следните резултати: 3,5% од вработените во туризмот во окупите Реген и Фрајунг-Графенау се зависни од туризмот

којшто се остварува со помош на националниот парк. Ако ова се набљудува на ниво на локална заедница која гравитира кон националниот парк, оваа бројка пораснува на 13,5%. Ако само се земе предвид бројот на луѓе кои работат директно во сегментите сместување и ресторански услуги, бројката пораснува на 14,2%. Ова е доказ дека туризмот во националниот парк е битен фактор за вработување за регионот. Треба да се одбележи и фактот дека повеќе од 200 лица се вработени во администрацијата на националниот парк.

7. Прекугранична дестинација – национален парк Шумава и национален парк Баварска Шума?

Сè уште има долг пат пред да може да се создаде заедничка прекугранична туристичка дестинација која би ги опфатила двата соседни национални парка – Шумава во Чешката Република и Баварската Шума во Германија. Сорботката меѓу туристичките индустрии во моментот не е оптимална, а исто така недостасува и прифаќање од страна на самите туристи.

Националниот парк Шумава е популарна и атрактивна одморска дестинација со повеќе од еден милион посетители годишно. Како и во случајот на националниот парк Баварска Шума, голем број посетители, особено домашни гости, ја посетуваат Шумава повеќе од еднаш. Меѓутоа, НП Баварска Шума сè уште го нема искористено целосниот потенцијал на чешките посетители: повеќе од половина од посетителите на Шумава никогаш не ја посетиле Баварска Шума.

Потенцијалот на оваа целна група може да се види и во нивните одговори на прашањето дали би биле заинтересирани да ја посетат Баварска Шума. Нешто над половина од туристите во Шумава изјавиле дека дефинитивно се заинтересирани, а речиси една четвртина изјавиле дека би можеле да се заинтересираат да го посетат овој германски национален парк. 90% од туристите кои некогаш го посетиле националниот парк Баварска Шума изјавиле дека сигурно повторно ќе дојдат. За да се привлечат потенцијални нови посетители на националниот парк Баварска Шума потребни се подобро вмрежување во туризмот (и на јазично ниво, меѓу другото) и подобра мрежа на патеки и транспортни врски меѓу овие две заштитени подрачја. Законската можност за посета од страна на чешки посетители беше обезбедена со влезот на Чешката Република во Шенген зоната во 2008 година. Сите овие претпоставки треба да обезбедат импулс за промени во насока како што објаснивме погоре.

16. Резиме и заклучоци - придобивки од прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата

Маја Василијевиќ¹

Вовед

Започнувањето прекугранична² соработка во областа на заштитата на природата меѓу две или повеќе земји е прашање на избор, т.е. независна одлука на релевантните страни да работат заеднички кон

Не смее да се пренебрегне фактот дека економската сигурност и одржливост се еден од клучните двигатели на денешниот свет. Управителите на заштитените подрачја често се соочуваат со проблеми во врска со финансирањето и неговата одржливост. Постојат многу примери ширум светот каде благодарение на прекуграничниот елемент во заштитата на природата, заштитените подрачја оствариле дополнителни финансиски средства преку

© Maја Vasiljević

постигнување одредени резултати. Практичарите кои се занимаваат со проблематиката на заштитените подрачја и експертите кои работат на прекугранични проекти наведуваат бројни потешкотии кои му стојат на патот на прекуграничното работење и кои можат да бидат исклучително комплексни и тешки. За волја на вистината, полесно е да се работи во рамките на еден добро познат и веќе етаблиран национален модел за управување со заштитени подрачја во една земја, односно да се избегне работењето со различни организациски структури од соседната земја, различни политики или различна култура. Сосема е јасно дека доколку конкретните и реални придобивки од прекуграничната соработка не бидат артикулирани на начин разбирлив за сите инволвирани страни, соработката веројатно нема да биде успешна.

заеднички проекти или преку фондови спонзорирани од различни партнери. Во европскиот контекст, програмите на ЕУ за финансирање³ бараат прекугранична соработка, поради што земјите се охрабруваат да ја продлабочат соработката за доброто на природата и животната средина. Повисокото профилирање на заштитените подрачја преку регионалната соработка меѓу соседни земји честопати го олеснува доделувањето меѓународни ознаки (како што се биосферните резервати на УНЕСКО⁴) и го привлекува вниманието на донаторите (Митермајер и соработниците, 2005; Хамилтон и соработниците, 1996). Тоа, од своја страна, може да го зголеми и да обезбеди долговечност на ентузијазмот на вработените во заштитените подрачја за започнување нови заеднички прекугранични активности. Економскиот фактор на

1 Претседавач со групата специјалисти за прекугранична заштита на природата на IUCN WCPA - Хрватска.

2 Во овој документ, терминот „прекугранични“ се однесува само на области кои се протегаат помеѓу две или повеќе држави, исклучувајќи ги субнационалните единици, т.е. единиците во рамките на една држава.

3 На пример, инструментот за претпристапна помош на Европската комисија (IPA) содржи посебна компонента за прекугранична соработка.

4 За запознавање со придобивките што ги создаваат прекуграничните биосферни резервати погледнете ги обработките на случаите Источни Карпати и Крконоше/Карконозе.

работењето во прекуграничен контекст обезбедува дополнителни мотиви за зајакнување на „основната дејност“ на прекуграничните иницијативи за заштита на природата, каде што основна дејност е заштитата на природата заедно со заштитата на екосистемските услуги и културните вредности.

Прекуграничните подрачја за заштита (ПППЗ)⁵ стануваат сè поважни во заштитата и одржувањето на комплексни екосистеми, каде активностите за заштита на природата се со поголем обем од обемот што може да се постигне во единечно заштитено подрачје. И покрај тоа што акционите планови и напори за заштита на природата се комплексни доколку се однесуваат на две или повеќе земји, од нив може да произлезат голем број придобивки.

ПППЗ овозможуваат комуникација меѓу вработените во заштитеното подрачје, функционерите од повисоките политички органи и локалните населенија на две или повеќе држави. Во денешно време, кога интеркултурниот дијалог, толеранцијата меѓу луѓето и меѓународниот мир се суштинска неопходност, прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата се позиционираше како пристап кој ги реализира овие елементи во праксата. Прекуграничната заштита на природата може да послужи и како начин на решавање политички и воени конфликти, како што беше случајот меѓу Еквадор и Перу, каде мировниот договор од 1998 година го постави воспоставувањето заштитен коридор под името Кордиљера дел Кондор како еден од условите за постигнување мир (Митермајер и соработниците, 2006).

Во овој документ се дадени некои од клучните предизвици и потешкотии со кои се соочуваат релевантните страни во обидите да иницираат и спроведат прекугранична заштита на природата. Документот прави осврт и на најчестите придобивки што ги носи со себе прекуграничната работа во областа на заштитата на природата, а некои од овие придобивки веќе беа истакнати во претходните поглавја каде беа опишани неколку прекугранични иницијативи во Европа.

Предизвици во прекуграничната заштита на природата

Од аспект на управувањето, главната карактеристика на прекуграничната заштита на природата е соработката. Соработката може да се движи во дијапазонот од целосно отсуство на соработка - преку комуникации, консултации, соработка или координација на планирањето - сè до највисокото ниво кое гласи целосна соработка (Збик, 1999). Затоа, минималниот услов за едно подрачје да се смета за ПППЗ е постоењето на некаква форма на комуникација и споделување информации меѓу заштитените подрачја од двете страни на границата. Координирањето на соработката на кое било од гореспомнатите нивоа може да биде помал или поголем предизвик, со оглед на тоа дека на патот може да застанат многу пречки. На сите нивоа од коуправувањето⁶

(кое често го викаат и кооперативно управување), предвидено е споделување на одредени одговорности со цел да се искористи целосниот потенцијал на заедничкото одлучување и заедничкото управување, што не е лесно да се постигне.

Интегрирањето на заштитата на две или повеќе заштитени подрачја од двете страни на некоја меѓународна граница подразбира обезбедување на потребната политичка поддршка и/или поддршката од управителите на заштитените подрачја, кои се во најдобра позиција да ги остварат целите на заштитата на терен. Политичката индиферентност и отсуството на посветеност може да го оневозможат започнувањето на одредена прекугранична иницијатива. Сепак, успехот на едно ПППЗ не може да се гарантира дури и ако има политичка волја кај сите страни и склучени договори на највисоко ниво или заеднички изјави. Постојат многу елементи, меѓу кои ќе ги спомнеме политичките, социјалните, културните, економските и правните, кои влијаат врз функционирањето на едно ПППЗ. Разликите во законите и политиките може да ја намалат ефективоста на ПППЗ, што подразбира потреба од усогласување на нормите во однос на најважните проблеми како што се имиграцијата и царината, или спроведувањето на забраната за незаконски лов (Тамбурели, 2007). Хамилтон и соработниците (1996 г.) истакнуваат неколку позначајни предизвици во врска со воспоставувањето прекугранични иницијативи: културни и верски разлики; јазиците; различни нивоа на економски развој; побавна реализација на овие мерки во споредба со „обичните“ мерки за заштита на природата; непристапниот терен итн. Може да се случи заштитените подрачја во соседни земји да имаат нееднакви ресурси за спроведување на мерките за заштита на природата, што може да предизвика тензии меѓу парковите (Сендвит и Безансон, 2010). Координирањето на заштитата на природата на прекугранично ниво може да биде поскапо и истото бара поголем напор. Разликите во нивото на професионални стандарди во заштитените подрачја исто така може да бидат ограничувачки фактор и да му ја одземат мотивацијата на кадарот за учество во прекугранична соработка. Капацитетите често се ограничувачки фактор, поради што националните структури - доколку се слаби - тешко можат да создадат успешни ПППЗ.

Еколошките цели треба да се усогласат со очекувањата на локалното население кое живее во и околу одредено прекугранично подрачје за заштита. Отсуството на комуникација и лидерство може да доведе до тоа локалните заедници да не ја поддржат иницијативата. Како дополнение на неефикасната комуникација и погореспомнатите потешкотии кои можат да им наштетат на прекуграничните иницијативи за заштита на природата, Ниевјадомски (поглавје 7) ги спомнува и следниве предизвици: неопипливи цели и области на соработка, недоволно препознавање на заедничките придобивки, недоволно разбирање на различните услови за работа, како и отсуството на дух на соработка меѓу партнерите.

Постојат најразлични предизвици, а листата може да се надополнува со нови и нови предизвици. Сепак, државите и управителите на заштитените подрачја стануваат сè посвесни за значајноста и за потенцијалот на прекуграничните иницијативи за заштита на природата, чија реализација никогаш во минатото не била толку распространета како денес.

5 За целите на овој документ, терминот „прекугранични подрачја/иницијативи за заштита“ се однесува на сите типови прекугранична заштита со кои оперира IUCN WCPA (Сендвит и соработниците, 2006): прекугранични заштитени подрачја, паркови за мир, прекугранични области за заштита и развој и прекугранични миграторни коридори.

6 Дефинирано од страна на IUCN (1997) како „партнерство во кое владините агенции, локалните заедници, корисниците на ресурсите, невладините организации и другите заинтересирани страни се договараат, според спецификите на секој контекст, околу овластувањето и одговорноста за управување со одредено подрачје или ресурси.“

Клучни придобивки од прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата

„Ние на заштитените подрачја гледаме како на создавачи на придобивки надвор од границите – надвор од нивните граници на мапата, како и надвор од границите на државите - нешто што ги поврзува општествата, половите и генерациите.“ (IUCN, 2003). Оваа порака во 2003 година ја упатија околу 3000 учесници на петтиот светски конгрес за паркови организиран од IUCN во градот Дурбан во Јужна Африка. Тоа беше период кога започна да се препознава и да се промовира улогата на заштитените подрачја во остварувањето на социјалните, економските и развојните цели, заедно со целите поврзани со биолошката разновидност. Оваа парадигма е особено релевантна за прекуграничните подрачја за заштита како соодветен модел на остварување заштита на природата, којшто модел во себе го комбинира остварувањето на социјалните, економските и политичките цели, вклучувајќи ги и безбедноста и промоцијата на мирот. Прекуграничните иницијативи за заштита на природата кои дејствуваат од двете страни на меѓународните граници и инволвираат различни нивоа, сектори и заинтересирани страни, се во повољна позиција за интегрирање на овие цели и истите нудат бројни придобивки. Сепак, ПППЗ не секогаш нудат механизам за сигурен успех, а нивната реализација често знае да биде долга. Како и да е, тие создаваат можности за воспоставување соработка која може да резултира со одредени меѓусебно поврзани придобивки. Следниве делови од документот ги претставуваат најчестите придобивки од прекуграничните иницијативи, од кои голем број веќе беа истакнати во обработките на случаите од претходните поглавја.

Еколошки придобивки

ПППЗ генерално се попространи од единечните заштитени подрачја и обично се карактеризираат со врски (конекции) меѓу живеалиштата од две или повеќе страни на границата. Гледано од аспектот на зачувување на биолошката разновидност, да се има едно големо заштитено подрачје се смета за повредно одошто да се има неколку мали подрачја, како што тоа впрочем ни го покажаа конзервациската биологија и биогеографијата⁷ на островите. Да се создаде поврзаност (конективност), особено преку меѓународна граница, и истата да се заштити и одржува не е лесна задача, имајќи ги предвид сите потенцијални закани по живеалиштата, тенденцијата да се фрагментира природата и политичките фактори. Преку поврзување на природата и пределите, ПППЗ даваат поддршка на миграциите на видовите, особено за животните со голема географска распространетост. Непречената миграција на видовите овозможува поголема генетска размена и помала изолација, а има и социјална важност од аспект на човечките/животинските конфликти - поради спречувањето на појавата на уништување на живеалишта предизвикана од видовите (Мек Калум, 2011). ПППЗ можат да го намалат ризикот од осиромашување на биолошката разновидност и да одржуваат здрави популации на видови преку заеднички прекугранични и

координирани мерки (Хамилтон и соработниците, 1996). Исто така, Хамилтон (2008) истакнува дека големите заштитени подрачја, како што се ПППЗ кои ги заштитуваат живеалиштата богати со јаглород, поседуваат потенцијал да ја зголемат прилагодливоста на екосистемите кон климатските промени.

Соработката преку политичките граници носи голем број придобивки за управувањето со заштитените подрачја, а резултат од сето тоа е поефективната заштита на биолошката разновидност. Справувањето со инвазивните видови кои негативно влијаат врз нативните видови, мерките за контрола на инсекти или болести, борбата против незаконскиот лов и незаконската трговија со видови и други мерки даваат подобри резултати тогаш кога се координирани заеднички од субјектите од двете или повеќе страни на границата (Хамилтон и соработниците, 1996). Сепак, отворените граници, без ефективно спроведување на забраната за незаконски лов, претставуваат закана која може да овозможи зголемено ниво на незаконски лов (или незаконска трговија со видови). Заедничките програми за обнова, реинтродукцијата на видови и справувањето со шумските пожари исто така полесно се реализираат кога постои прекугранична соработка.

Преку комбинирање на напорите на различните земји може да се намалат трошоците така што би се споделувала скапата опрема (на пример, патролните воздухоплови) и инфраструктурата, а би имало придобивки и во делот на човечките ресурси преку организирање заеднички патроли и заеднички активности на потрага и спасување во пограничните области. Заедничките програми за истражувачки активности можат да спречат дуплирање на работата, да ги зголемат шансите за финансирање, да го зголемат корпусот на вештини, да обезбедат динамично и покреативно решавање на проблемите и да доведат до стандардизирање на методите за мониторинг (Митермајер и соработниците, 2005; Хамилтон и соработниците, 1996). Генерално, споделувањето на искуствата од доменот на заштитата на природата може да доведе до подобрување на применетите методи и до примена на добрата пракса. Споделувањето информации овозможува и подобри социјални односи и ја гради довербата меѓу партнерите, која е исклучително важна за доброто функционирање и за просперитетот на соработката.

Една од најважните еколошки придобивки се случува тогаш кога страните ќе успеат да изготват и успешно да реализираат усогласени стратегии за заштита на природата. Ова не е можно без да бидат идентификувани заеднички цели, без внимателно изготвување на Акционен план за заштита на природата, и, пред сè, без заеднички договорена визија за конкретната област. Процесот кој ќе доведе до усогласување на дејствата за заштита на природата може да биде многу долг, динамичен, комплексен и тежок. За страните кои ќе успеат да ја достигнат таа „точка“ и да ја одржуваат реализацијата на заедничката стратегија, ќе може да се каже дека навистина водат успешна прекугранична иницијатива.

Политички придобивки

Првата прекугранична иницијатива за заштита на природата датира од далечната 1924 година, кога владите на Полска и Чехословачка (денес Чешката Република) потпишаа анекс на Протоколот од Краков

⁷ Теорија развиена од Мек Артур и Вилсон во 1967 година која го предвидува бројот на видови на „острови“ т.е. живеалишта опкружени со несоодветни области за видовите; се применува во конзервациската биологија каде се оди со претпоставката дека едно пространо заштитено подрачје може да издржи повеќе видови отколку неколку помали подрачја. Пример за оваа теорија можете да видите на: <http://www.nps.gov/archive/glac/resources/bio4.htm>.

со кој се предвиде формирање на прекугранични заштитени подрачја. Ова беше првото прекугранично заштитено подрачје во Европа (прогласено во 1932), но не и на светско ниво. Само неколку месеци порано - во 1932 година - Канада и САД го прогласија меѓународниот парк на мирот Вотертон-Глејшер, кој претставуваше пример на прекугранична соработка за идните прекугранични иницијативи. Оваа локација често се споменува во стручната литература како пример на прекугранично заштитено подрачје со кое засегнатите страни ги одбележаа историски добрите односи меѓу двете земји и одлучија да ја споделат заложбата за заедничкото наследство и природните ресурси. Работите не секогаш се одвиваат како во овој случај, особено што прекуграничните иницијативи често биваат иницирани во политички чувствителни области кои носат некаков багаж поврзан со одреден конфликт од минатото или непријателски односи во сегашноста. Во таков случај, ПГПЗ се користат како основа за изнаоѓање заеднички цели за решавање на конфликтите, имајќи предвид дека заштитата на природата се смета за неутрално тло.

Иницијативата за Европскиот зелен појас е пример на соработка во областа на заштитата на природата која се случи по одредени важни политички збиднувања. И покрај тоа што во некои земји поборниците за заштита на природата и порано правеле напори да соработуваат без да бидат спречени од границите, вистинскиот подем во комуникацијата и соработката започна по падот на Железната завеса. Како што спомнавме претходно, Еквадор и Перу ја вклучија во игра и соработката во заштитата на природата при потпишувањето на нивниот мировен договор. Некои неодамнешни стручни трудови изнесуваат сè повеќе примери на прекугранични иницијативи (обично тоа се паркови за мир) кои придонесуваат кон градење на мирот и кон поголема безбедност.⁸ Гледано низ политичка призма, прекуграничните иницијативи за заштита на природата нудат можност за регионална стабилност - како во случајот на земјите од југоисточна Европа кои учествуваат во иницијативата Динарски лак⁹, „Голям придонес кон меѓународната соработка и регионалниот мир и стабилност може да се даде преку создавање прекугранични подрачја за заштита кои ги унапредуваат заштитата на биолошката разновидност, одржливиот развој и управувањето со природните и културните ресурси“ (IUCN и фондацијата „Паркови за мир“, 1997).

Учеството на владите (на пример, преку склучување билатерални или мултилатерални договори за одредени ПГПЗ) или на владините органи, како што се министерствата (на пример, преку меморандуми за разбирање), се смета за драгоцен придонес кон прекуграничната соработка во одреден регион. Таквите договори потпишани на високо ниво и генерално етаблираните меѓународни политички односи можат да иницираат соработка и/или да ја унапредат постојната соработка на теренот. Меѓутоа, тие не се секогаш доволни и немаат некое посебно значење за она што се случува во ПГПЗ. Покрај тоа, вклучувањето на високите ешалони на власта може да доведе до остварување на силно влијание и контрола, што не е во интерес на локалните нивоа на власта (Ван Дер Линде и соработниците, 2001). Од овие причини,

толку соработката на локално ниво меѓу органите за управување/ управителите на заштитените подрачја и вклучувањето на локалните заедници и граѓанското општество се факторите кои можат да доведат до траен успех на иницијативата. Честопати, управителите воспоставуваат неформални контакти и соработка со кои сакаат да решат одредени проблеми од областа на управувањето со заштитеното подрачје, или нудат нивни претставници да членуваат во Управниот одбор на заштитеното подрачје од другата страна на границата и обратно. Сè ова е значајно за зајакнување на довербата меѓу релевантните страни.

И покрај сè, главните и најважни одлуки обично се носат со учество на врвните ешалони на власта, па токму затоа политичката волја, долгорочната посветеност и доброто управување се од круцијална важност за успех на ПГПЗ.

Социјални придобивки

ПГПЗ се соочени со политички конструирани граници кои во многу случаи имаат разделено цели заедници и семејства од двете страни на границата. Добрата соработка преку границите може да го олесни движењето на луѓето со помош на „помеки“ царински и имиграциски прописи, а може и повторно да ги обедини семејствата. Честа е појавата ПГПЗ да бидат места на социјални случувања каде се одвиваат неформални собирања на луѓе, каде се градат пријателства, каде се организираат спортски игри за вработените во заштитените подрачја, каде се продаваат и рекламираат локалните земјоделски или други производи и слично. Ваквите случувања се важни за човек да може да се запознае со културата, историјата и јазикот на соседната земја, како и за подигнување на ентузијазмот за соработка. Можностите за обука на чуварите на природата и за подигнување на моралот на вработените во заштитените подрачја се послонични токму кај прекуграничните иницијативи (Хамилтон и соработниците, 1996).

Заштитените подрачја денес се промовираат како „паркови со луѓе“. Токму затоа, секое заштитено подрачје - вклучувајќи ги и прекуграничните - поддржува партиципативен природен планирањето и управувањето (вклучително и кон одлучувањето). На овој начин им се дава поддршка на локалните заедници да извлечат корист од управувањето со заштитеното подрачје и од еколошките услуги што ги дава подрачјето, притоа имајќи ги предвид начелата на одржливост и еколошка рамнотежа. Интересите – еколошки, социјални, културни, економски, политички и институционални – некогаш знаат да бидат различни, па дури и спротивставени. Она што ги разликува ПГПЗ од другите заштитени подрачја е тоа што страните инволвирани во ПГПЗ не само што бараат заеднички цели што ќе ги обединат различните сектори и што инволвираат широк опсег на различни чинители, туку и ги преминуваат меѓународните граници со цел да обезбедат опфат на целокупниот релевантен екосистем. Секако, прекуграничната соработка неминовно ја зголемува комплексноста на работата во која се опфатени заинтересирани страни, проблематични прашања и потенцијални решенија. Соработката меѓу секторите (на пример, со Граничната полиција, земјоделците, туристичките компании) може да доведе до бројни позитивни резултати во доменот на заштитата на природата и локалниот развој. Конфликтите околу природните ресурси може да се решаваат на ефективен начин токму со помош на прекуграничниот природ (Хамилтон и соработниците, 1996).

⁸ Доколку сакате пример, погледнете: Али, С. Х. (2007) *Паркови за мир. Заштитата на природата и решавањето на конфликтите*; the MIT Press, Кембриџ, Масачусетс, Лондон, Англија; или: Браак, Л., Сендвиг, Т., Педл, Д., Питерман, Т. (2006) *Аспектите на безбедноста во планирањето и управувањето со прекуграничните подрачја за заштита*, IUCN, Гланд, Швајцарија и Кембриџ, О.К.
⁹ Види го поглавјето 4 во оваа публикација.

Што се однесува до туризмот, отворените граници во ПППЗ и заедничкото претставување како „единечен“ субјект со заеднички знаци, двојазични (или повеќејазични) информативни табли и промотивни материјали, како и заедничките информативни центри создаваат „посебна“ перцепција за подрачјето. Не само што туристите добиваат можност да доживеат две или повеќе држави за време на една посета, туку можат и да добијат позитивна слика за областа претставена како заедничко наследство за кое државите ја споделуваат одговорноста. Скоро сите обработки на случаи презентирани во претходните поглавја ја истакнуваат силната соработка во делот на промотивните активности.

Економска стимулација за остварување еколошки, социјални и политички придобивки

Во многу случаи ширум светот, пограничните области се маргинализирани зони во економска смисла поради оддалеченоста (и контролата) од централната власт, со недоволно развиена инфраструктура за туризам во природата, со политичко непријателство кон соседните земји или други причини. ПППЗ нудат потенцијал за економски развој на пограничните области, особено преку развој на туризмот. Туризмот во природата учествува со отприлика 20% во сите меѓународни патувања на светско ниво и расте со многу побрза стапка од општиот туристички сектор (Митермајер и соработниците, 2006). Овој вид туризам нуди голем потенцијал, како за државата така и за локалните заедници, но само доколку неговиот развој биде внимателно испланиран и реализиран.

Успешната соработка меѓу државите во ПППЗ, заедничката промоција на локацијата и нејзиното претставување како „една локација“ се атрактивни не само за туристите туку и за донаторите. ПППЗ не можат да зависат од надворешно финансирање долго време. Честопати, големите меѓународни донатори инвестираат значајни средства во одредени проекти, па кога истите ќе завршат состојбата се враќа на нивото од пред добивањето на парите од донаторите. Доколку страните инволвирани во ПППЗ не чувствуваат дека тие се сопственици на целиот проект, и доколку не гледаат потреба и корист од овој процес, ПППЗ нема да бидат успешни. Создавањето посебни заеднички фондови или кооперативни буџети финансирани од владите и/или приватниот сектор или некој друг заинтересиран донатор е една од можностите за обезбедување финансиска одржливост на локацијата. Парите што ќе ги собере фондот ќе може да се искористат за заеднички истражувачки проекти, изработка на мапи, обука на вработените, заеднички работилници итн. Исто така е важно да се споделуваат остварените приходи (на пример, рамномерна распределба на парите од влезните билети меѓу инволвираниите субјекти од двете страни на границата). Неопходно е во редовните буџети/механизми за планирање на работата на ПППЗ да биде вкalkулирано и времето што вработените треба да го посветат на зајакнување на ПППЗ – сè со цел да се обезбеди негово добро функционирање.

Заклучоци

Прекуграничната соработка во областа на заштитата на природата нуди бројни можности. Соработката обично е предизвик, па затоа паралелно со идентификуваните области од заеднички

интерес (на пример, истражувања, мониторинг на биолошката разновидност, работа со посетители итн.) мора да постои и добра волја. Искуствата покажале дека довербата меѓу партнерите, ефикасното лидерство со посветен кадар и ентузијастички расположените чинители се фактори кои им носат успех на прекуграничните иницијативи. ПППЗ функционираат на различни нивоа и мора да бидат квалитетно интегрирани за да бидеме сигурни дека придобивките ќе бидат праведно распоредени. Без оглед дали создаваат социјални, политички или други придобивки, основно е дека ПППЗ постојат заради заштита на природата и биолошката разновидност. Се разбира, придобивките кои не се од еколошки карактер не треба да се занемарат или потценат бидејќи не е можно да се управува со заштитени подрачја без учество на локалните жители или без некаква корист за нив. Заштитените подрачја не се осамени острови, туку истите треба да бидат интегрирани во пошироките екосистеми и во регионалните и меѓународните системи. Дипломатските односи меѓу земјите можат да помогнат во зајакнувањето на ваквите иницијативи. ПППЗ, како пространи соседни живеалишта кои ја штитат биолошката разновидност и истовремено го олеснуваат дијалогот меѓу вработените на соодветните заштитени подрачја и локалните заедници, истовремено создавајќи економски можности, поттикнувајќи добри политички односи меѓу соседните држави и придонесувајќи кон мирот, претставуваат драгоцен придонес кон глобалните напори за заштита на природата и заштита на услугите што таа им ги обезбедува на идните генерации.

Koristena literatura

- Adams, J. (2005). Analyse Your Company Using SWOTs, *Supply House Times* 48(7): 26-28.
- Ahokumpu, A. and Šolar, M. (2009). Verification Report for the Bavarian Forest National Park, Germany & Šumava National Park, Czech Republic on the application for the EUROPARC certificate: Transboundary Parks – Following Nature's Design. *Ms. Depon In: Grafenau*.
- Balkan Lynx Strategic Group. (2008). Strategy for the Conservation of the Balkan Lynx in Macedonia and Albania. Results from the Strategic Planning Workshop for the Conservation of the Balkan Lynx, Peshtani, Macedonia, 3-4 June 2008 (Draft).
- Bego, F. and Koni, M. (1999). Biodiversity Strategy and Action Plan. National Environmental Agency (NEA) & Global Environmental Facility (GEF), Tirana.
- Bogdanović, S. (2007). Prespa Park Coordination Committee, Technical assessment report, Novi Sad, Serbia.
- Breymeyer, A. and Noble, R. (1996). *Biodiversity Conservation in Transboundary Protected Areas*, National Research Council, National Academy Press, Washington, DC, USA.
- Broadhead, L.A. (2002). *International Environmental Politics; The Limits of Green Diplomacy*. Lynne Reinner Publishers, USA, 2002.
- Brunner, R. (1996). Parks for Life: Transboundary Protected Areas in Europe. Final Report, IUCN (IUCN/WCPA Parks for Life Coordination Office), Ljubljana, Slovenia.
- Brunner, R. (2000). Transfrontier Cooperation in Europe. In: Proceedings of the EUROPARC Federation 1999 General Assembly and Conference. Grafenau.
- CenTouris (Eds.) (2008). Befragung tschechischer Urlaubs- und Tagesgäste im Nationalpark Šumava 2007, unveröffentlichter Endbericht. Passau.
- Conference proceedings. (1997). *Parks for Peace*. International Conference on Transboundary Protected Areas as a Vehicle for International Co-operation, 16-18 September 1997, Somerset West, South Africa.
- Convention on Biological Diversity. (2004). *Programme of Work on Protected Areas*, <<http://www.cbd.int>>. Accessed on 14 January 2011.
- Dudley, N. (Ed.) (2008). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Du Nann, W.D. (1997). Flowering of Green Diplomacy. Peace and Conflict: *Journal of Peace Psychology*, 3(2): 213–215.
- ECBC. (1994). The Foundation for the Eastern Carpathian Biodiversity Conservation - Deed of Foundation.
- Engel, J.S. and del-Palacio, I. (2009). Global Networks of Clusters of Innovation: Accelerating the Innovation Process. *Business Horizons* (2009) 52, 493–503.
- European Environment Agency. (2003). Europe's Environment: The Third Assessment. Environmental Assessment Report No 10. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, p. 231.
- Hannemann, T. and Job, H. (2003). Destination „Deutsche Nationalparke“ als touristische Marke. *Tourism Review* 58(2): 6–17.
- Harrer, B. (2004). *Wintertourismus in Bayern und die Wertschöpfung durch die Bergbahnen – am Beispiel von vier Orten*. In: Maschke, J. (Eds.). *Jahrbuch für Fremdenverkehr*. München, Germany: dwif-Consulting GmbH, pp. 128–143
- Helesic, J. and Kubicek, F. (Ed.) (1999). Hydrobiology of the Dyje River in the National Park Podyjí, Czech Republic. *Folia Biologica* 102: 138 pp.
- Herzig, A. and Dokulil, M. (2001). Neusiedler See – Ein Steppensee in Europa, In, Dokulil, M., Hamm, A. and Kohl, J-G. (Eds.), *Ökologie und Schutz von Seen*, Facultas UTB.
- Fersch, A. and Lang, A. (2006). Between the Alps and the Pusztas: A Trans-boundary National Park Shared by Hungary and Austria, In, Terry, A., Ullrich, K. and Riecken U. (Eds.), *The Green Belt of Europe: From Vision to Reality*, Gland, Switzerland: IUCN.
- Flousek, J. and Gramsz, B. (1999). *Atlas of breeding birds in the Krkonoše Mts. (Czech Republic/Poland) in 1991–1994*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 424 pp.
- Flousek, J. and Plamínek, J. (2007). Vize Krkonoš. In: Flousek, J., Hartmanová, O., Štursa, J. and Potocki, J. (Eds.) *Krkonoše - Příroda, Historie, Život*. p. 815–816. Prague: Baset.
- Hamilton, L. (2008). How Can Biosphere Reserve Managers Address the Impacts of Climate Change and Global Warming on Biodiversity? An Overview of Some Global Efforts. A paper presented at the conference Mauvais temps pour la nature? Schlechtes wetter für die natur? Fischbach bei Dahm, Germany, 21–22 October 2008.
- Hamilton, L.S., Mackay, J.C., Worboys, G.L., Jones, R.A. and Manson, G.B. (1996). *Transborder Protected Area Cooperation*, IUCN/Australian Alps National Parks.
- Hußlein, M. and Kiener, H. (Eds.) (2007). *Natura 2000 – Europas wildes Herz / Divoké Srdce Evropy*, bilingual brochure. Grafenau/Vimperk.
- IUCN. (1997). Resolutions and Recommendations, World Conservation Congress, Montreal, Canada, 13–23 October 1996.
- IUCN. (2003). *The Durban Accord*. Vth IUCN World Parks Congress, Durban, South Africa, 12–13 September 2003.
- IUCN and Peace Parks Foundation. (1997). Conference proceedings. Parks for Peace. International Conference on Transboundary Protected Areas as a Vehicle for International Co-operation, 16-18 September 1997, Somerset West, South Africa.
- IUCN/WCPA. (1999). Parks for Life. Transboundary Protected Areas in Europe. Ljubljana.
- IUCN/WCPA. (2010). *Next Steps: Convention on Biological Diversity Programme of Work on Protected Areas*. Gland, Switzerland.
- Ivanovski, A. (2010). Trilateral Ecosystem Management Cooperation Driving Mechanism in the Lakes Prespa Basin, Balwois International Conference on Water and Information Systems, Ohrid, Macedonia.
- Jardin, M., Fall, J., and Thiry, E. (2003). *Five Transboundary Biosphere Reserves in Europe*. Biosphere Reserves Technical Notes. UNESCO, Paris.
- Jeník, J. (2000). Geographical and Ecological Identity of the Giant Mountains. *Opera Concartica* 37: 12–19.
- Job, H. (Ed.) (2008). *Die Destination Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor*. Wissenschaftliche Reihe, Sonderheft. Grafenau, Germany: Nationalpark Bayerischer Wald.

- Job, H., Harrer, B., Metzler, D. and Hajizadeh-Alamdary, D. (2005). *Ökonomische Effekte von Großschutzgebieten*. BfN-Skripten (135) Selbstverlag, Bonn-Bad Godesberg.
- Job, H., Metzler, D., Müller, M. and Mayer, M. (2004a). The contribution of small and medium tourism enterprises to regional economic development – a comparison between two German national park regions. In: Keller, P. and Bieger, T. (Eds.). *The future of small and medium sized enterprises in tourism*. 54th Congress 2004 of the International Association of Scientific Experts in Tourism, pp. 55–75. St. Gallen.
- Job, H., Metzler, D., Hajizadeh-Alamdary, D., Rodrian, P. and Woltering, M. (2004b). Regional Economic Impacts of Sustainable Tourism in Protected Areas. In: Rulle, M. (Ed.). *Recent Trends in Tourism – the Baltic and the World*, Greifswalder Beiträge zur Regional-, Freizeit- und Tourismusforschung 15, p. 141–156. Greifswald.
- Job, H., Metzler, D. and Vogt, L. (2003). Inwertsetzung alpiner Nationalparks. Eine regionalwirtschaftliche Analyse des Tourismus im Alpenpark Berchtesgaden. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie* 43. Kallmünz.
- Karivalo, L. and Butorin, A. (2006). The Fennoscandian Green Belt. In: Terry, A., Ullrich, K. and Riecken, U. (Eds.). *The Green Belt of Europe: From Vision to Reality*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Kavrakova, V., Dimova, D., Dimitrov, M., Tsonev, R., Belev, T. and Rakovska, K. (2009). Manual for identification of habitats of European importance in Bulgaria. WWF-DCP, Green Balkans, Sofia.
- Kiener, H. and Křenová, Z. (2009). Europe's Wild Heart and Lecture after Kyrill. In: Husslein, M., Kiener, H., Křenová, Z. and Šolar, M. (Eds.) *The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites*. Srni Conference Report. Grafenau/Vimperk 2009. pp 24-27.
- Kirchberger, K. and Karpati, L. (2006). The Development of Cooperation and Land Use around Lake Neusiedl/Fertő, In: Terry, A., Ullrich, K. and Riecken, U. (Eds.), *The Green Belt of Europe: From Vision to Reality*, Gland, Switzerland: IUCN, supra note 6, pp. 101–109.
- Kohler, B. (2004). The Development of a Joint Education Strategy for the Neusiedler See Seewinkel/Fertő-Hanság Region – Introduction and Background. Proceedings of Management of Transboundary Ramsar Sites – Changes and Challenges Conference, Illmitz, Austria, 18–19 November 2004, WWF Austria.
- Kortelainen, J. (2010). The European Green Belt as a Form of Environmental Governance. In: KRIHS Special Report 2010, Korean Research Institute for Human Settlements, Volume 15.
- Křenová, Z. and Kiener, H. (2009). Společné jádrové území Národních parků Šumava a Bavorský les – Divoké srdce Evropy / Gemeinsamer Kernbereich der Nationalparke Šumava und Bayerischer Wald – Europas wildes Herz (bilingual common guidelines). Grafenau/Vimperk.
- Lombard, A.T., Cowling, R.M., Vlok, J.H.J. and Fabricius, C. (2010). Designing Conservation Corridors in Production Landscapes: Assessment Methods, Implementation Issues, and Lessons Learnt. *Ecology & Society* 15(3): 7. <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss3/art7/>.
- Lusigi, W. and Norris, R. (1998). *The Draft Site Visit Report*, World Bank, Internal document, Washington, D.C., USA.
- Marin, S., Rogev, A., Christov, I. and Sarov, M. (1998). New observations and nesting of the Black vulture (*Aegypius monachus*) in Bulgaria. In: Tewes, E., Sanchez, J. J., Heredia, B., & Bijleveld van Lexmond, M. (Eds.). *The Black Vulture in South Eastern Europe*, BVCF/FZG, Palma de Mallorca.
- McCallum, J. (2011). *Ecological Case for Transboundary Conservation*, <<http://www.tbpa.net>>.
- MES. (2006). Case Study Jablanica-Mali e Shebenikut. Final Report of the project "Balkan Green Belt as Ecological Corridor for Wolf, Bear and Lynx".
- Metsähallitus Natural Heritage Service Lapland, Sami Museum and Northern Lapland Nature Centre Siida, Office of the Finnmark County Governor, Pasvik State Nature Reserve (Pasvik Zapovednik). (2008). Action Plan for Nature Protection and Sustainable Nature Tourism in Pasvik-Inari Area, Part A, Annex 5.
- Meyer, T., Kiener, H. and Křenová, Z. (2009). Wild Heart of Europe. *International Journal of Wilderness* 15(3): 33–40.
- Michev, T. and Petrov, T. (1985). Imperial eagle, *Aquila heliaca* Savigny, 1809. in Red Data Book of Bulgaria, vol. 2, BAS, Sofia.
- Ministry of Environment and Physical Planning of the Republic of Macedonia. (2003). Biodiversity and Action Plan of the Republic of Macedonia.
- Ministry of Environment Republic of Korea. (2005). Green Korea 2005. Towards the Harmonization of Human and the Nature. International Affairs Office of the Ministry of Environment, Seoul, Republic of Korea.
- Ministry of the Environment of the Republic of Finland, Ministry of the Environment of the Kingdom of Norway and Ministry of Natural Resources and Environment of the Russian Federation. (2010). Memorandum of Understanding between the Ministry of the Environment of the Republic of Finland, the Ministry of the Environment of the Kingdom of Norway and the Ministry of Natural Resources and Environment of the Russian Federation on cooperation on the development of the Green Belt of Fennoscandia.
- Mittermeier, R.A., Kormos, C.F., Mittermeier, C.G., Robles Gil, P., Sandwith, T. and Besançon, C. (2005). *Transboundary Conservation. A New Vision for Protected Areas*. CEMEX-Agrupación Sierra Madre-Conservation International, Mexico.
- Müller, J., Scherzinger, W. and Moning, C. (2007). European Ural Owl workshop. National Park Proceedings, Issue 8. Grafenau.
- Nankinov, D., Dutsov, Al., Nikolov, B., Borisov, B., Stoyanov, G., Gradev, G., Georgiev, D., Popov, D., Domuschiev, D., Kirov, D., Tilova, E., Nikolov, I., Ivanov, I., Dichev, K., Popov, K., Karaivanov, N., Todorov, N., Shurulinkov, P., Stanchev, R., Aleksov, R., Tzonev, R., Ivanov, S., Marin, S., Staikov, S., Nikolov, S., Dalakchieva, S. and Nikolov, Hr. (2004). *Breeding totals of the avifauna in Bulgaria*. Green Balkans, Plovdiv.
- Natur & Land. (1993). *Schritt für Schritt zum Nationalpark Neusiedler See – Seewinkel*, Eine Festschrift des ÖNB zur Gründung des Nationalparkes Neusiedler See – Seewinkel; Natur & Land, 79. Jahrgang, Sonderheft zu 3-4/1993, Salzburg.
- Niewiadomski, Z. (2005). The first trilateral UNESCO-MaB Biosphere Reserve the East Carpathians In, KFEM, *Conservation and Sustainable Management of the DMZ and Surrounding Areas - 2005 Ecology International Symposium*. Korean Federation for Environmental Movements, Seoul, Republic of Korea, pp. 157 - 176.

- Niewiadomski, Z. (2006a). The first trilateral UNESCO-MaB Biosphere Reserve the East Carpathians, In: Stein, R., Heil, P. and Tuček, L. (Eds.) *Proceedings of the 2004 International Conference and Expert Workshop of Transboundary Biosphere Reserves: Following-up on Seville+5*, Naturpark Pfälzerwald/Parc Régional des Vosges du Nord, Lambrecht, Germany / La Petite-Pierre, France, pp. 26–35.
- Niewiadomski, Z. (2006b). Sustainable financing of Biosphere Reserves, In: EUROMAB Austria. Meeting of the EuroMAB Biosphere Reserve Coordinators and Managers. Austrian Commission for UNESCO, Wien, Austria, pp. 92–94.
- Nikolov, H., Gruev, B., Delipavlov, D., Gramatikov, D., Daraktchiev, A., Stojanov, A., Ivanova, T., Petrov, B. and Tzvetkov, P. (1998). Report of the Green Balkans Movement on the Bulgarian National Biological Diversity Conservation Strategy in Bulgaria's Biological Diversity: Conservation Status and Needs Assessment, Volumes I and II. Curt Meine, ed. Washington, D. C.: Biodiversity Support Program.
- Petrikova, H. and Raj, A. (2006). The Krkonoše/Karkonosze TBR (Czech Republic/Poland). In: Stein R., Heil P., Tuček, L. (Eds.) *Proceedings of the 2004 International Conference and Expert Workshop of Transboundary Biosphere Reserves: Following-up on Seville +5*, Naturpark Pfälzerwald/Parc Régional des Vosges du Nord, Lambrecht/La Petite-Pierre.
- Petrikova, H. (1990). The Cooperation between the Czech and Polish National Parks in the Krkonoše Mts. In: Valdrè, G. (Ed.) *Conference Proceedings: National parks on Borderlines, East-West Co-operation*, FNNPE-IUCN-CEDIP, Polinuro, Italy, p. 21–24.
- Petrikova, H. (2003). The Krkonoše/Karkonosze Biosphere Reserve: Experience and Challenges in the Changing Region. In: Parviainen, J., Lovén, L. and Pitkanen, M. (Eds.) *Augmenta: Koli Border Forum – Seminar 2003*, Koli National Park, p. 152–158.
- Petrov, B. (2004). The herpetofauna (*Amphibia* and *Reptilia*) of the Eastern Rhodopes (Bulgaria and Greece). In Beron P. and Popov A. (Eds.) *Biodiversity of Bulgaria. 2. Biodiversity of Eastern Rhodopes (Bulgaria and Greece)*. Pensoft & Nat. Mus. Natur. Hist., Sofia.
- Phillips, A. (2003). A New Paradigm for Protected Areas. *World Conservation. The IUCN Bulletin* 2: 6–7. IUCN, Gland, Switzerland.
- Plachter, H. (2005). The World Heritage Convention of UNESCO - A Flagship of the Global Nature Conservation Strategy, UNU Global Seminar Series, Inaugural Shimane-Yamaguchi Session, Yamaguchi, Japan.
- Popov, V. and Sedefchev, A. (2003). *Mammals in Bulgaria*. Vitosha Nature Park Directorate, Sofia.
- PPNEA. (2006). Biodiversity values and conservation of Jablanica-Shebeniku. Final Report of the project "Balkan Green Belt as Ecological Corridor for Wolf, Bear and Lynx".
- Roetzel, R. (2005). Geologische Karte der Nationalparks Thayatal und Podyjí. *Geologische Bundesanstalt*, 92p.
- Sandwith, T. and Besançon, C. (2010). Making Peace: Protected Areas Contributing to Conflict Resolution. In: Stolton, S. and Dudley, N. (Eds.), *Arguments for Protection. Multiple benefits for conservation and use*. UK and USA: Earthscan.
- Sandwith, T., Lockwood, M. and Gurung, C. (2006). Linking the Landscape. In: Lockwood, M., Worboys, G. and Kothari, A. (Eds.) *Managing Protected Areas: A Global Guide*, UK and USA: Earthscan.
- Sandwith, T., Shine, C., Hamilton, L. and Sheppard, D. (2001). *Transboundary Protected Areas for Peace and Co-operation*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Society for the Protection of Prespa (SPP), WWF Greece, Protection and Preservation of Natural Environment in Albania (PPNEA) and Macedonian Alliance for Prespa (MAP). (2002). Strategic Action Plan (SAP) for the Sustainable Development of the Prespa Park.
- Štursa, J., Kwiatkowski, P., Harčáryk, J., Zahradníková, J. and Krahulec, F. (2009). Black and Red List of Vascular Plants of the Krkonoše/Karkonosze Mts. (Western Sudetes CZ, PL). *Opera Corcontica* 46: 67–104. <http://opera.krnapp.cz/_pdf/46/Stursa.pdf>.
- Tamburelli, G. (2007). Notes on the Legal Framework for the Sustainable Management of Transboundary Protected Areas. In, Tamburelli, G. (Ed.) *Biodiversity Conservation and Protected Areas. The Italian and Ukrainian Legislation*. Milano: Giuffrè Editore.
- Terry, A., Ullrich, K. and Riecken, U. (2006). *The Green Belt of Europe: From Vision to Reality*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- UNDP/GEF. (1997). Prespa Park Integrated Ecosystem Management of the Prespa Lakes Basin in Albania, Macedonia and Greece, UNDP/GEF Project Document, Resen, Republic of Macedonia.
- UNEP. (2003). *Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians*. <<http://www.carpathianconvention.org>>. Accessed on 24 January 2011.
- UNEP WCMC. (2007). *Global List of Transboundary Protected Areas*, <<http://www.tbpa.net>>. Accessed on 24 January 2011.
- UNESCO. (2000). *Biosphere Reserves on Borders*. National UNESCO-MAB Committee of Poland, Warsaw.
- United Nations Conference on Environment and Development. (1992). Rio Declaration on Environment and Development. UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I); 31 ILM 874 (1992).
- van der Linde, H., Oglethorpe, J., Sandwith, T., Snelson, D. and Tessema, Y. (with contributions from Anada Tiéga and Thomas Price). (2001). *Beyond Boundaries: Transboundary Natural Resource Management in Sub-Saharan Africa*. Washington, D.C., USA: Biodiversity Support Program.
- Wrbka, Th., Zmelik, K., Schmitzberger, I. and Thurner, B. (2010). Die Vegetation der Wälder, Wiesen und Trockenrasen des Nationalparks Thayatal – ein erster Überblick. In: *Wissenschaftliche Mitteilungen des Niederösterreichischen Landesmuseums*, 468p.
- Zbicz, D. (1999). Transboundary Cooperation between Internationally Adjoining Protected Areas. In, Harmon, D. (Ed.), *On the Frontiers of Conservation*. Hancock, Michigan, USA: George Wright Society.
- Zunckel, K. (2007). The Maloti Drakensberg Transfrontier Conservation and Development Programme: A Cooperative Initiative between Lesotho and South Africa. Presented at the Peace, Parks, and Partnership Conference, Waterton Lakes National Park, Alberta, Canada, 9–12 September 2007.

**INTERNATIONAL UNION FOR
CONSERVATION OF NATURE**

PROGRAMME OFFICE
FOR SOUTH-EASTERN EUROPE
Dr. Ivana Ribara 91
11070 Belgrade, Serbia
see@iucn.org
tel +381 11 2272 411
fax +381 11 2272 531
www.iucn.org

